UVODNI ESEJ

3 Renato Podbersič ml.: **Nemir na Jutrovem**

SMER LITERATURA

6 Marija Kisilak: **Komemoracija**

POEZIJA

10 Vittoria Colonna: **Rime**

14 Stanka Devjak: **Pesmi**

16 Marjan Strojan: **Telo razpeto**

PROZA

18 Mirana Likar: **Mi, valovi**

LITERATOVA BESEDA

22 Zoran Pevec: **Mitologija in biblijska religija v poeziji**

NEPOVEDANE ZGODBE

25 Nataša Konc Lorenzutti: **Cena odgovornosti je v vsakem primeru visoka**

31 Tilka Jesenik Balantič: **Reci mi, mati, besedo v slovo …**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

33 Matija Remše: **Hodil po zemlji sem naši**

POGOVOR

36 Mira Delavec Touhami: **Svet potrebuje čedalje več ljubezni**

PORTRET

44 Andrej Rahten: **Otto von Habsburg**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

46 Ferdinand Šerbelj: **Slovenjgraška slikarska družina Strauss**

49 Marko Frelih: **Nenavadno potovanje afriške zbirke**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

51 Nina Novak Kerbler: **V veliki/podobni/kolikšni/ipd. meri …**

SEDMA UMETNOST

55 Aleš Čeh: **Štefka Drolc (1923–2018): Deklica in drevo**

MUZIKOLOGIJA

58 Matjaž Barbo: **Josip Mantuani in začetki muzikologije na Slovenskem**

ESEJ

62 Roman Globokar: **Etične dileme v paliativni oskrbi**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

67 Urška Perenič: **1969**

72 Igor Grdina: **Roman in zgodovina**

PO FRANKFURTU

75 Miljana Cunta: **Pesem se rodi v samoti**

77 Ignacija J. Fridl: **Slavojeva slava sumljivega slovesa**

PREDBRANJE

83 Micah R. Sadigh: **Eksistencialno potovanje**

JUBILEJ

85 Sebastijan Valentan: **Pogumni Gospodov jezdec: Hommage ob 70-letnici dr. Ivana Janeza Štuheca**

KNJIŽNE OCENE

87 Kristian Koželj / Ambrož Kvartič: **Od imena do spomina**

88 Tone Kregar /Nataša Konc Lorenzutti: **Senca brez človeka**

90 Job Fridl Jarc / Miklavž Komelj: **Hierarhija in drugi eseji**

KULTURNI ODMEVI

92 Ifigenija Simonović: **Ob Rožančevem tednu**

95 **CELOLETNO KAZALO 2023**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2023, številka 6, letnik XXVI

UREDNICA
Meta Lenart Perger

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
dr. Jernej Kusterle

OBLIKOVANJE
Lidija Murenc

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
500 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izhajanje te revije v letu 2023 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Poklon kraljev, panjska končnica.
Hrani Slovenski etnografski muzej.

ISSN 1408-645X

Sejem nemških knjig za nemške založnike

Dr. Tanja Ozvatič, ravnateljica Celjske Mohorjeve družbe

»Satovje besed« v Frankfurtu je za nami. Odzivi vodilnih in mediji predstavljajo zgodbo o uspehu. Izpostavljeno ime naše države ob vstopih v sejemske prostore in na osrednjem trgu je vsakemu Slovencu ponosno pospešilo srčni utrip. Tuji založniki so se zelo potrudili z izpostavljenostjo slovenskih avtorjev na svojih stojnicah, na vseh koncih so na dogodkih odmevala tudi slovenska imena. Ljubljanski manifest je navdušil. Res pa je nekoliko zmede povzročal pozdrav italijanskih založnikov na vsakokratnem vstopu v spletno aplikacijo FKS (kjer bi pričakovali ime Slovenije), ki so osupnili tudi z velikim enotno urejenim prostorom za svoje založbe, česar Slovenci nismo zmogli. Žal odgovora direktorice JAK Katje Stergar na vprašanje, kakšne učinke bo to gostovanje imelo za slovensko založništvo, ki smo ga želeli v *Zvonu* objaviti v želji po zagotavljanju celostne slike tega dogodka, nismo prejeli. Tudi ni zaslediti, da bi se kateri založnik pohvalil, da mu je to gostovanje prineslo kakšne sadove. Zagotovo slovensko gostovanje v Frankfurtu ostaja velik dosežek za slovensko državo in kulturo; za učinke slovenskega založništva pa bo potrebno kaj storiti še na domačem terenu.

Ponosni smo bili, ko je leta 2017 tudi knjigarno Celjske Mohorjeve družbe v Ljubljani obiskal nad videnim navdušeni direktor FKS Juergen Boos, ki je več kot profesionalno nastopil na škandaloznem odprtju knjižnega sejma in v odziv na govor Slavoja Žižka podprl idejo Nobelove nagrade za Draga Jančarja. Ne da bi se sploh dotaknili njegovih stališč, je bil govor filozofa Žižka povsem neprimeren za čas in prostor, izgovor o najbolj prevajanem avtorju pa velika krivica za slovensko literaturo in za vse slovenske pesnike in pisatelje, ki je zasenčila fantastičen nagovor pesnice Miljane Cunta (zato se straneh tokratnega *Zvona* lahko oplajamo z njenim zapisom) in državniški govor predsednice naše države. Ne njej ne kulturni ministrici preprosto ne bi smelo biti vseeno, da so njuno družbo na tem odprtju zapustili župan mesta, v katerem smo gostovali, in drugi funkcionarji, kar pomeni mednarodni diplomatski škandal. Izgovor o »odlični pritegnitvi pozornosti« ni vreden komentarja, analizo dr. Fridl Jarc pa prav tako ponujamo v branje, skupaj z novimi izsledki iz korespondence Borisa Pahorja, ki si je v Frankfurtu komaj zaslužil mesto na stripovski polici. Kako čustveno prizadet je bil direktor Boos in v kakšnem razpoloženju je sejem z odporom otvorila predsednica nemških založnikov, je lahko v prenosu in posnetku sejma videl vsak. Tisti, ki smo bili takrat tam prisotni, smo morda že pozabili, kaj vse je bilo na odprtju izrečeno. Nikoli pa žal ne bomo pozabili, kako izigrane in osramočene smo se tistega večera kot Slovenci v Frankfurtu počutili.

Dr. Renato Podbersič ml.

Nemir na Jutrovem

Dr. Renato Podbersič ml.; foto: Primož Lavre

V sakodnevno lahko opazujemo tragične posnetke in žalostne zgodbe z območja bližnjevzhodnih spopadov. Judje, ki so v razviti Evropi sredi 20. stoletja doživeli tragično izkušnjo holokavsta, so lastno novodobno državo ustanovili šele pred tri četrt stoletja. Naslednjega dne jo je napadlo pet arabskih sosed (Jordanija, Sirija, Egipt, Libanon, Irak). Novonastala judovska država se ni zgolj obranila, ampak hkrati na škodo palestinskih Arabcev zasedla tudi ozemlje, ki ji ga mednarodna skupnost v podobi OZN ni priznavala. Izrael je do danes ostal obkrožen z nenaklonjenimi arabskimi državami in ob preteči grožnji šiitskega Irana in celotne palete različnih islamističnih gibanj, tako sunitskih (Hamas, Islamski džihad) kot šiitskih (Hezbolah), ki uživajo iransko podporo. Prav strašna in tragična zgodovinska izkušnja Izraelcem narekuje posebno skrb za varnost v obliki močne vojske in prislovično izvrstnih tajnih služb. Slednje so ob oktobrskem Hamasovem napadu na Izrael očitno povsem zatajile in nekdo znotraj izraelske vlade bo moral za to odgovarjati, prej ali slej. Očitno je, da je zadnji brezumni napad Hamasa spustil duha iz steklenice in svet pripeljal na rob globalnega planetarnega spopada. Hamasovi vodje so nedvomno vedeli, kaj bo sledilo njihovemu terorističnemu napadu, torej odločni, nesorazmerni in brezobzirni izraelski napad na Palestince v Gazi.

Skozi stoletja so Judi sami sebe imenovali *Ljudje knjige* (hebr. *Am HaSefer*), tako so jih klicali tudi Nejudje. Preprost in očiten razlog je, da med Judi (ljudstvom) in *Toro*/*Postavo* (Knjigo) obstaja močna in večna vez, ki vključuje tako pisna kot ustna izročila ter vsa besedila komentarjev in razlag. Dejansko mnogi Judje pogosto preučujejo različna besedila *Tore* in to je tisto, kar jih je ohranilo pri življenju in vzpodbujalo skozi burno zgodovino.

Številni menijo, da omenjeni naziv izvira iz islama. Izraz *Ljudje knjige* so skovali muslimani, ki v svoji sveti knjigi *Koran* Jude opredeljujejo kot »Ahal al-Kitab«. Čeprav so jih imeli za manjvredne, jih skozi stoletja sobivanja niso silili k spreobrnitvi v islam, saj je judovska vera uživala večji ugled kot poganska. Islam sicer priznava, da je judovsko ljudstvo prejelo razodetje od Boga, kajti *Tora* je bila dokumentirana pred prihodom islama. Zato so tolerirali Jude do te mere, da so lahko živeli med muslimani, če so se držali določenih omejitev in plačevali poseben davek. Vendar to ni vir imena, temveč se nanaša na razmislek o globoki in notranji vezi med judovskim ljudstvom in *Toro*. Za judovsko ljudstvo je *Tora* več kot vir modrosti ali vodnik za življenje; je pravi spremljevalec, s katerim imajo vseživljenjski odnos.

V zadnjih tednih, po Hamasovem napadu v začetku oktobra, so resda malce poniknile razlike v sicer tradicionalno razdeljeni izraelski družbi, kjer pa ima vojska status nekakšne »svete krave« oz. predstavlja simbol državne enotnosti. Če se družbene, ekonomske in socialne razlike med posameznimi deli izraelske družbe vedno bolj poglabljajo, je vojska do danes ostajala tista svetinja, ki so jo Izraelci spoštovali in podpirali. Konec koncev gredo vsi, tako fantje kot dekleta, z osemnajstimi leti skozi

njeno urjenje in služenje. Toda hkrati so ortodoksni Judje oproščeni vojaške službe, prenekateri med njimi tudi odklanja priznavanje (sekularne) izraelske države, češ da lahko zgolj Jahve ustvari in vodi Izrael. Njihova družbena moč temelji na visoki rodnosti, njihov vpliv v državi (in vladi) zaradi tega raste.

Svet na Bližnjem vzhodu se stalno spreminja, zdi se, da se mir oddaljuje. Še pred časom se je zdela edina rešitev za trajen mir na tem območju vzpostavitev dveh držav (*two-state solution*), Izraela in Palestine, sicer stalnica v mirovnih pogajanjih in v mednarodni politiki v zadnjih tridesetih letih. Z nadaljevanjem spopadov in njihovo morebitno razširitvijo ta možnost izginja! Temu nasprotna je ideja o enotnem velikem Izraelu, ki ima domovinsko pravico (vsaj) v delu trenutne izraelske vlade. V tem primeru bi več kot štiri milijone Palestincev živelo znotraj judovske države, v ločenih enklavah z omejeno avtonomijo.

Hkrati velja poudariti, da okoliščine izraelsko-palestinskega spopada odgovarjajo trenutni izraelski vladi, saj je v globoko politično razklani državi zunanji in tradicionalni nasprotnik najboljša popotnica za poenotenje sicer velikih razlik znotraj izraelske družbe. Napad na prenaseljeno Gazo, sicer del (ne)priznane palestinske države, z najsodobnejšim orožjem in izurjeno vojsko povzroča nepredstavljivo humanitarno katastrofo in izbris palestinske prisotnosti na tem koščku sveta, stisnjenem med Izrael, Egipt in Sredozemsko morje.

Eden od pojavov, ki spremlja tragične dogodke 7. oktobra ob Hamasovem vdoru iz Gaze na izraelsko ozemlje, je razlika med stališči vlad t. i. razvitih držav (pa tudi številnih opozicijskih gibanj), in stališči javnega mnenja, zlasti njegovega tako imenovanega naprednega dela. Živimo v družbah, ki so pripravljene na ulice pripeljati na tisoče protestnikov, da bi demonstrirali v prid kateri koli manjšini, ki se iz kakršnega koli razloga lahko šteje za zatirano. Poleg tega se v večini primerov ta reakcija lahko šteje za popolnoma upravičeno. V zadnjem času smo med razlogi za demonstracije imeli podnebne spremembe, gibanje Črna življenja so pomembna in, čeprav v manjši meri, tudi rusko agresijo na Ukrajino. Če ne gremo na ulice, izobesimo zastave, organiziramo solidarnostne verige, podpišemo peticije, mobiliziramo celotne akademske kroge.

Razpoložljive ankete sicer kažejo na splošno sočutje s trpljenjem izraelskih civilistov, toda to, kar se je zgodilo 7. oktobra, ni sprožilo nobenega izbruha solidarnosti, primerljivega z zgoraj omenjenimi. Vendar pa brutalnost in srditost agresije nad nemočnimi civilisti spominja na neke druge čase, za katere smo upali, da smo jih za vedno pustili za sabo. Niti ni šlo za »kolateralno škodo«, ki je bila cinično sprejeta v vojaški operaciji, ampak za premišljeno dejanje, uperjeno predvsem proti civilnemu prebivalstvu. V delu medijev, tudi tistih najbolj uveljavljenih, je bilo opaziti zadržanost, ki ob podobnih dogodkih po svetu ni običajna. Dokaz za to je trmasto zavračanje prave novinarske institucije, kot je BBC, da Hamasovo dejanje označi za »teroristično«, ali naglica, s katero je bila razširjena teza o odgovornosti Izraela za brezobziren napad na bolnišnico v Gazi. Tudi še potem, ko so se predstavili dokazi, čeprav ne dokončni, v prid izraelske različice. Vest je enostavno izginila z naslovnic!

Vedno pogosteje stopa pred nas splošno razširjena pripoved zavračanja Hamasovega dejanja kot terorizem in poskusi, da bi dogodek v bistvu pripisal posledici izraelske politike do palestinskega vprašanja. Številni evropski t. i. progresivni razumniki so utihnili, mestna središča, sicer navajena na številne proteste za kar koli ali proti čemur koli, so umolknila. Nemudoma pa so se napolnila s protestniki, ko je izraelska

reakcija terjala civilne žrtve med prebivalci Gaze. Niz protestov smo lahko opazovali praktično po celem svetu, do te mere, da so Nemčija, Francija in Velika Britanija po prvem nasilju in množenju antisemitskih dejanj, ki jih je spremljala močna zaskrbljenost glede javnega reda, poskušale uvesti omejitve demonstracij v podporo palestinski strani. Na teh protestih, tudi sredi Ljubljane, smo lahko prisluhnili sloganu »From the river to the sea, Palestine will be free«. Mišljen je seveda prostor med reko Jordan in Sredozemskim morjem, že bežen pogled na zemljevid pa je dovolj, da bi vemo, da to posledično pomeni izbris Izraela.

Tudi tisti, ki ne pripadamo politični levici, smemo kritizirati politike nedavnih izraelskih vlad, zlasti tistih, ki jim predseduje Benjamin Netanjahu. Še več, sedanja država Izrael je daleč od tistega eksperimenta v socialistični demokraciji, o katerem so sanjali sionisti, ki so si jo zamislili, in ki jo je približal razmišljanju zahodne levice. Roko na srce, to je ob koncu štiridesetih let vzbujalo tudi simpatije v tedanji Sovjetski zvezi in Jugoslaviji. Na Zahodu nam je pogosto težko krmariti med potrebo po obravnavanju Izraela kot »normalne države« z njegovimi zakonitimi interesi, pa tudi z napakami, in neizbrisnim dolgom, ki ga imamo kot zahodnjaki do tistega, ki je izkusil strašno trpljenje med holokavstom.

Posebej žalosten primer sobivanja na tleh Svete dežele je starozavezni Hebron, največje mesto na Zahodnem bregu, v biblični Judeji, kakšnih 30 kilometrov južno od Jeruzalema. V tem razdeljenem mestu živi dobrih 200.000 Palestincev oziroma palestinskih Arabcev in približno 700 judovskih naseljencev. Osrednja znamenitost v mestu je grobnica patriarhov oziroma Ibrahimova mošeja. V Bibliji piše, da je očak Abraham »pokopal svojo ženo Saro v Hebronu«. Poleg Sare so tam pokopani tudi Abraham ter njegovi potomci z ženami: Izak in Rebeka ter Jakob in Lea. Nad votlinami je že kralj Herod Veliki pred več kot 2000 leti zgradil pravokotno kamnito zgradbo brez strehe. Izrael je Hebron in Zahodni breg zasedel v šestdnevni vojni junija 1967 in omejitve vstopa v mošejo za Jude so bile odpravljene. Sedanja ureditev sega v sredino 90-ih let, po sporazumu iz Osla in začetku mirovnega procesa med Judi in Palestinci. Danes je dostop do osrednjega dela razdeljen ter omogočen tudi muslimanskim in judovskim vernikom in turistom. Hebron je fizično razdeljeno mesto, med Izraelci in Palestinci dejansko ni nobenih stikov. Za vzdrževanje svoje enklave sredi palestinskih naselij so si Izraelci čez palestinska ozemlja zgradili lastno povezovalno cesto, ki pa je Palestinci ne smejo uporabljati. Lahko si predstavljamo, da omenjena ureditev, ki ni dorečena, predstavlja stalen vir napetosti med obema skupnostma. Izraelske vojaške patrulje in tudi posamezni Judje so kljub strogim varnostnim ukrepom pogosto tarča palestinskih napadov, po drugi strani Judje s svojim priseljevanjem, avtoritarnim urejanjem življenja in omejitvami še dodatno podžigajo palestinske frustracije.

Pripadniki izraelskih varnostnih sil na Zahodnem bregu so v zadnjem desetletju ubili, ranili ali zaprli na tisoče Palestincev, med njimi tudi žensk in otrok. Po drugi strani se je v zadnjih letih povečalo število oboroženih palestinskih napadov, zlasti na judovske naseljence, ki jih je v (mednarodnopravno ilegalnih) judovskih naselbinah že več kot 650.000.

Ali sploh obstaja rešitev zapletenega bližnjevzhodnega gordijskega vozla? Medsebojno spoštovanje, razum, pogajanja brez izključevanja, obojestransko popuščanje in mednarodni pritisk na obe strani. Enostavno? Nikakor! Mogoče? Morda. Nujno? Vsekakor!

Marija Kisilak

Komemoracija

zimske jagode

pozimi smo nabirali
divje jagode
globoko v gozdu
s premalo listja
da bi nas skrilo
grebli smo po snegu
z grčastimi prsti
naše dlani lepljive in rdeče
naša usta razpotegnjena
režali smo se kot preplašene
divje mačke
ki so se ritensko umikale pred nami
takrat smo vsi bežali
razpraskali smo gozdna tla
dokler nismo prišli
do čebuljic
ki smo jih razčesnili
do smrdljive brozge
spomladi bodo jase
namesto nas
izgubile nedolžnost.

preostajanje

tvoje telo z vonjem po gozdu
po vlažnem listju
in pokapljanih pajčevinah.

tvoje kosti pomešane
v nerazpoznavno gmoto
naložene kot dračje
hrastov in lesk
razprepredene s kostmi
mater očetov sinov
s kostmi divjih jelenov
z leti se počasi meljejo
trejo v prst –

prst ki napolnjuje lupino
znotraj meje tvojih zob
kjer namesto jezika
bivajo črvi in stonoge.

ponoči odprtine tvojih ušes
poslušajo plahutanje veščc
in pritajeni lajež oddaljenih lisic
razdalja do jutra
ostaja.

prezebovanje

storži s smrek padajo na tla
padajo na naša domovanja
iz ilovice in skal
kamor se hodijo gret mravlje
pred zimo
ki se je naselila v trhle dupline
in naše sklepe.

mravlje nam lezejo za vrat
gomazijo po očeh po ustih
grizejo nas med prsti na nogah.

nad nami se zbirajo vrane
v velikih valovitih jatah
krakajo z jedkimi glasovi
zanje je zima dom
zgrajen iz storžev in pozeblih kosti.

naši psi spenjeni lajajo v luno
z muljastimi očmi zrejo
v smeri južnega vetra
čakajo pomlad.

listavci

sence bratov so nas poiskale
med suhim listjem
hodili smo zravnano in počasi
se umikali težkim jatam neba.

listje je skrilo naša stopala
da se nam jih ni bilo treba sramovati
vzgajali smo ličinke
in mastne kosmate vešče.

naše besede so zapustile bivališča praproti
in se raztrosile med korenine
prihuljene sove so jih ob zgodnjih jutrih
odnašale vstran.

ob pomladih jezdimo rdeče lisice
in gojimo bele tartufe
sušene jih nizamo bratom za vrat.

zdržati moramo še leto ali dve
pa bomo lahko vzgajali lubadarje
drevesa bodo spregovorila z materami
in jih naučila ostati.

komemoracija

svoje prednike smo izgubili v vrtačah
posipanih z lepkim jesenskim listjem
pobili so jih gromozanski medvedi
s sinjimi očmi
raztrgali na kose.

ptice neba so raznosile
njihove kosti
do skrajnih koncev gozda
naprej si niso upale.

zanje zdaj sadimo
macesne
z drobnimi iglicami
ki ob jesenih rosijo na tla
kot megla novembra.

izdihujemo koščke vlažnih duhov
in si manemo otrple rdeče prste
še bolj tesno se ovijamo
v grobe medvedje kože.

O poeziji Marije Kisilak

V slovenski poeziji se je v zadnjih tridesetih letih dodobra uveljavila prva oseba množine kot slovnični izraz lirskega subjekta. Če je v tem načinu pisanja nekaj unikatno neujemljivega, pa se je skozi pogosto rabo ustvaril še vtis o tribalistični izpovednosti. Včasih se zdi, da je skrivnost, ki vznika iz te množinske perspektive, zlorabljena za ustvarjanje vtisa skupinske moči ali jasne identitete, skratka, da je izvorna ideja obrnjena na glavo z določenimi strateškimi nameni. Tako je smiselno opazovati, kakšne učinke tovrstna raba sproža: ali gre, po eni strani, za pavšalno poenotenje ali pa po drugi za množenje in raziskovanje terena občutja, ki presega individualno.

Mislim, da gre v pesemskem ciklu Marije Kisilak za slednje. Prva oseba množine je glas skrivnosti. Nasproti tej skrivnosti stoji mnogoterost gozda in njegovega ekosistema, njegove zvočnosti, svetlobe, otipa njegovih snovi in medsebojnega mešanja vsega, česar si človek ne more in ne sme zamišljati. V skupnem humusu se mešajo luna, mrtvo telo, kosti v zemlji in pogled skozi vejevje v noč, ki je istočasno najsvetlejša in najtemnejša. Kdo gleda, kdo živi in ne živi, vse to nam (p)ostane nepojasnjeno jasno v pesemskih podobah, v čudežnem delovanju pesniške domišljije, ki lahko v isti trenutek združi grozo in olajšanje, propad in klitje ter s tem presega mundano.

Jasno pa je, da v pesniški viziji Marije Kisilak ne gre za navadno metaforo, temveč dosti več od tega. Simbolni svet tuzemskega postajanja brez konca, čigar razkrajanje je samo eden od njegovih izrazov in postaja otipljiv, se po resničnosti lahko meri z materialnim in se z njim gnete v skupno zmes, v humus sveta in besede.

Leonard Cohen je zapisal in zapel, da je v vsaki stvari razpoka, da lahko skoznjo zasije svetloba. Razpoka ni nujno izraz obrabljenosti, lahko je izraz popolnosti; vidimo jo lahko kot špranjo med vejami, skozi katero gledamo nebo, ali med življenjem in smrtjo, ki nas vodi v večje življenje.

Muanis Sinanović,
Stritarjev nagrajenec leta 2022

O avtorici

Marija Kisilak, rojena 1993 v Novem mestu, je asistentka in doktorska študentka biokemije na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani. Njena poezija je bila objavljena v literarnih revijah *Spirala*, *Vpogled* in *Poetikon*, leta 2023 pa je bila finalistka Festivala mlade literature Urška in zmagovalka natečaja Rdeča nit.

Foto: LR photography

Vittoria Colonna

Rime

Prevedel Brane Senegačnik

Če pač nikdar ne vzamem v roke pile
pretanjenega okusa in ne oziram
naokrog se prezirljivo, ne poliram,
ne lepšam grobe in robate rime,

je to zato, ker prva skrb mi ni
loviti hvalo in preziru uiti,
ne da po moji radostni vrnitvi
v Nebo, bi svet obsipal jo s častmi;

božanski ogenj, ki duha razvnema
mi milostno, prši kdaj skozi mene
te iskrice, četudi sama nočem;

če prsi plemenite kdaj katera
ogreje, tisočkrat zahvalim vroče
se za napake, srečno zagrešene.

Zatisnila bi ušesa, oglušela,
da v zbranih mislih slišala bi mili
glas angelov, ki v njem se mir resnični
z ljubeznijo resnično zliva scela.

Življenjski dih od strune veje k struni,
božansko čist, iz živih teh glasbil
in tisoč spevov vodi na en cilj,
da harmonija večna se ne zruši.

Ljubezen viša in niža te glasove,
ureja jih, neizmerno mero udarja,
ki znamenja nikoli ne zgreši;

in zmeraj slajši zvok je, če skoz nove
in nove spet premene not zveni,
saj zanje On skrbi, ki spev ta sklada.

Če žar premoga, ki zvečer ga vžgemo
v žerjavici, je treba zakopati,
da ne opazi ga oko nobeno,
če naj se živ čez noč ohrani,

kako je šele prav, da vselej čuti
zaprti so za to, kar jih obdaja,
da vsak duhovom lepim živo služi,
božanskim bitjem v srcu se razdaja.

Če se v tej temni, mrzli noči vrata
odpro in k nam sovražni veter vdre,
se iskre v srcu kmalu pogasijo;

naj čute skrb prefinjena obvlada,
da v spletkah, ki odzunaj ji pretijo,
v globini duše ogenj ne zamre.

Kar storil Bog za nas je čudovito,
ko je na krutem križu umrl, presega,
vrlino vsako, um naš ne dojema,
človeški moči to ostaja skrito.

Skrivnosti žarek v prsi umrljive
pronikne, silen ali droben – vera
v božansko, nadnaravno z njim se odpira,
le iz Božjih rok ta dar, popoln in čist, je.

Zato le ta, ki vanj oči upira,
ne kdor je več dojel in je več knjig
prebral na zemlji, bo v nebesih blažen.

Ni pisana na liste iz papirja
postava, v čisto jo srce kot žig
je vtisnil Jezusov ljubeči plamen.

O avtorici

Pesnico **Vittorio Colonna** (1492–1547) literarna zgodovina običajno (in upravičeno) uvršča v tok petrarkizma, a je izjemen pojav, ne le zato, ker so ženski glasovi v 16. stoletju razmeroma redki, temveč zaradi pesniške izjemnosti, katere pomen presega zgodovinsko dobo njenega življenja. Že v mladih letih se je uveljavila kot pesnica, sčasoma pa je postala eno najslavnejših pesniških imen 16. stoletja. Njena poezija, napisana v sonetni formi (zbirka *Rime*), se po vsebini deli na dve veliki temi: ljubezen in duhovno življenje; tretja, epistolarna poezija, je minorna.

Michelangelo Buonarotti, *Vittoria Colonna*; vir: Wikipedija

T. i. duhovni verzi so nastali v času njenega iskanja osebne tolažbe, obenem pa so povezani z njenimi reformističnimi iskanji, ki so jo v času krize Katoliške cerkve pripeljali v bližino protestantskih idej, vendar njena barvita poezija s številnimi svetniškimi in marijanskim motivi kaže »katoliški« navdih. Čeprav je ostala laikinja, je težnja po poglobljeni, močni osebni duhovnosti zelo zaznamovala njeno življenje in poezijo. Posebej znamenito je njeno dolgoletno prijateljstvo z Michelangelom Buonarottijem, za katerega je ustvarila in mu poklonila posebno rokopisno zbirko svoje duhovne poezije. Sloviti umetnik, na katerega je, kot se zdi, njena duhovnost imela pomemben vpliv, pa jo je upodobil na nekaterih svojih risbah in ji posvetil nekaj svojih najlepših stihov. Čeprav so njeni slogovno dovršeni in kompleksni verzi po koncu 16. stoletja stopili v ozadje, pa nikakor nimajo samo zgodovinskega pomena, ampak se uvrščajo med visoke dosežke renesančne umetnosti in vseh časov.

Stanka Devjak

Pesmi

Zaharíjev žreb

Četudi me ni zadel
žreb,
sem lahko vstopila
v Gospodovo hišo.

Kadilo
je bilo že prižgano
in psalm
je bil pripravljen.

Pozvonilo je,
kántor je pričel peti,
ljudje smo molče
poslušali.

Na desni strani
kadilnega oltarja
je neviden človeškim očem
stal Gabriel,

ki je neslišno pel
skupaj s kántorjem.
Angel, ki je oznanil Zaharíji,
da bo postal oče.

Ta, na čigar naznanilo
je Zaharíjevo nosečo ženo
Elizabeto obiskala Sorodnica
in zapela Magnífikat.

Tega smo zapeli skupaj
s kantorjem.
In Gabrielom.

Kronos in Kairos

V tem majhnem,
razsvetljenem svetišču
stópi Kairos v Kronos.

Zvok pesmi
obmiruje
pod obokom.

Besede z oltarja
nas odevajo
v bela oblačila:

peščico nas, v klopeh,
in sključenega moža
v senci kóra.

Lahkó sem
tukaj, ko je zunaj mraz.
Lahkó sem tukaj,

kjer Kairos
sestopi
v Kronos.

O avtorici

Stanka Devjak, rojena 1965 v Mariboru, je diplomirala na mariborski Ekonomsko-poslovni fakulteti. Piše pesmi in pravljice za otroke. Izdala je dve pesniški zbirki, pri različnih založbah pa je izšlo več njenih otroških slikanic s postnimi, velikonočnimi ter predvsem adventnimi in božičnimi besedili (med njimi leta 2022 slikanica *Miklavževa zlata palica* pri Celjski Mohorjevi družbi). Za svoja besedila je prejela več nagrad (v Italiji in Avstriji).

Foto: osebni arhiv avtorice

Marjan Strojan

Telo razpeto

Ognjemet slavcev v dežju, vojske oblakov,
ki korakate po gozdovih, tednov pred
nami nihče ne preživi, a kmalu
bodo vsi spet nazaj –
tako kakor
mi.

List, ki te odnaša s potokom – Potok je bister
in glasen, ti pa potuješ tiho z vetrom za čredo
na nebu, dokler se ne zatakneš in izgineš pod
površino – Kje si zdaj, ti žalost moja poredna,
moje zvonjenje v ušesih, ko je na svetu toliko
drugih stvari; vsi zvonovi te ne zbudijo, pa če
bi jih prosil.

Ko se spomnim, kako je poleti zrak
okrog tebe valovil od dotikov,
pomislim: morda ti nekje
nebo še zdaj barva
upepeljene
oči.

Večer tava po travnikih in ne ve ne kod
ne kam: posluša pljuskanje teme čez rob
in sliši, ko vanj shranjen sadovnjak spet
kriči v spanju.

Mrzlo jutro. Sliši se klepanje kose … Čakam,
da nekdo to pojasni. A najbrž bo vedno tako:
mrzlo zimsko jutro, nebo brez oblačka (neko
prihodnje nebo), mraz, ki ne odneha, ostrina,
ki se tanjša.

Od zvezde pa do zvezde segaš,
telo, razpeto, ledení v praznini:
kakor v žarišču leče zbira zbegan
slučaj te v neizdelani ostrini.

Ni časa v tem prizoru, niti
snovi za čas, in prostor se ne zgane,
le z njim objeta noč kriči: »Pohiti,
dokler te ne použije božji plamen!«

A vsak njen zlog sesiplje se ob tišini,
in ni nebes, ki bi na nebu samem
rojevale neizmerne roje bitij
iz zvezd in stolpov nedosežnih znamenj.

O avtorju

Foto: osebni arhiv avtorja

Marjan Strojan (1949) je slovenski pesnik, prevajalec in novinar. Študiral je primerjalno književnost in filozofijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Nekaj časa je bil novinar pri BBC v Londonu, do upokojitve pa je deloval kot novinar in urednik v uredništvu kulturnih in literarnih oddaj Radia Slovenija. Uveljavil se je z vrsto pesniških prevodov in samostojnih pesniških zbirk. Za prevod Chaucerjevih *Canterburyjskih zgodb* je prejel nagrado Prešernovega sklada, za prevod staroangleške pesnitve *Beowulf* in epa *Izgubljeni raj* angleškega pesnika Johna Miltona pa je leta 1996 in 2004 prejel Sovretovi nagradi. Leta 2000 mu je bila za pesniško zbirko *Parniki v dežju* (1999) podeljena Veronikina nagrada. Od leta 2009 do 2015 je bil predsednik Slovenskega centra PEN, začasno še v obdobju med 2016 in 2017.

Mirana Likar

Mi, valovi

se dotaknemo nog Sabine Bach, ki je šla vsa negotova po šestih spolzkih stopnicah dol k morju. Oktober je. Poletje je. Babje poletje. Postala je na pasu kopnega, ki se razteza med škarpo in vodo, med kopnim in obzorjem. V suhozidu za njenim hrbtom raste obmorski koprc, na bleščečih se kamenčkih otroci s kanglicami in lopatkami. Zakoračila je naprej, negotova pred obzorjem in morsko peno in dvignila pogled. Galebi. Zavrtelo se ji je od njihovega leta, strmoglavljanja in lovljenja vetra, ali pa le od dolge vožnje, ki ji je tičala v kosteh. Deset ur in tri minute, je rekel vsevedni Google, ko sta z možem sedla v avto. Deset ur in tri minute od Leipziga do galebov in brezbrežnosti. In do ...

Srce je vzdrhtelo in poskočilo in se zataknilo.

Mi, valovi, božamo telo Maje Sket, ko plava v jesenskih vodah. Plavalna kapa in očala, ura na roki, ki šteje sekunde in minute in misli o minevanju. Vsak dan plava uro, dve ali celo tri. Le eno telo imaš, si govori, ko zamahuje in se objema z nami, veš, kaj je čas. Gladimo njen trebuh in sproščamo sklepe, poganjajo nas veter in Zemlja in Luna in Sonce, na veke vekov sta naši dve tretjini Zemlje. Obrne se na hrbet, naravnavamo ji hrbtenico, opazuje galebe, strmoglavljajo in lovijo veter, nebo je modro. Pozabila je že, da rožnati listki vrtnice, utrgane opolnoči na ograji penziona Opara, zjutraj niso hoteli goreti. Utrgaš opolnoči, zažgeš ob zori, ji je rekla znanka, ki je nasvet, kako je treba, poiskala pri belem magu, Nedeljku Geršmanu.

Ženske, ki večkrat skupaj plavajo, a se ne poznajo zares, druži jih le plavanje in pozno poletje, se mu posmehujejo, ker trdi, da ni le mag, da je tudi politični analitik, tajni agent raznih vlad, cirkuški mojster in parapsiholog. Namiguje, da svet vodijo podobni njemu, parapsihologi, astrologi, *sugestologi* in vrači. Da Gadafi in Husein nista mrtva, ampak se v dogovoru s svetovnimi voditelji, ki so ju *amestirali*, skrivata. On ju zdravi na daljavo, največkrat ponoči. Temu reče projekt. O dokazih ne bo govoril, rekel bo le, da ima Gadafi na levem ušesu vtetoviran beduinski znak, tisto truplo, ki so ga kazali na vseh televizijah, pa ga ni imelo. Nedeljko se oblači v belo, le kravato ima sinje modro. Redke lase si spenja v ogaben čopek. Končal da je pravo, medicino in ima magisterij iz parapsihologije, a ženske tega ne verjamejo. Poleg Gadafija in Huseina ga za nasvete redno prosijo tudi številni drugi nesrečni ljudje. Zato ima svoj kanal na YouTubu. Ženske ga včasih gledajo, da imajo na plaži kakšno temo in da lahko rečejo, kako bizarno.

Zaradi bizarnosti, res le zaradi bizarnosti, je Maja skušala zažgati listke vrtnice rožnate barve. Pepel razpihaj na vse štiri strani sveta nad papirjem z imenom moškega, ki bi ga želela osvojiti, je rekel Nedeljko. S katerim bi lahko vsaj pila kavo, ga je v mislih popravila Maja. Bela magija res pomaga ljudem, tudi tistim, ki jih je uročila črna magija, se je šopiril parapsiholog in *sugestolog* na ekranu. Maji se fučka za belo in črno magijo, ona verjame v meritve: časa, ljudi in razdalj. A je vseeno šla in utrgala tisto polnočno rožo in skušala ob

zori zažgati cvetne listke. Samo zato, ker ji je njen mož Nani, ki ga je ljubila čez vse, enkrat, v dnevih, ko je bil že v hospicu in so mu že dajali morfij, rekel, obljubi mi, da ne boš kot moja mama, sama do smrti. Da ne boš ponoči tulila po kakšnih hostah in jokala, kot je moja mama za mojim očetom. In da ne boš obremenjevala otrok. Poskrbi zase. Ostani normalna, plavaj, preseli se v stanovanje na morju, oktobra je lahko še vedno toplo. Moraš si najti nekoga, pa če le za to, da boš z njim pila kavo. Obljubila je to in bi še vse drugo, samo da bi mu olajšala. Držala ga je za roko, ko je umrl.

A ženske po petdesetem postanejo nevidne. Imen primernih moških, ki bi jih napisale na list papirja in s katerimi bi lahko z veseljem pile kavo, resno primanjkuje. Listki vrtnice so bili preveč sveži, ob zori sploh niso hoteli goreti, le zvili so se in postali so sivi. Njihov mili vonj se je spremenil v droben smrad.

Maja plava nad morskim grebenom, kjer so po navadi morski konjički in potapljači tečajniki, a danes jih ni. Vsi sedijo pred potapljaško šolo in nekaj čakajo. Nekam gledajo. Čudno mirni so, potapljaške bombe so naslonjene na zid v pričakovanju, da si jih bodo zadeli na rame in se potopili z njimi ob grebenu ter videli jastoga, ugorja, kavala, babice, rombe, morske liste, pajke, škarpeno, salpe … Ma vse to in še stokrat več.

Desno od stopnic, ki s poti ob obali vodijo na plažo, na kamenčkih nekaj leži. Velika lutka. Ob lutki sta moška. Eden lutko napihuje, drugi pa ji s prepletenimi dlanmi pritiska na grodnico. Noge ji poskakujejo. Oblečena je v pisane enodelne kopalke. Tudi tisti, ki vpihuje zrak v njena usta, je v kopalkah. Drugi je v modri majici in bermudah. Tisti v kopalkah dvakrat vpihne, oni v bermudah pritiska hitro in ko neha, spet sledita dva vpiha.

Le da tisto tam ni lutka. Ženska je.

Sliko je treba izostriti. Naravnati. Na obali sta dva moška in ženska. Ne, na obali sta moška. Ženske trenutno ni. Onadva se trudita, da bi jo priklicala. Vrnila. Ženska je … Moška na obali oživljata žensko.

Zgoraj na plaži so se vsi ljudje umaknili v ozadje. Če ne bi bilo dveh moških, ki oživljata žensko, in galebov, bi svet stal. Nihče ne hodi po sprehajalni poti. Nihče ne gre v vodo. Otroci so pozabili kanglice in se stiskajo pri starših. Potrebujemo varno razdaljo od … Maja plava na varni razdalji. Na obali nihče ne stoji. Sedijo na nizkem zidku in tako kot potapljači čakajo. Ali pa so pod drevesi. Na travi. Opazujejo. Se bojijo. Maja iz vode vidi vse. Ura na njenem zapestju šteje sekunde in minute. Minevajo.

Je padla na stopnicah? Se je udarila v tilnik? Se je utapljala?

V daljavi se oglasi sirena. Za reševalnim vozilom se pripeljejo policisti. Rešili jo bodo! Ustavijo se na hotelskem parkirišču. Izstopijo. Zdaj zdaj se bodo pognali k trojici. A ne stečejo. Pogovarjajo se. Mirno. Zbrano. Vrnejo se v vozilo. Ne razumemo, zakaj ne stečejo na pomoč. Čez nekaj minut se pojavijo na sprehajalni poti nad zidom, tik stopnic.

Policisti na kratko govorijo z moškima ob ženski. Reševalec odpre zadnja vrata. Iz vozila jemlje kovček. Z reševalko gresta dol, moška, ki sta bila prej ob ženski, se umakneta. Reševalca poklekneta. Odpreta kovček. Izvlečeta napravo. Jo nastavita. V njunih gibih ni upanja, samo rutina. Zalepita elektrode na prsni koš. Gledata v zaslon. Spustita elektrošok. Poslušata

napravo. Masirata srce. Z drugo napravo v mrtva usta vpihujeta zrak. In spet gledata v zaslon.

Tisti v bermudah, ki ji je prej masiral srce, izginja v prostorih potapljaške šole. Zmajuje. Odmahne čakajočim tečajnikom. Njihov inštruktor je, vse ve. Prepozni so. Veliko prepozni. Možnost je bila majhna že v prvih minutah in se je z vsako minuto še zmanjšala. Ugorji in škarpene in morski konjički mu danes ne bodo predstavljali nobenega veselja.

Moški v kopalkah se je umaknil na potko. Izgubljen je. Stoje gleda pantomimo reševalcev in res ne ve, kaj bi. Telo, ki ga tako dobro pozna, je čudno mrtvo, stresa se le zaradi elektrike.

Reševalca odnehata. Brišeta si znoj. Razgrneta belo rjuho. Moral bi ju ustaviti. Morali bi ju ustaviti. Pokrijeta negibno telo Sabine Bach, ki je včeraj z možem pripotovala iz Leipziga. Na tej obali sta nameravala preživeti dopust.

Reševalca gresta v rumeno vozilo z rdečim križem in se odpeljeta.

Policisti stojijo v senci in čakajo. Moški v kopalkah gre skozi tihe praznine med kopalci nekam proti kampu. Vrne se s torbo za plažo na ramenu. Oblečen je v veselo počitniško majico z napisom. Bos je. Postoji, nato sede na pot nad truplom. Noge mu mrtvo visijo nad peskom, kjer pokrita leži ona. Gleda obzorje. Galebe. Ne razume. Svet se sploh ni spremenil. Koprc še vedno raste iz zidu nad njeno glavo. Potapljači bodo šli kljub vsemu v vodo, plačali so tečaj.

Pripelje moder avtomobil. Izstopi človek v sivi civilni obleki. Po drži prepoznamo uradno osebo. Gre k policistom pod drevesom, ti pokažejo moškega v majici z napisom, pokima jim, reče nekaj in se polovično nasmehne, stopi k sedečemu, ki vstane in mu da roko. Pomigne proti mizam v bližnjem lokalu, a moški v majici odkima. Ne bo je zapustil, misli Maja, ki bo šla zdaj zdaj iz vode po drugih stopnicah, ker ji je neprijetno hoditi mimo pokritega trupla, policista v civilu in moškega, ki je ravnokar izgubil … Svojo žensko.

Uradnik, ki je očitno inšpektor ali preiskovalni sodnik ali nekaj takega, izvleče diktafon, trdo podlago in formularje. Za pomoč prosi bližnjega policista, da bi mu držal diktafon, medtem ko si uradnik zapisuje odgovore in moškemu v majici nekaj pojasnjuje. Pri tem opravičujoče maha z rokami. Zapisovanje in pojasnjevanje in opravičevanje traja dolgo. Potem se uradnik poslovi. Sede v avto in se odpelje.

Moški spet sedi na poti nad truplom.

Plaža še vedno spremlja dogajanje. Pogledi govorijo vse jezike sveta. Telesa znajo vse dialekte. A nihče ne gre k nesrečnežu.

Moški nad truplom je čisto sam. Maja misli, kako bedno se mora počutiti.

Potem gre iz vode. Pri drugih stopnicah. Dovolj oddaljenih, da ne bo motila. Sleče mokre kopalke in obleče suhe. Pospravi svoje stvari. Preveri ključe in telefon. Prihaja plima. Prihajamo mi. Stopi v bife. Vse je tiho. Človek za šankom se danes ne heca. Maja naroči steklenico vode. Mrzlo, zahteva. Plača.

Potem gre skozi špalir osuplih pogledov. Počepne k moškemu. Ponudi mu vodo. Moški malo popije. Moje žene niso hoteli odpeljati v reševalnem vozilu, ji pove. Mrtvih ne vozijo. Počakati moram mrliški voz, potem pa moram v Ljubljano, da se bom dogovoril za prevoz trupla v Leipzig. V njegovi torbi za plažo sta dve knjigi, neka kriminalka in Taleb, Črni labod. Iz Ljubljane sem, reče Maja. Lahko vas počakam in grem z vami. Ali pa vas peljem. Moški

odkima. Odsoten je. Dala vam bom svojo telefonsko številko, mu predlaga. Lahko me boste poklicali, če boste potrebovali pomoč. Moški pokima, a se ne premakne. Imate kakšen papir, ga vpraša. Moški pobrska po torbi in izvleče ugankarsko revijo. Najde še svinčnik in na rob nad križanko napiše svoje ime. Thomas Bach.

Po krajšem postanku doda še svojo telefonsko številko. Maja najprej pomisli, da ni razumel njene angleščine. Potem ujame njegov pogled, se ga dotakne in spozna, kako je z njim. Ne, jaz sem vam hotela dati svojo telefonsko, mu pojasni. Moški je še vedno ne razume, zato se Maja odloči. Počakala bom z vami, da pride pogrebnik, reče. In potem bova videla. Mogoče bova morala iti v Ljubljano skupaj. Thomas Bach ne odgovori z besedami. Le hvaležno pokima.

Molče sedita nad truplom in gledata galebe, obzorje in spremenjene konstelacije. Merita razdalje in preštevata minute, ki so preostale do trenutka, ko se bomo mi, valovi, spet nežno dotaknili nog Sabine Bach, če bo pogrebnik preveč zamujal.

O avtorici

Foto: Ana Pavletič

Mirana Likar se je rodila v Novem mestu, svojo mladost pa je preživela v Kostanjevici na Krki. V srednjo šolo je hodila v Novem mestu in Ljubljani. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je diplomirala iz slovenskega jezika in bibliotekarstva. Najprej je delala v knjižnici, kasneje je poučevala, še kasneje pa je začela pisati. Je poročena in ima dva odrasla otroka.

Njena prva knjiga kratkih zgodb, *Sobotne zgodbe*, je izšla leta 2009 pri Cankarjevi založbi. Bila je nominirana za nagrado fabula in za prvenec leta. Sledile so ji še tri zbirke kratkih zgodb (*Sedem besed*, Lud Literatura; *Glasovi*, Modrijan; *Ženska hiša*, Goga – nominirana za Cankarjevo nagrado 2023), kratek roman *Bibavica* (Modrijan) ter romana *Babuškin kovček* (Modrijan) in *Pripovedovalec* (Goga), ki je bil leta 2021 nominiran za nagrado kresnik, Cankarjevo nagrado in nagrado mira. Objavlja v vseh slovenskih literarnih medijih.

Za svoje kratke zgodbe je prejela številne nagrade (nagrado Sodobnosti, Airbeletrine, radia Ars, foruma Tomizza, mlade Urške …). Njena kratka proza je uvrščena v domače in tuje antologije.

Vodi dva bralna kluba, enega v njeni Kostanjevici in enega v Ljubljani. Deluje tudi kot mentorica na literarnih delavnicah. Branje, potovanja, likovna umetnost in srečevanja z ljudmi so nenehen vir njenega pisateljskega navdiha.

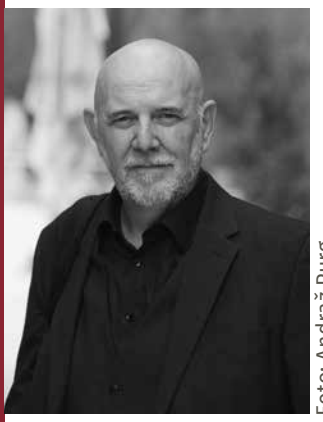

Foto: Andraž Purg

Dr. Zoran Pevec

Mitologija in biblijska religija v poeziji

Brez mitologije, védenja o antični in biblijski religiji težko, oziroma je to celo nemogoče, dojemamo način bivanja na tem svetu. Kako bi potem lahko brez védenja o tem pisali poezijo. In podobno, kot pri poeziji, gre tudi pri začetkih mitologije za predrefleksijski oziroma, bolje rečeno, za prvobitni odnos do človeka in narave. V mitologiji ima vse svoj pomen in namen. Človek se pooseblja z neznanim ali s tistim, česar si ne zna razložiti. V mitih se izražajo, kot pravi Meletinski (2006: 138), fetišizem, animizem, totemizem in *mana oranda*.[1] Pesništvo, ki se nanaša na mitologijo oziroma ki izhaja iz mitologije ali česa arhetipskega, tako ni le mimetično ponavljanje narave, temveč presežna vrednost človeškega razmišljanja. Mitološko in simbolično je na ta način nadgrajeno z učinki domišljije. S tem v zvezi Northrop Fry utemeljuje pesništvo v svojem skritem in vzvišenem smislu, češ da »posnema človeško delovanje kot obsežen obred. To pa pomeni, da posnema delovanje vsemogočne človeške družbe, ki v sebi vsebuje vse sile narave« (2004: 113).

Mit je na eni strani fantastična predstava o svetu in na drugi pripovedovanje ali zgodba o dejanjih bogov in junakov. Zapis, ki izhaja iz tega in mu dodaja estetsko vrednost, je poezija. Nekaj več o tem bom zapisal v nadaljevanju. Najprej pa navajam nekatere osnovne zgodbene različice ustvarjenja, ki jih Meletinski (2006: 161–162) razdeli na več različnih tipov, ki jih povzemam takole: »bog ustvari vodo, reke so njegove hčere, voda nastane iz božje krvi ali sline, junak odvzame vodo demonu ali jo dobi iz trebuha, bog naredi vodo iz robide, ženska se spremeni v ribnik«. To je le ena od možnih, a precej pogostih različic. Sicer pa poznamo v zvezi z mitološkim nastankom sveta različne variante, ki izhajajo iz kaosa in kozmosa. Temeljni izvori so voda, drevo, kot bogovi se rojevajo velikani, titani, lahko imajo dobre in slabe lastnosti, opredeljujejo čas, so bogovi modrosti, ljubezni, vojne itd. Lahko so pošasti ali nadnaravno lepi. Grški olimpijski panteon je poln takšnih: od vrhovnega Zevsa, ki je tudi bog neba in neviht ter čuvaj državnih vrednot, njegove žene Here, ki je ob Demetri boginja plodnosti, Afrodite, boginje lepote in čutne ljubezni, Prometeja, kulturnega junaka in bogoborca, Hefajsta, služabnika olimpijcev, harmoničnega Apolona in Atene, pokroviteljev umetnosti in modrosti, Aresa, boga vojne, Pozejdona, boga morja, do Erosa, boga

[1] *Mana oranda* je posplošeno ime za občutje o skrivnostnih silah, ki še niso duhovi, ampak prej nedoločene želje in bitja.

ljubezni itd. Večina ima pomembno vlogo v Homerjevih epih: *Iliadi* in *Odiseji*. Oba epa sta bila navdih mnogim kasnejšim literarnim avtorjem, kot so Joyce, Mann, Kafka in drugi.

Soodnos med nekaterimi miti in literarnimi zvrstmi izvirno nakaže Fry (2004: 90), in sicer v štirih točkah: 1.) pomlad in rojstvo pomenita izvor za mite o junakih prebujenja, vstajenja in stvarjenja; 2.) poletje in zakon predstavljata mite o apoteozi in svatbi, medtem ko so liki sopotnik in nevesta, so arhetipi za roman, komedijo, pastorale; 3.) sončni zahod, jesen in smrt so izhodišče za mite o padcu, padlem bogu, žrtvovanju ipd.; različni liki so lahko tudi izdajalci v tragedijah in elegijah; 4.) mrak, zima in brezizhodnost nastopajo kot izhodišče za mit o triumfu temnih sil, potopa in kaosa; pomembni liki pa so tudi velikani ali čarovnice v arhetipskih satirah.

Vse to so tudi značilnosti poezije, ki pa ni le poznavanje sveta in odkrivanje samega sebe, temveč bistveni presežek tega. Ali morda bolje rečeno, poezija je osmišljanje dobrega, zlega, ljubezni, strasti itd. na svoj, literarni način. Če mit pomirja in normira, potem poezija razvnema, dopolnjuje in zapisuje tisto, o čemer ne zna ničesar povedati ne čas, ne prostor, ne znanstveni eksperiment.

Mit dostikrat ni le izhodišče za umetnost, temveč tudi za filozofijo. Religiozni eksistencialni filozof Lev Šestov se na poti spoznavanja sveta med Atenami kot predstavnikom antične mitologije in Jeruzalemom kot predstavnikom biblijske religije odloča za drugo. Meni namreč, da je z razumom, ki je zahodno kulturo približno v 5. st. pr. n. št. razdelil na dva dela, duhovnega in znanstvenega, izgubljen tudi za človeka kot celoto. Zato daje prednost religiji pred filozofijo. Ob tem poudarja (2001: 6–7), da večne resnice, ki jih poizkušajo producirati filozofi,[2] ne obstajajo. In dokazovanje ima vedno svoje meje, še te pa se z leti premikajo in spreminjajo. Razen tega se nekaterih stvari sploh ne da (in se jih tudi ni treba) dokazati: »Boga, nesmrtnosti duše in Svobode« (prav tam: 9). Tudi poeziji ni treba dokazovati, kot to ni potrebno ljubezni ali religiji, da Bog je. Tako poezija, ljubezen in Bog preprosto so.

Da bi lahko uporabili biblijsko religijo v poeziji, je dobro poznati vsaj nekaj njenih temeljnih značilnosti. Kot vemo, je Biblija tako rekoč epska zgodba, sestavljena iz 66 delov, razdeljenih na *Staro zavezo* (39 delov) in *Novo zavezo* (27 delov). V različnih obdobjih jo je pisalo več kot štirideset avtorjev. Zajema obdobje približno petnajst tisoč let, znotraj česar je prihajalo do različnih družbenih in političnih ureditev, razmerij med narodi, oblastnih razmerij ipd.

Biblija pa ne le, da je lahko povod za pisanje poezije, temveč tudi že sama ponuja najrazličnejše literarne zvrsti, od kronike do poezije in že skoraj filozofskih misli. V razmišljanju o razliki med antičnimi miti in Biblijo Brague (2009: 177) ugotavlja, da se Grki ravnajo po slabo definiranih ukazih, ki jih spreminjajo glede na trenutne potrebe, medtem ko Biblija ničesar ne prepušča naključju.

Če sedaj preidemo v to, za kaj je v književnosti lahko Biblija metaforična podlaga, ugotovimo, da služi temu nekaj temeljnih izhodišč, kot so: »mineralni svet, kamen, mesto, vrt in ovčja čreda« (Fry 2004: 131–137). Fry to potem še natančneje razdela v shemi: »božanski svet je družba bogov, je en Bog; človeški svet je družba

[2] Platon – mnenje, vednost, Aristotel – vednost občega, Descartes – večne resnice, Leibniz – dejanske in umne resnice, Kant – izkušnje, ki govorijo le o tem, kar obstaja itd.

ljudi, je en človek; živalski svet je ovčja čreda, je eno jagnje; rastlinski svet, vrt ali park je eno drevo – življenja; mineralni svet je mesto, je ena hiša, en tempelj, en kamen. Božanski svet je sveta Trojica, pa vendar gre za le enega Boga s tremi imeni (Oče – Stvarnik, Sin – Odrešenik, Sveti Duh – posrednik Božjih vrlin in kreposti); človeški svet so: Adam, Eva, Kajn, Abel, Noe, Abraham, Job in mnogi drugi. Vsi so kot posamezniki arhetipske metafore za nastanek in rešitev človeštva, za dobro in zlo, zavezo Božjim zapovedim in neomajno verovanje v Boga.

In tu se pričenja duhovnost kot pojem, ki se lahko nanaša na nematerialno resničnost, na stanje zavesti, v kateri se človek predaja odkrivanju svojega bitja in duha. Duhovne prakse, med katere sodita molitev in kontemplacija, so namenjene razvoju posameznikovega notranjega življenja, znotraj česar nosi poezija tudi skrb za človeka. In poezijo lahko razumemo le iz notranjega sveta, je zavest o sebi, kot zapiše Rilke: »Nikjer ne bo, ljuba, sveta razen znotraj.«

Vsako spoznanje implicira vrnitev k izvornemu védenju o popolnih, splošnih prapodobah bivajočega; stvar duha je, da se kaže; zato se daje v besedi; in v pesmi je to vrnitev k izvoru. Človek se vzpenja, ko se dviga navznoter, išče univerzalno, popolno Eno in se obenem umika vase. Pesem je šum človekovih ust in božanske presežnosti. Tudi ko opisuje, zapisuje povsem navadne in vsakdanje stvari, kajti umetnost je pretvarjanje fizičnega življenja v duhovno. In v poeziji pesnik dokončuje, kar je začel Bog. V umetnosti ne gre zgolj za obnavljanje dejanskih predmetov in pojavov, temveč predvsem za reprezentacijo značilnih, tipičnih potez, ki jih v teh predmetih in pojavih vidi umetnik. In to ponazarja tisto, kar Semjon Frank pojmuje kot nedoumljivo. In prav to nedoumljivo tvori naše avtentično bistvo. Biti pesnik pomeni z besedami izraziti nedoumljivo. Realnost je nedoumljiva po svojem bistvu, ustvarjanje pa je preseganje samega sebe v zunajčasni biti, ki obstaja v božanskem duhu. Kraljestvo poezije je kraljestvo zmožnosti. Frank piše, da je Bog nedoumljiv, neizrekljiv, neizrazljiv, neubesedljiv, a vseeno opisujemo prav to skrivnostno in neizrazljivo Božje bistvo – ali ni podobno tudi s poezijo, ko se premika med neizrekljivo-izrekljivim? Zato je prav verjetno, da se skrivnost človeka razkrije v drži poezije. Pra-temelj je izvorna domovina duše, zato Avguštin zapiše: »Vrni se vase, ne hodi ven«, mi pa lahko nadaljujemo: »Vrni se k poeziji in ostani tam – v pra-temelju, kjer se bistvo sovpada z bitjo.«

Literatura

Brague, Rémi, 2009: *Božji zakon, Filozofska zgodovina neke zaveze*. Ljubljana: Študentska založba.

Fry, Northrop, 2004: *Anatomija kritištva: štirje eseji*. Ljubljana: LUD Literatura.

Meletinski, Jeleazar, 2006: *Poetika mita*. Ljubljana: LUD Literatura (Zbirka Labirinti).

Šestov, Lev, 2001: *Med razumom in razodetjem: izbor iz filozofskih del*. Celje: Mohorjeva družba.

Cena odgovornosti je v vsakem primeru visoka

Pogovor z ukrajinskim pisateljem Markom Livinom in tolmačem Olegom Rogozo

Pogovarjala se je Nataša Konc Lorenzutti.

V času, ko se je naša pozornost z opustošenih ozemelj Ukrajine preselila na Bližnji vzhod, ki je prav tako postal morišče otrok in gròb človečnosti, se pisatelji kljub jezi in občutku nemoči, ki nas preplavlja, še vedno trudimo prispevati svoj delež upanja in lepote v blodnjak raznih zgodovinskih pravic in krivic ter z njim povezanih nacionalizmov in maščevalnosti. S petintridesetletnim pisateljem in novinarjem, rojenim na zahodu Ukrajine, ki piše pod psevdonimom Mark Livin in že več kot eno leto živi v Sloveniji, sem se pogovarjala o … vojni, seveda. Da nama ni bilo treba govoriti samo v angleščini, se nama je pridružil šestindvajsetletni izobraženec Oleg Rogoza, rojen na vzhodu Ukrajine, ki je zdaj pod rusko okupacijo. Oleg govori slovensko, saj je prišel k nam že pri štirinajstih, skupaj s svojimi starši, in je trenutno zaposlen na Uradu visokega komisariata Združenih narodov za begunce. Ker se kolegi med seboj tikamo, smo sklenili, da v pogovoru tega ne bomo spreminjali.

Mark, leta 2014 si bil aktiven v demonstracijah na Trgu neodvisnosti,[1] ki so prerasle v revolucijo. Za vas, Ukrajince, je bilo to prelomno leto, ker ste izgubili Krim. Povedal si mi, da od takrat ne govoriš več rusko, ampak samo še ukrajinsko. Pa vendar je bilo tvoje življenje do 24. februarja lani še precej mirno.

Mark: Pred začetkom vojne smo imeli privilegirano življenje. Lahko smo spali, se sprehajali, se fotografirali in objavljali, kar smo želeli, ob tem pa nismo niti pomislili, da lahko vsak trenutek umremo. Bolečina, s katero smo se soočili po začetku masovne invazije, nam je prinesla spoznanje, da smo svobodo premalo cenili. Šele ko smo izgubili osnovni občutek varnosti, smo se zavedli, kaj smo imeli in kaj je res pomembno. Nedavna raziskava je pokazala, da so štiri od petih ukrajinskih družin vojno doživele neposredno, ena od petih pa zgolj preko medijev in pripovedovanja. Torej 90 odstotkov Ukrajincev vojno čuti na lastni koži.

Včasih imam občutek, da je življenje, ki sem ga imel prej, zgodba iz knjige, ki sem jo nekoč bral. Zdaj se močno zavedam resničnosti, saj moram nenehno sprejemati pomembne odločitve.

Kje si bil na dan ruskega napada?

Mark: Z mojim dekletom Katjo sva bila na Mavriciju v Afriki in sva že prej podaljševala bivanje, ker nama

[1] V ukrajinščini je to Majdan Nezaležnosti.

Včasih imam občutek, da je življenje, ki sem ga imel prej, zgodba iz knjige, ki sem jo nekoč bral.

je bilo tam všeč. Ko so razmere v Ukrajini postale nevarne in je Katja predlagala, da ne bi hitela z vrnitvijo domov, sem ji takrat še zelo naivno in romantično odgovarjal: »Ne ne, vse bo v redu, greva.«

Zaradi vedno hujše napetosti je letalska družba Austrian Airlines, pri kateri sva imela kupljeno karto do Dunaja in od tam v Kijiv,[2] odpovedala najin let z Dunaja. Poleg tega so na Mavriciju divjala neurja, zato je bilo letališče občasno zaprto. Vse to bi lahko razumela kot znamenje, da morda ne bi smela na pot, vendar sva vseeno letela na Dunaj, od tam v Varšavo in naprej v Kijiv, ker je poljska družba LOT takrat še vedno letela v Ukrajino. Prispela sva v noči z 22. na 23. februar.

Kljub utrujenosti sva bila vesela, da sva doma, saj do zadnjega nisva verjela, da se bo karkoli zgodilo. Poleg tega sva želela spremljati dogajanje. Ko sva 24. februarja vstala, je bilo jasno, da se je začela vojna. S svojo novinarsko ekipo sem bil povezan od šestih zjutraj in potem sem tri dni samo pisal in poročal. Prvič sem šel spat 27. februarja. Težko opišem svoje stanje v teh treh dneh. Tudi če bi bil zelo pijan, bi se počutil bolje. Imam posnetek, kakšne so bile moje oči.

Zdaj živiš v Sloveniji. Kdaj si prišel?
Mark: Prvič sem prišel 15. julija 2022, na povabilo Slovenskega centra PEN. Jeseni sem odšel na pisateljsko rezidenco v Beograd in se januarja letos vrnil v Slovenijo.

Kaj pa Katja? Ali ni prišla pred tabo?
Mark: Da, že marca 2022. Tu je imela prijatelje, ki so jo vzeli k sebi.

V Sloveniji se dobro počutiš, vendar imaš tudi nekaj slabih izkušenj; bila sta okradena, to je bilo precejšnje razočaranje.
Mark: Slovenija se mi zdi podobna zahodnemu delu Ukrajine, ki je tudi hribovit, čeprav je Slovenija unikatna, čudovita dežela. Ima izkušnjo osamosvojitvene vojne, bila je napadena, zato lahko Slovenci bolje razumete naš položaj.

Čeprav so nama med prvomajskimi prazniki, ko sva bila nekaj dni odsotna, vdrli v najeto hiško in nama ukradli vse prihranke, se v Sloveniji še vedno dobro počutim. Mislim, da je to varna država.

Berem knjigo o Ukrajini slovenskega avtorja Aleša Mavra. Potrjuje mi tezo, da smo Slovenci prišli sem z ozemlja današnje Ukrajine, kar smo se tako ali tako že v šoli učili, torej smo sorodni narod.
Mark: Res je, s tem, da je Ukrajina zelo velika država. Ko obiščeš na primer Kijiv, je to mesto kot Berlin, polno različnih identitet.
Oleg: V Sloveniji je izšel prevod dela znanega ukrajinskega zgodovinarja Serhija Plokhyja, ki ga seveda priporočam, z naslovom *Vrata Evrope*.

[2] V slovenščini smo doslej za ukrajinsko prestolnico in druga mesta uporabljali ruska imena. Dr. Aleš Maver, poznavalec ukrajinske zgodovine, predlaga poslovenjenje ukrajinskih imen. Če bi samo cirilico prenesli v latinico, bi bilo glavno mesto sicer Kyiv, a ker slovenska abeceda nima ipsilona, to postane Kijiv.

Verjetno si težko predstavljamo, kako vama je spremljati razmere v domovini. Zdaj bom obema zastavila zelo občutljivo vprašanje: Kaj pomeni v tem trenutku biti ukrajinski moški?
Mark: Ah, nenehno se odločam in si odgovarjam na vprašanje, kaj bom naredil v naslednjem koraku. Sprejel sem odločitev, da bom zdaj tu, vendar spoštujem tudi mnenje tistih, ki mislijo, da moja odločitev ni pravilna. Vsak ukrajinski moški, kjerkoli se že nahaja, mora o tem razmišljati, sprejemati odgovornost za tisto, za kar se odloči. Cena odgovornosti je v vsakem primeru visoka.

Pisatelj Mark Livin; foto: osebni arhiv

Ampak se boriš na svoj način, ves čas.
Mark: Temu ne bi rekel borba, ker se ta odvija na frontnih linijah, v hersonski, zaporiški, mikolajevski, donetski, luhanski, harkivski regiji. Temu, kar delam jaz, bi rajši rekel poskus podpore tistim ljudem, ki se res borijo.

In ti, Oleg?
Oleg: Meni to vprašanje vsekakor vzbuja tako imenovano »krivdo preživelih«, ki je nenehno prisotna. Seveda od tukaj delam za Ukrajino. Če verjamem, da sta moja prisotnost in delo smiselna in imata učinek, da je poleg boja na fronti potrebno tudi to, imam čisto vest. Torej, ko bi pomislil, da bi bila moja prisotnost na bojišču koristnejša, bi takoj spet imel težave v svoji glavi.

Torej si razmišljal o tem, da bi mogoče šel v Ukrajino?
Oleg: Mislim, ja, ne bom lagal, da me to ne prešine. Spomnim se pogovora s prijateljem z univerze, iz časa, ko sem še študiral v Angliji. Tudi on je Ukrajinec in enkrat sem mu skoraj šaljivo rekel: »Midva sva moška, kaj delava tu, mogoče bi morala tja, vojno imamo že od leta 2014?« Rekel je: »Če pridejo nad Kijiv, bom šel.« To se mi zdi dober načrt, razumeš? A se ni zgodilo. Okupator ni zavzel Kijiva. Torej, seveda, vsekakor čutim krivdo preživelih. Nisem na fronti, moram pa jo podpirati, pomagati, kolikor lahko. Ampak če bi vsak rekel: v redu, doniral bom 100 eurov na mesec in bom nekje stran, potem ne bi bilo nobenega, ki bi se res boril … Ne bom torej pridigal ljudem, naj se grejo borit, ker sem jaz tu.

Težko vprašanje.
Mark: Za vsakega ukrajinskega moškega. A nočem se izgovarjati, seveda se bom nekoč vrnil. Zdaj pa je moja odločitev ostati tukaj in delati vse, kar lahko.

Tvoj najboljši prijatelj, kolega iz tvoje novinarske ekipe, je odšel na fronto že v začetku. Kaj se je zgodilo z njim?

Tolmač Oleg Rogoza; foto: osebni arhiv

Mark: Moj stari, dobri prijatelj Andrij Baštovyj je bil vojaški obveznik, torej vpoklican ob začetku vojne in je bil del enote, ki je osvobajala harkivsko regijo. Med protiofenzivo je bil vključen neposredno v osvoboditev mesta Izjum, za kar je bil tudi odlikovan z redom Bohdana Hmelnickega.

Pomagal sem mu zbirati denar za nakup avtomobila, da bi lažje opravljali vojaške naloge. Ker imam precej publike na socialnih omrežjih in na našem spletnem mediju, sem se odločil za akcijo zbiranja in jo izpeljal.

V intervjuju s Tanjo Tuma na Cerju februarja letos si rekel, da je borba za zmago proti ruskemu režimu edina pot do rešitve in miru. To je za svetovno javnost velika dilema: boj z orožjem ali kompromis? Ali še vedno stojiš za tem, da je zmaga z orožjem edina pot?

Mark: Takšno stališče je prevladujoče tako v ukrajinski družbi kot znotraj mojega kroga. Držimo se ga tudi zato, ker ne moremo upravičiti ruskega doseganja ciljev z nasiljem. Če normaliziramo nasilje, dajemo drugim režimom signal, da je agresija učinkovit način, saj z njo lahko dosežeš vse, kar hočeš.

Ne polemiziram, samo sprašujem, ker me bega vsa ta proizvodnja orožja in vem, da več orožja pomeni več vojne, zato seveda razmišljam, ali bi se dalo kako drugače ustaviti okupatorja.

Mark: Vem, ljudje ste utrujeni od novic iz Ukrajine in od tega, da morate vedno nekaj čutiti, ko pridejo te novice ali ko se soočite z nekom iz Ukrajine. Čeprav je takšno razmišljanje do neke mere razumljivo, je treba vedeti: v primeru, da Rusiji pod pritiskom nasilja prepustimo svoje ozemlje zdaj, boste vi ali vaši otroci čez 10, 15, 20 let še toliko bolj utrujeni, ko se bo naslednji zavojevalec odločil osvojiti ozemlje do Kijiva ali Lviva, do Varšave, Vilne, Rige, Talina. Ne moremo preprosto reči: vzemite.

Kaj delajo drugi ukrajinski pisatelji, tvoji kolegi? Nekateri od njih so doma, drugi v Evropi, slišali smo za tragično smrt Viktorie Ameline, ki je umrla zaradi poškodb v bombardiranju. Ali zavzemajo vsi tvoji kolegi enako stališče do vojne?

Mark: Ruski, moskovski, sovjetski režim je vedno poskušal uničiti ukrajinsko identiteto. Pisatelji smo glas ljudstva, zelo pogosto tarča zatiranja. Poznamo zgodbe ukrajinskih pesnikov in pisateljev različnih generacij, ki so bili v zaporih, v

gulagih, v Sibiriji. Nekaj podobnega se dogaja tudi zdaj. Vemo, da so mladinskega pisatelja Volodimirja Vakulenka do smrti mučili ruski vojaki v okolici Harkiva.
Oleg: Slovenski PEN je pred kratkim organiziral debato z ukrajinskimi pisatelji in na odru so pustili prazen stol za Vakulenka.
Mark: Viktoria je umrla, ko je dokumentirala vojni zločin v Kramatorsku. Take novice, taka dejstva v nas povzročijo val jeze, ki pa je na nek način pomembna, ker jo lahko pretvorimo v dejanja, ta pa nam pomagajo v borbi proti ruskemu režimu.

Mogoče se nam bo vrnil občutek zadoščenja, ko bo ta dobil epilog na mednarodnem sodišču v Haagu, kakor se je zgodilo z nemškim nacističnim režimom v Nürnbergu. Če pa bo vojna enostavno zamrznila in se ustavila brez takšnega zaključka, samo z nekim kompromisom, bo občutek jeze in nepravičnosti ostal. Dokler ne bosta Rusija in ruska družba občutili odgovornosti na vseh področjih: gospodarskem, kulturnem, administrativnem; dokler se to ne zgodi, bom vedno, ko bom videl ali srečal nekoga iz Rusije, čutil jezo, ker bom mislil, da on vendarle ne razume in še vedno misli, da ima agresor prav. Zato moramo zmagati.

Si se že prej kot novinar ukvarjal s tematiko duševnega zdravja? Postal si ambasador iniciative Olene Zelenske za duševno zdravje prebivalstva med vojno.
Mark: Za duševno zdravje ljudi sem se zanimal že prej, ko smo imeli še običajne težave, npr. izgorelost zaradi naporov in stresa na delu, zdaj pa se je situacija bistveno spremenila, ker je ljudi obremenila kolektivna vojna travma. Nikoli prej si nisem mogel misliti, da se bom kdaj ukvarjal s tem, kaj pri človeku povzroči šok zaradi eksplozij.

Ena izmed nalog iniciative je sistemska ureditev področja skrbi za duševno zdravje prebivalstva. Hkrati moramo ukrajinsko družbo pripraviti na to, da bodo sprejeli na tisoče ljudi, ki imajo in bodo imeli zaradi poškodb amputirane ude, da jih bomo znali vključiti, poskrbeti zanje in jih spoštovati.

Do našega uredništva so pristopili, ker se že od leta 2019 ukvarjamo s tematiko duševnega zdravja v vseh popularnih formatih: na Youtubu, podkastu, platformah. Naš podkast,[3] ki je eden najbolj poslušanih in popularnih v Ukrajini, se osredotoča na ljudi, ki se ukvarjajo z razumevanjem svojih čustev. Zato se je iniciativa prve dame povezala z nami. Naj povem, da v Ukrajini področje duševnega zdravja ni zakonsko regulirano; in ker je vojna povzročila velike spremembe, je skrb za ureditev različnih vzvodov pomoči še toliko bolj pomembna.

Večina ljudi v Ukrajini zdaj živi v nenormalnih okoliščinah, kar zaradi stisk vodi tudi v porast odvisniškega vedenja. Če imate vi, tukaj, slab dan in ste napeti, greste lahko na sprehod, svobodno, brez strahu, medtem ko je v Ukrajini to zdaj mnogo težje. Ena izmed nalog iniciative je, da ljudem predstavi načine, kako si lahko pomagajo sami.

Kdaj se je pobuda vzpostavila? Med vojno?
Mark: Letos. Začela jo je prva dama. Jaz sem postal ambasador marca.

[3] Простими словами у Подкастах Apple.

Kaj počne prva dama? Ima kot predsednikova žena moč delovati na zakonodajni ravni?
Mark: Ker je to državna iniciativa, lahko prva dama sodeluje s pristojnimi ministrstvi in vpliva na zakonodajne procese. S predlogi se zdaj ukvarjajo ekspertne skupine. V zdajšnjih zakonodajnih pogojih je namreč težko uravnavati dejavnosti, ki jih opravljajo psihoterapevti brez ustrezne izobrazbe ali licence. Imamo primere, ko recimo nekdo že med študijem začne prakso in potem se med ljudmi širijo predsodki, da se psihologi in psihoterapevti ukvarjajo z magijo, eksorcizmom, šamanstvom in podobnim šarlatanstvom.

Tik pred izidom je tvoja knjiga o vojni, neleposlovno delo, pokazal si mi naslovnico. Pišeš o svoji izkušnji vojne. Njen naslov, če ga skušam prevesti sama, bo: *Kakšna je torej vojna*?
Mark: Nisem psiholog ali psihoterapevt, sem pisatelj, in zato sem knjigo napisal skupaj z znanim ukrajinskim psihologom, ki mi je pomagal strokovno, jaz pa sem besedilu dal obliko.

Kaj pa tvoja osebna izkušnja?
Mark: Vključil sem jo, vendar sem jasen v tem, da je to le moja izkušnja, ki je ne morem prenesti na druge.

Oleg, ali je še kaj, kar bi ti rad vprašal Marka?
Oleg: Mogoče. Pogovarjali smo se o tem, kako je videti vojno v Ukrajini z zahodne perspektive. Ti si bil v različnih državah; po mojem videnju ima vsaka družba v Evropi nekoliko drugačen pogled. Poljaki, Latvijci in Litvanci jo vidijo in doživljajo nekoliko drugače kot Slovenci. Tukaj nisi tako dolgo kot jaz. Kako vidiš odziv slovenske javnosti?
Mark: Miselno ne živim v Sloveniji, ampak sem s svojimi čustvi še vedno v Ukrajini, ne morem se polno vključiti v slovensko družbo, ne morem si privoščiti privilegija, da bi se popolnoma odmaknil od svoje domovine. Seveda se pogovarjam in družim z ljudmi, ki podpirate Ukrajino, tudi z dejanji, ne samo z nekimi besedami. Veliko sem že potoval, tudi v času vojne, a se nikjer, razen v Srbiji, nisem srečal z nasilnim odnosom do Ukrajincev in zelo odkrito rusko propagando. V Srbiji sem sodeloval s pisateljskim kolegom Vladimirjem Arsenijevićem[3] in povedal mi je, da so morali petkrat obnoviti sliko ukrajinske pesnice Lesje Ukrajinke na fasadi stavbe v Beogradu. Vsakič znova so jo vandali pomazali z napisi, da smo Ukrajinci nacisti. Iz tega sklepam, da vsaj del srbske javnosti verjame putinovskim propagandistom.

Miselno ne živim v Sloveniji, ampak sem s svojimi čustvi še vedno v Ukrajini, ne morem se polno vključiti v slovensko družbo, ne morem si privoščiti privilegija, da bi se popolnoma odmaknil od svoje domovine.

Tilka Jesenik Balantič

Reci mi, mati, besedo v slovo …[1]

Razmišljanje ob osemdesetletnici pesnikove smrti

France Balantič; vir: Wikipedija

Ni pomembno, mati moja, kdaj te je tvoj sin, moj brat France prosil za besedo, besedo v slovo. Napisal je, kar je čutil. Njegova pesniška duša se je prebudila v času in prostoru, ki sta ga potegnila vase, ga sprejela in v njem zažgala ogenj hrepenenja, občudovanja in željo po Lepoti. Zgodaj je začel iskati »dobre žarke« in besede na »razklani poti«, dokler se njegova pesem ni spremenila v »plamen« … In plamen še ni ugasnil. Iz dneva v dan, iz noči v noč gori močneje – v meni, v mojem srcu … Njegova svetloba me »tiho boža«, tudi sedaj, ko je »jesen kanila v te dneve« in še vedno mnogo »naših bratov«, pobitih po vojni, čaka na počitek v rodni grudi.

S teboj se pogovarjam, mati, z besedami tvojega Franceta. Saj mi ne zameri. Vedno sem mu želela biti podobna v izpovedi in izražanju, najbrž zato, ker nisem mogla biti z njim, da bi ga poznala kot brata. (O čemer sem sanjala vse življenje.) Hvala Bogu, da imam njegove pesmi. Z njimi sem preživela že skoraj devetdeset let.

Leto 1941

France se je pripravljal na odhod v Ljubljano. Od novega leta je bil doma v Kamniku, ker je zbolel za hudo pljučnico (na isti dan kot njegova sestra Minka). Takrat za tako bolezen ni bilo zdravil. Doktor France Pucelj, naš družinski zdravnik, je pomagal obema, da sta premagala bolezen. Po ozdravitvi je France hodil v Ljubljano, da bi zaključil osmi razred klasične gimnazije. Težko se je poslavljal od doma in planin, ki so bile tako blizu, a hkrati tako daleč. Še beseda mami v tolažbo (ata in sestre Minke ni bilo doma); kako se je poslovil od mene, ne vem … Ne vidim njegovega obraza, ne njegove roke, ki me je najbrž pobožala …

O letu 1941 pišejo zgodovinske knjige: druga svetovna vojna

NIKOLI VEČ VOJNE! Tri besede, zapisane v pesek. Prvi zgodovinski pljusk je človeške obljube odplaknil in izničil. Vse se ponavlja. Vse se vrača …

Minilo je osemdeset let. Bila so težka, na začetku, tudi po končani vojni, krvava leta. Komunistična oblast je dosegla, kar je nameravala, s trdo roko in ustrahovanjem si je utrla pot

[1] France Balantič, *Pot brez konca*.

v slovensko mentaliteto, ki še vedno »žaluje« za Titovimi časi. Bratomorna vojna med okupacijo pa ostaja zapisana v zgodovino, čeprav jo še vedno piše vsak po svoje. Zgodovina je slaba učiteljica, človek pa še slabši učenec.

November 1943

Doma nismo vedeli, kje je France, kaj se z njim dogaja. V pismu, zadnje je prišlo iz Grahovega, je napisal, da je v pisarni s prijateljem Francetom Kremžarjem. Doma smo molili in trepetali zanj. 29. novembra naj bi dopolnil dvaindvajset let.

Z mamo sva stali pred domačo hišo. Bilo je v začetku decembra. »Mogoče bo pa le pisal?« se je v mislih mudila pri sinu, kakor vsak dan. A pismo ni prišlo. Sosed je prinesel časopis. Mama ga je s tresočo roko listala. In nenadoma prebledela. Nič ni rekla. Kot okamenela je strmela v prazno. Nisem je spraševala, stisnila sem se k njej in jokala. Obe sva jokali – brez besed.

Mati, vidiš me zadnjikrat,
mene več k tebi ne bo …

Minilo je osemdeset let

Grahovo, »kraj nesrečnega imena«! Nekje na ljubljanskem sodišču je moja tožba. Mojega brata Franceta, pesnika, je predsednik borcev NOB ob 100-letnici njegovega rojstva javno obtožil, da je med vojno v Grahovem na Notranjskem »zahrbtno moril partizane«.

To se je zgodilo osemdeset let po pesnikovi smrti. Zakaj? Zahtevam dokaze in čakam …

Ležim v globini tiho, tiho,
v dolini mrzel je večer in pust.
Pri meni noč je in mi sveti.
Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust.
(*Zasuta usta*, 1940)

Tako odgovarja pesnik. Tri leta pred tragično smrtjo v Grahovem je vedel … Njegove besede so se uresničile:

Dočakal zadnji sem naliv svetlobe,
poslednjo mlačev zrelih sončnih snopov,
razmrščeni lasje odmrlih šopov
leže v skednju brez vse tesnobe.

»Brez vse tesnobe« živi tvoj duh, moj brat France, v vsaki besedi tvoje poezije. Čutim tvojo navzočnost, tvoje pesmi živijo v meni, se me oklepajo od tistega dne, ko sem z mamo, stara osem let, izjokala tvoj odhod. »Pomladne vihre« tvoje mladosti niso izginile, »mrzle steklenijo« v prihajajoči čas.

Matija Remše

Hodil po zemlji sem naši

Matjaž Puc: *Hodil po zemlji sem naši*; broš. 11,7 cm x 18 cm in vez.; ilustr.; 176 str.; Zbirka Naši kraji 7; RZ MD za leto 1986, Celje 1985.

Ta knjiga mi je zelo pri srcu. Je namreč prigodni otrok »aktivnega urednikovanja«, kakršnega so si vedno znova želeli na sejah odbora Mohorjeve družbe. Z njo je povezanih mnogo spominov. Da prav razložim njen nastanek, pa se moram ozreti še bolj nazaj.

Nekaj let prej, jeseni 1981, je izšel *Mohorjev koledar za leto 1982*, ki je bil, poleg par številk zamirajoče *Nove mladike*, tako rekoč moj prvi samostojni uredniški izdelek. Prinesel mi je obilo veselja, a ob izidu tudi (nezaslužene) grenkobe. O grenkobi kdaj drugič, o veselju (nekaj izrecnih pohvalah) pa bi bilo najbrž po toliko minulih letih preveč napihnjeno pisati. Nad vse je že legel mir časovne oddaljenosti.

Glede na prejšnje Koledarje sem želel ohraniti izročilo in dodati še kaj sodobnejšega. Med mikavnimi vsebinami je bilo takrat obujanje zavesti o naravni dediščini in potrebe po njenem ohranjanju. Na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine je bil zaposlen moj otroški prijatelj, sošolec iz osnovne šole Rado Smerdu. Malo asteničen suhec, nekoliko večji od mene, pa vsestransko radoveden in razgiban. Že kot šolar je bil lastnik mnogih albumov prekrasnih znamk in skrbno urejene zbirke metuljev. K temu je najbrž pripomoglo dejstvo, da je bil edinec in sta mu starša posvečala vso svojo skrb. Bil je tudi lastnik peresno lahkega, čudovitega, živo rdečega, srednje velikega italijanskega otroškega kolesa z zavorami »na zajlo« spredaj in zadaj, ne »na kontro«. Da je bilo dekliške izvedbe, nam je tedaj še koristilo in nihče se ni zmrdoval nad tem, ko ga je nesebično rad posodil za nekaj krajših ali daljših krogov vsem, ki smo se in kadar smo se želeli zapeljati z njim. To je bilo seveda ob vsakem srečanju.

Obiskal sem ga torej v prostorih nad telovadnico za nunsko cerkvijo in samostanom, ki je nekdaj služila šolarjem z Angelce Ocepkove, pozneje tudi dijakom in dijakinjam s Šubičevke. V tistem času je bil Rado že diplomirani biolog, jamar, potapljač, fotograf in filmar. Tam sem spoznal še njegove sodelavce: direktorja Staneta Peterlina, Matjaža Puca (prebral sem že njegovo drobno knjižico o globokem osebnem religioznem doživetju) in, morda že tedaj ali pa malo pozneje, Petra Skoberneta.

Spominjam se, da sva se z gospodom Peterlinom v pogovoru o moči narave, ki najde svojo pot med človekovimi posegi vanjo, hitro našla. Oba sva namreč opazila in si zapomnila en sam samcat regratek s tremi listi in skromnim rumenim cvetkom, ki je trdoživo pognal izmed tesno ene k drugi stisnjenih kamnitih stopnic do spomenika, ki stoji blizu Šubičeve ulice, nekako ob uvozu v podzemno garažo Maximarketa.

Rado mi je obljubil članek o raznovrstnem naravnem bogastvu Planinskega polja. Ta je v omenjenem Koledarju objavljen na straneh 149–151 z naslovom: *Planinsko polje – del najpomembnejše dediščine Slovenije*. Stane Peterlin pa je napisal nekoliko obširnejši prispevek, ki ga najdemo na straneh 46–50 istega Koledarja. Naslovil ga je: *Naravna dediščina včeraj in danes*. V njem pa se ozira tudi naprej, na to, kaj vse bi še

morali zabeležiti, zavarovati in prijaviti za vpis v seznam svetovne naravne dediščine. Njihovo sistematično zastavljeno delo je pozneje obrodilo obilen sad.

Sodelovanje se je tekom let nadaljevalo. Mislim, da je Peter Skoberne objavil kakšen prispevek v KMD tudi še potem, ko sem se že upokojil in so koledar začele urejati kolegice.

Zdaj pa h knjigi. Lahko bi zapisal knjižici, glede na žepni format, s katerim smo se tedaj celo malo ponosno postavljali: »Mohorska knjiga te lahko spremlja na vsakem koraku.«

Zgodilo se je, da sva se z Matjažem Pucem (sinom pisateljice Mire Mihelič in možem akademske slikarke Veselke Šorli) srečala v starogoriški Standi. Bila je ena izmed »legendarnih« veleblagovnic tik za mejo, v katero smo se zatekali Slovenci, kadar je bilo za družinske potrebe nujno nakupiti tisto, česar trgovine v stari Jugoslaviji takrat pač niso ponujale. Matjaža nisi mogel zgrešiti. Bil je visoke, atletske postave, s temnimi, kratko pristriženimi nakodranimi lasmi, velikimi očali tankih okvirjev in mirnim pogledom izza njih. Hitro se je odločil, da se domov raje kot z javnim prevozom vrne z menoj. Fičko sicer za njegovo postavo ni bil najbolj ugodno vozilo. A časovna svoboda odtehta dve uri delne prostorske utesnjenosti. Po poti mi je ob razgledovanju levo in desno opisal vrsto naravnih znamenitosti, o katerih nisem vedel še ničesar. Takoj me je prešinila misel, da je še mnogo takšnih, kot sem sam, ki bi radi zvedeli to, kar Matjaž ve in ima povedati. Ni se upiral vabilu, da bi napisal knjigo za Redno zbirko. Toliko bolj zlahka zato, ker je v letih od 1977 do 1983 ob nedeljah zjutraj na prvem programu ljubljanskega Radia objavil vrsto svojih osebnih pogledov na našo slovensko naravno in kulturno dediščino in tedanji odnos do nje.

Za naslov je izbral verz »Hodil po zemlji sem naši« iz Župančičeve pesmi *Duma*, ki se nadaljuje takole: » … in pil nje prelesti.«

Navajam iz Matjaževega uvoda h knjigi:

> Kako majhna je naša domovina! In koliko zakladov naše naravne in kulturne dediščine skriva! To je vse, kar imamo, to smo dobili v dediščino, edino s tem se lahko istovetimo. Le to je temelj našega malega naroda. Pojdimo po naši deželi in jo spoznajmo! …
>
> Predvsem boste opazili, da sem geograf in da me prav posebej privlači neživa narava, kamen in voda v vsej svoji živi prvinskosti. V njunem vzajemnem delovanju vidim večno živ organizem, temelj organskega življenja rastlin in živali. To pravzaprav ni nič čudnega, saj že od svojega dvanajstega, trinajstega leta dalje najraje hodim po krasu in njegovih jamah. Nisem pa ostal samo pri temačnih globinah zemlje: vzljubil sem tudi izvire, jezera, soteske, gore – skratka vse, kar je povezano s čim bolj nedotaknjeno naravo. Vzljubil sem tudi samo slovensko pokrajino, tako značilno v svoji pestrosti in tako majhno, tako dragoceno.
>
> Zato pa mogoče ne boste našli tudi nekaterih prav znanih in lepih naravnih posebnosti naše Slovenije. Pišem v glavnem le o tistih, ki jih dobro poznam, najraje o tistih, ki so komajda znane ali pa zanje ve le malokdo. Nekaj sem jih odkril tudi sam ali pa s tovariši v službi.

Že kar tu pa še nekaj besed iz še danes aktualnega *Sklepa* na strani 163:

> Čeprav smo s knjigo pri koncu, to še ni konec naše poti. In če je komu ta mali pisani mozaik naše dežele, ki smo jo brez lastnih zaslug podedovali, pomenil nov in globlji

> pogled v njeno bogastvo, je to dobro. Hoditi je treba po Sloveniji, jo spoznavati in srkati vase. Prav kmalu bomo videli, koliko škode je naredila naša slepota. Cele pokrajine so že skorajda uničene, saj se ni nihče izmed arhitektov (so tudi redke in častne izjeme) ob eksploziji urbanizacije ponižal do kmeta in delavca in mu poceni ponudil najustreznejših rešitev. Urbanizacija in planerji so samo sanjali o velikanskih projektih in izkoriščanju narave, pozabili pa so na tako potrebne »malenkosti«, kot je njeno varovanje. /.../ Za vse drugo je denar, za varovanje zdravja in največjih vrednot ga ni skoraj nič. /.../ Spoznajmo domovino takšno, kot je, kot dragocenost, kot naravne lepote in vire, ki so nam bili darovani za to, da nam sicer dajejo naš vsakdanji kruh, toda nas tudi plemenitijo in na takšen način bogatijo. Upam, da bo tudi ta knjiga pripomogla k temu, kar je pri nas Slovencih žal vse premalo razvito: resnična ljubezen do čim bolj nedotaknjene narave in trdna odločenost, da vsaj tega, kar še imamo, ne bomo več uničevali.

Kaj vse pa najdemo med uvodom in sklepom? *Vsebina* na straneh 171 in 172 (nepaginirana) navaja 130 kratkih poglavij. Med njimi tudi *Abecedni seznam naravnih znamenitosti in posebnosti*, obravnavanih v knjigi, z navedbo strani, na katerih so v knjigi omenjene, ki se nahaja na straneh 164–170 in obsega 336 enot. Oba podatka sama po sebi govorita o jedrnatosti knjige.

Poleg mnogih črno-belih fotografij med besedilom, ki so jih prispevali Peter Skoberne, Baldomir Svetličič, Stane Peterlin in avtor Matjaž Puc, je v knjigo med stranema 80 in 81 uvezana tudi pola (16 strani) priloge na gladkem, boljšem papirju. Barvne fotografije na njej so večinoma iz zapuščine Rada Smerduja. Na drugi strani knjižnega bloka, pred tretjo, naslovno stranjo, je v gornjem robu Matjaževo posvetilo: »Knjigo posvečam spominu svojega prijatelja in delovnega tovariša Rada Smerduja.« (Bila sta od malih nog soseda na Aškerčevi.)

V opisu velikega in malega Predaslja (nekateri rečejo Predoselj v dolini Kamniške Bistrice), dveh divjih korit, širokih le dva do štiri metre, v eni najlepših sotesk, ki jih je izjedla ta reka pod Veliko planino, izvemo, da se je pri njunem raziskovanju ob potopu dne 18. avgusta 1984 smrtno ponesrečil Rado Smerdu. Sila vode ga je, kljub izkušenosti, tako močno zagozdila med skale, da mu niso uspeli pravočasno pomagati.

Vso zbirko za tisto leto, tudi Matjaževo knjigo, je opremil Janez Suhadolc.

Čisto zadaj je na notranjo stran ovitka prilepljen zapognjen obris zemljevida Slovenije s točkovno in s številkami označenimi kraji, ki jih Matjaž v knjigi popisuje.

Zgodovinar, pravnik in bibliotekar prof. Miloš Rybař, takratni član odbora Mohorjeve, mi je povedal, da je dr. Matjaž Kmecl, ko je dobil knjigo v roke, izjavil: »Še več takšnih knjig!«

Matjaž Puc je bil pozneje, v osamosvojeni Sloveniji, dalj časa naš diplomat v Teheranu. Od tam nam je njegova soproga Veselka Šorli Puc prinesla v izdajo prevod dela pogumne pravnice in borke za pravice žensk v muslimanskem okolju Širin Ebadi z naslovom *Iran se prebuja*. Z gospo Veselko sem sodeloval še pri knjigi Alojza Rebule *Skozi prvo zagrinjalo,* ko je v uredništvu na Cankarjevi 9 skoraj vse dopoldne preizkušala mojo potrpežljivost, kakor mi je ob koncu sama rekla, z računalniško ekranizacijo neštetih malenkostno različnih variant opreme (uredniki smo se znali malo poigrati tudi z oblikovanjem in ugoditi željam avtorjev), ki jo je pripravljala.

Po vrnitvi iz Irana, ali pa morda že prej, je Matjaž zbolel za rakom in se tako čez čas pridružil Radu v večnem miru. Tudi gospe Veselke že ni več. Spomin nanje in na naša mnoga srečanja pa je še ves živ pred menoj.

POGOVOR

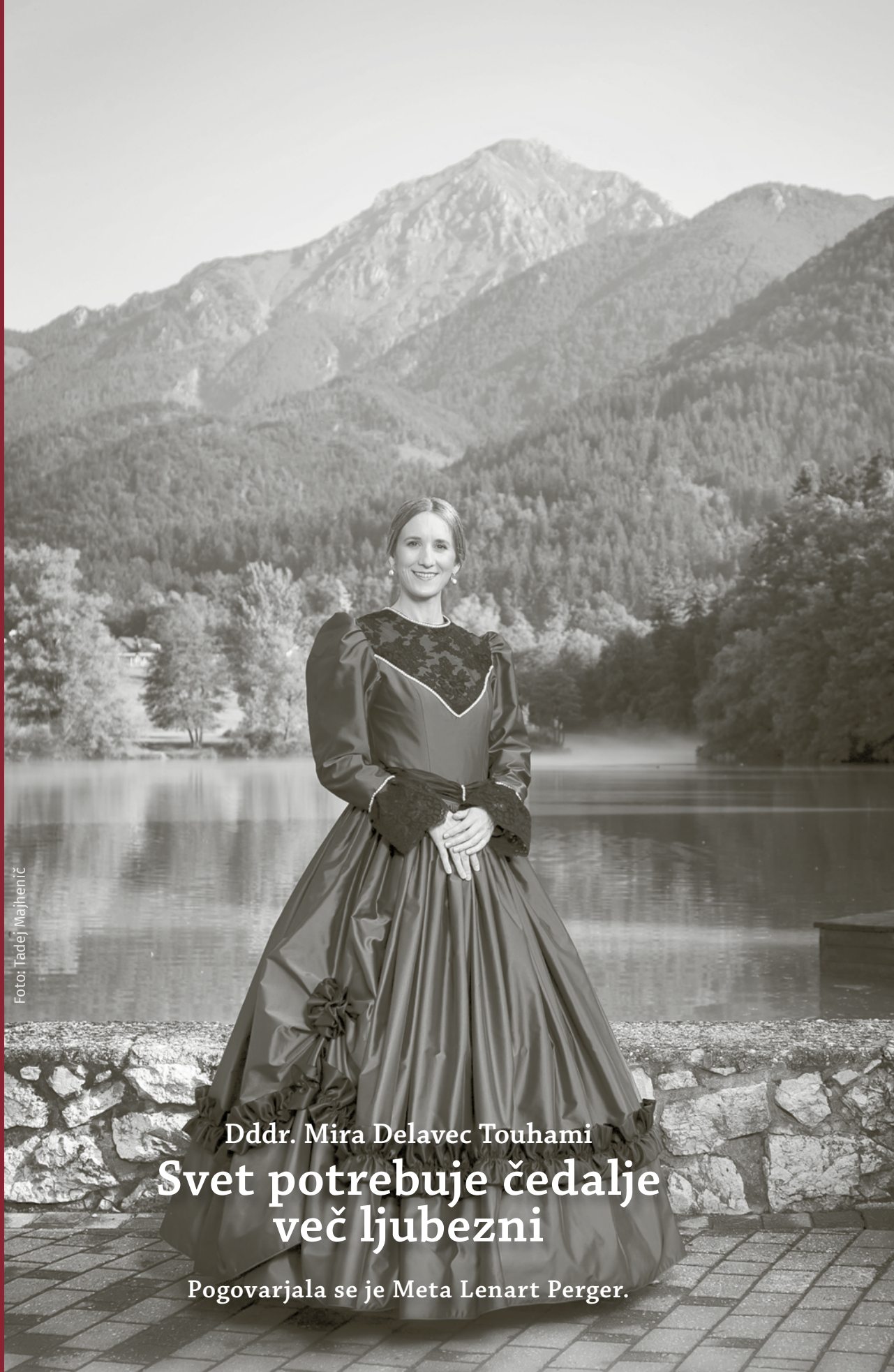

Foto: Tadej Majhenič

Dddr. Mira Delavec Touhami

Svet potrebuje čedalje več ljubezni

Pogovarjala se je Meta Lenart Perger.

Letos obeležujemo 190. obletnico rojstva prve slovenske pisateljice Josipine Urbančič Turnograjske, izjemne literarne ustvarjalke in lucidne opazovalke svojega časa. Z enakimi besedami bi lahko predstavili tudi trojno doktorico Miro Delavec Touhami, ki je zaslužna za to, da o Josipini Urbančič Turnograjski danes vemo veliko več, kot smo vedeli pred dvajsetimi leti.

Mira Delavec Touhami izvira iz krajev pod Storžičem, kjer je bila slovenska beseda vedno cenjena; Preddvor je zaznamovalo kar nekaj za slovenski narod pomembnih imen (poleg Jospine Turnograjske naj omenimo še Matijo Valjavca), zato ne preseneča, da se je odločila svojo poklicno pot začrtati s študijem slovenskega jezika in zgodovine. Z Josipino Urbančič Turnograjsko se je ukvarjala že v svojem diplomskem delu, na podlagi katerega je kasneje izdala znanstveno monografijo *Nedolžnost in sila* (2004), svoje raziskovalno delo pa je nadaljevala na doktorskem študiju. Leta 2009 je prvič izdala vsa Josipinina zbrana dela v knjigi *Moč vesti*, dve leti zatem pa je izšel njen roman *Šepet rdeče zofe*. S srčno ljubeznijo do žlahtne Slovenke Mira Delavec Touhami svoje bogato znanje posreduje naprej na simpozijih v organizaciji Kulturnega društva Josipine Turnograjske, katerega ustanoviteljica je (sadova dveh simpozijev sta izčrpna zbornika *Kdor dušno živi, ne umrje!* (2018) in *Prva dama slovenskega rodoljubnega Olimpa* (2023)), o pomenu slovenskih ustvarjalk s poudarkom na Josipini Turnograjski pa predava tako doma kot v tujini. Obletnico Josipininega rojstva je počastila na prav poseben način: s pisemskim romanom *Dehteče spominčice ljubezni*, posvečenim Josipini, s katero je med dolgimi leti raziskovanja spletla prav posebno vez.

Mira Delavec Touhami ni le izjemna pisateljica in neomajna raziskovalka, je tudi oseba z velikim srcem in toplim pogledom, vedno pripravljena pomagati in prisluhniti sočloveku. Vrlini, ki postajata redki, se v njej vedno znova udejanjata in zasijeta z vso svojo močjo, ko je treba ponuditi roko sočloveku. Ne preseneča torej, da širša javnost Miro Delavec Touhami pozna tudi kot predano humanitarno delavko, katere življenje je zaznamovalo tudi obdobje, ki ga je preživela v severnoafriški puščavi.

Vaše srce je začelo biti v raju pod Storžičem, kot radi imenujemo kraje, ki jemljejo slovo kranjski ravnici na vzhodu. Kako so vas ti kraji zaznamovali in v kakšni meri so vplivali na vašo odločitev za življenjsko in poklicno pot?

Naš raj ali Storžičeva deželica, kot jo je imenoval že Matija Valjavec, je zame najlepši kraj na svetu. Kako lep je, sem razumela še bolj, ko sem ga pred trinajstimi leti morala zapustiti in oditi poučevat slovenske izseljence v Zvezno republiko Nemčijo. Od takrat mi vsakič, ko se pripeljem domov, ko uzrem domače kraje in diham gorski zrak, ki boža dušo, zaigra srce v veselju. Tu je moj dom, tu so moje korenine, tu je doma moje srce. Lahko rečem, da so me ti kraji zelo zaznamovali. Ker sem odraščala na kmetiji z domačim imenom Pri Tavčarjevih, ki ima več kot 500-letno tradicijo, sta me v otroštvu predvsem zaznamovala delo na polju in skrb za živali. Spomnim se, kako smo s srpi želi pšenico, zlagali seno v kozolce, sedeli pozimi za krušno pečjo, kako sem preživela poletne počitnice z majerico v planini, kjer sem skrbela za živali, in kako smo ob večerih peli

Mira Delavec Touhami v vlogi Josipine Turnograjske; foto: Gorazd Kavčič

slovenske ljudske pesmi. V srcu so mi ostali zapisani številni običaji, ki žal izginjajo oziroma jih danes več ni.

Ta zavidljivo lep košček naše dežele je bil tudi dom prve slovenske pisateljice, Josipine Urbančič Turnograjske, katere življenje in delo sta se vas dotaknila na prav poseben način. Danes o njej veste več kot kateri koli drug Slovenec ali Slovenka. Kaj je botrovalo odločitvi, da ste se ji (tudi) znanstveno posvetili?

Spomnim se, kako sem začela v Rokopisni zbirki NUK-a s prebiranjem pisemske korespondence med Josipino Urbančič in Lovrom Tomanom. Bilo je leta 2001, počasi je prihajala pomlad, in vsebina pisem je v meni prebudila tiho željo, da bi Josipino bolje spoznala. Prav njena pisma so mi to omogočala. Ko sem po več mesecih branja prebrala več kot tisoč njunih pisem, nanjo nisem mogla več gledati kot na predmet znanstvenega proučevanja, ampak je postala moja duhovna sopotnica, moja zaupnica, skrita prijateljica. Navdihnila me ni samo kot mlada pogumna ženska, ampak tudi kot oseba, ki si je želela miru, ljubezni, sreče za vse narode tega sveta.

Z Josipino imate veliko skupnega; ne le, da izhajata iz istega kraja, po branju vaših del bi si drznila reči, da delita podobne vrednote in pogled na svet in življenje. Kakšno popotnico vam je dala Jospina kot ženski in kot pisateljici?

Dala mi je veliko popotnico v različnih pogledih. Naučila me je slediti svojim sanjam, vztrajati in še enkrat vztrajati, saj vse, kar delam, delam s srcem in z ljubeznijo. Tudi sama je zapisala: »Kdor dušno živi, ne umrje!« Josipina zaradi veličine svojega duha, predanosti do slovenskega jezika in izjemne ljubezni do domovine ne bo nikoli pozabljena. Za to se že dolga leta trudim. Želim si, da bi skozi moja dela lahko spregovoril in bralce nagovoril njen glas, da bi jo bolje spoznali in znali ceniti njena dela, ki so nastala z veliko srčnostjo za slovenski narod. Čeprav so njene povestice, kot je imenovala svoja dela, brali v šoli pri pouku že v času njenega življenja, danes njenih del žal ne zasledimo ne v učnih načrtih za osnovne in ne za srednje šole. Kar je nenavadno, saj gre za prvo veliko cvetlico slovenske romantike, za prvo slovensko pesnico, pisateljico, skladateljico, pravljičarko in pianistko.

Letos mineva 190 let od njenega rojstva. To obletnico ste počastili s kar tremi publikacijami. Junija je izšel zbornik razprav ob mednarodnem simpoziju z naslovom *Prva dama slovenskega rodoljubnega Olimpa*, poleti pa slikanica z naslovom *Skrivnostna lepotica z gradu Turn* in pisemski roman *Dehteče spominčice ljubezni*. Posvetiva se najprej slednjemu. Kako se je rodila ideja za pisemski roman in v čem je njegova posebnost?

V okviru našega društva, tj. Kulturnega društva Josipine Turnograjske, ki sem ga ustanovila leta 2011, se je letos zvrstilo veliko dogodkov. V mesecu januarju smo svečano odprli prenovljeno spominsko sobo Josipine Urbančič Turnograjske na gradu Turn v

Potočah pri Preddvoru. Februarja smo ob slovenskem kulturnem prazniku imeli koncert mladih glasbenikov, ki so zaigrali v spomin veliki Slovenki. Junija je naše društvo izvedlo simpozij, ki ga je posvetilo Josipini. Na njem so sodelovali dr. Franc Križnar, ki je tudi sourednik zbornika, prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec, dr. Andrej Nagode, Tone Potočnik, Christa Huber-Winter. Prvič letos smo imeli tudi glasbeni koncert vseh Josipininih glasbenih del, ki so jih izvedli na gradu Turn Tone Potočnik, Lara Lipar, Vokalna skupina Kokrčan (zborovodja Ignac Gorjanc) in Moški pevski zbor Jenko Kersnik Lukovica (zborovodja Igor Velepič). Ker bomo drugo leto praznovali 170-letnico Josipinine smrti, že pripravljamo nove dogodke.

Še posebno pa sem hvaležna, da je pri Celjski Mohorjevi družbi izšel roman *Dehteče spominčice ljubezni*, ki je bil že dolga leta v mojih mislih. Zasnovan je večplastno, saj sem želela zgodovinski čas sredine 19. stoletja in sámo Josipinino zgodbo približati ne samo strokovni, ampak predvsem laični publiki. Roman je zgodovinski. Vsi dogodki v njem so rekonstruirani na osnovi pisemskih korespondenc, objav v časopisu *Novice*, dnevniških zapisov itd. Najbolj zahtevno delo je bilo izmed več kot tisoč pisem izbrati odlomke ključnih ter jih vezati v zgodbo. Tako je nastal roman, ki ga lahko berete zelo različno: samo pisma, samo vezno besedilo ali kot celoto. Zgodba ponudi zanimiv pogled na dogajanje na Kranjskem sredi 19. stoletja, ki je za razvoj slovenske narodne identitete še kako pomembno. Želim si, da bi bralke in bralci v njem našli tudi nekaj za svojo dušo, saj roman ne odstira samo zgodovinskega časa, ampak želi bralca nagovoriti, da razmišlja tudi o samem sebi in odnosu do prostora, v katerem živi. Napisan je bil z veliko ljubeznijo, posvečen pa je Josipini.

Zaupali ste mi, da ste med prebiranjem pisem, ki sta si jih izmenjala Jospina in Lovro, našli tudi posušeno cvetje, ki sta ga včasih priložila pismu. Posušen cvet, otipljiv dokaz njune medsebojne predanosti, vidim kot neke vrste simbol. Kaj je odkritje botaničnih bogastev prineslo vam?

Četudi se zdi, da po več kot dvajsetletnem proučevanju Josipininega življenja in rodbine Urbančič ne more biti odkritega nič več novega, se vedno znova najde nov dokument, nova škatla v arhivu, novo ljubezensko pismo itd. Ravno pred kratkim sem tako našla izjemno tenkočutno pismo Josipinine mame Jožefine, ki ga je napisala svoji hčerki Josipini pol leta po njeni smrti. Vsebina pisma se me je zelo dotaknila, saj ga piše mati, ki neutolažljivo joka zaradi prezgodnje izgube svoje hčere, hkrati pa se sprašuje, ali je storila dovolj zanjo in ali je bila sploh vredna vse ljubezni in spoštovanja, ki ji ju je Josipina izkazala. Med gradivom se je tako našlo tudi čudovito ohranjeno cvetje, ki sta si ga pošiljala z Lovrom Tomanom. Najbolj zanimivo je, da sta na zavojčkih, v katerih je cvetje shranjeno, zapisana tudi kraj in datum, tako vemo, kje in kdaj sta ga nabrala. Ker se sama veliko ukvarjam z botaničnim bogastvom rastlin in njihovo uporabo, me je še toliko bolj zanimalo, katere rastline so to bile. Vse so bile prepoznane in ugotovila sem, da žal marsikatere izmed njih danes ne uspevajo več ali pa so zelo redke. Tako kot Josipina imam namreč tudi sama izjemno rada naravo, v njej najdem vse, kar potrebujem za svoj ustvarjalni svet, a najrajši izmed vsega imam tišino, ki zveni, šelesti, žubori samo zunaj, v gozdu, gorah, pri studencu …

Z že omenjeno slikanico *Skrivnostna lepotica z gradu Turn*, ki vsebuje tudi

Mira z ilustratorko slikanice Terezo Lombar; foto: Alenka Lombar

prevod v angleški in nemški jezik, želite Josipino Urbančič predstaviti tudi mlajšim bralcem, pa tudi ponesti njeno ime v svet. Kako je sprejeta v tujini in kaj lahko drugim pove o nas kot narodu?

Skrivnostna lepotica z gradu Turn je slikanica o naši Josipini, ki jo je izdalo naše Kulturno društvo Josipine Turnograjske (www.kdjt.si). Z njeno vsebino želim nagovoriti mlade bralce in jim jo približati. Kot je zapisala mag. Barbara Hanuš v svoji recenziji omenjene slikanice, gre za »pripoved o Josipininem kratkem, a bogatem življenju, s pomočjo katerega lahko spoznavamo to veliko domoljubko in ustvarjalko.«

Slikanica je napisana v slovenščini, sledita pa še prevoda v angleščino in nemščino. Na koncu si bralci lahko ogledajo v poljudni obliki predstavljeno arhivsko slikovno gradivo, da si osebe, ki so dejansko živele, lažje predstavljajo.

Zanimivo je, da je ilustratorka Tereza Lombar, dijakinja četrtega letnika Gimnazije Želimlje, stara toliko kot Josipina, ko je začela ustvarjati, in prihaja tudi iz istih krajev. Josipinino življenje jo je zelo navdahnilo in tako so nastale prisrčne ilustracije.

Ker je pravljica prevedena v tuje jezike, jo z veseljem uporabljam pri svojem delu s slovenskimi izseljenci, imeli smo tudi že različne predstavitve, na katerih je bila zelo dobro sprejeta. V tujini se ljudi dotakneta predvsem Josipinina življenjska zgodba in njena želja, da bi vsi narodi živeli v strpnosti in ljubezni. S pomočjo te pravljice bralci onkraj slovenskih meja odkrivajo Josipino kot izjemno domoljubko in ustvarjalko. Josipina je namreč verjela v moč slovenskega jezika in je izražala vero v sožitje narodov.

Naj še omenim, da so nekatera Josipinina dela prevedena v nemščino in španščino; tako je bilo zelo zanimivo videti tudi izjemno pozitiven odziv na njeno literarno ustvarjanje v Južni Ameriki, Turčiji itd., zlasti zaradi velike ljubezni do slovenskega naroda, ki jo je izžarevala.

Pisanje ženskih literarnih ustvarjalk v slovenski literarni zgodovini vas zanima tudi širše, z ozirom na družbeno-politične spremembe v zgodovini; ukvarjali ste se denimo z vprašanjem ženske volilne pravice v programih slovenskih strank v Jugoslaviji. Kako s to popotnico

razumete aktualno stanje, mesto, ki si ga je izborila sodobna ženska?
Živimo v zelo dinamičnem času, ki ga oblikujejo številne hitre spremembe, od razvoja tehnologije, zlasti umetne inteligence, do spreminjanja družbe kot celote. Tudi sodobna ženska se srečuje s številnimi različnimi vprašanji in izzivi, ki niso vedno najlažji. V družbi opravlja različne vloge in vsaka izmed teh vlog od nje zahteva veliko znanja, energije in predanosti. Moj pokojni ded je pogosto dejal, da hišo na treh vogalih podpira ženska, moški pa le enega. Sodobni ženski ni lahko, tako kot ni bilo lahko ženskam v nobenem zgodovinskem obdobju, a pomembno je, da kot družba vsi sodelujemo in si pomagamo ter ne prelagamo bremen samo na en del. Samo skupaj bomo lahko premagali izzive časa in vsega, kar bo z njimi prišlo. Samo s strpnostjo, z odpuščanjem in ljubeznijo bomo lahko gradili nove mostove našim prihodnjim rodovom.

V zadnjih letih je več govora o slovenskih literarnih ustvarjalkah, ki so bile dolga leta spregledane ali pa njihovo delo ni dobilo vidnejšega mesta v slovenski literarni zgodovini. Kako gledate na ta primanjkljaj pripoznavanja prispevka, s katerim so ženske pisateljice obogatile našo književnost?
Na to, da ženske kot literarne ustvarjalke, politične aktivistke itd. niso imele vidnejše vloge v slovenski zgodovini, je vplivalo veliko različnih dejavnikov. Za njihovo razumevanje si moramo ogledati naprej zgodovino slovenskega prostora in posredno njegov odnos do evropskega. Veseli me, da se je ta odnos v zadnjih dvajsetih letih močno spremenil in je slovenski literarni in tudi zgodovinski prostor namenil več pozornosti pomembnim in žal predlogo prezrtim ženskam. S pomočjo izjemnih raziskovalk in raziskovalcev je slovenski prostor dobil številne knjižne izdaje, s pomočjo katerih ne spoznavamo samo njihovega življenja in boja za pravice, ampak z njimi odkrivamo tudi korenine lastne biti … Vloga žensk v slovenski literarni zgodovini je namreč izjemno pomembna. Od ustvarjalk je zahtevala veliko naporov, odrekanj, tudi žrtvovanja lastnega življenja. Tega se današnja družba premalo zaveda. Prevečkrat stvari jemlje kot samoumevne, pa niso!

Pot vas je poklicno zanesla v Nemčijo, kjer poučujete slovenski jezik. Kako tam doživljate vrednote slovenstva in kakšno mesto ima slovenski jezik med Slovenci, ki živijo v Nemčiji?
V Nemčijo sem bila napotena kot učiteljica slovenščine preko Ministrstva za vzgojo in izobraževanje ter Zavoda za šolstvo. Tam že trinajsto leto poučujem slovenske izseljence slovenski jezik in kulturo. Ker pouk poteka na različnih krajih, sem tudi veliko na poti. Učitelji se trudimo biti vez med domovino in kraji, kjer bivajo slovenski izseljenci. To, da poučujemo otroke in odrasle, je resnično bogastvo, saj se ne učijo le jezika, ampak tudi naše kulturne dediščine. V krajih, kjer gostujemo, pravijo, da je neverjetno in pohvalno, koliko Slovenija naredi za to, da se ohranja vez z matično domovino. Izven Slovenije namreč živi po grobih ocenah pol milijona Slovencev, številni se tudi vračajo. Šele tedaj, ko enkrat živiš izven svoje države, se zaveš, kako lepa in edinstvena je. Vsakič ko se pripeljem skozi predor Karavanke, si rečem: »Končno spet doma, končno spet med svojimi koreninami.« A hkrati sem ob dolgoletnem delu v tujini spoznala, kako imamo vsi, ki živimo izven Slovenije, ljubeč in spoštljiv odnos do svoje domovine, do slovenskega

jezika … Želela bi si, da bi tudi ljudje, ki živijo doma, v Sloveniji, začutili več spoštovanja do naše dežele, njene bogate naravne in kulturne dediščine in slovenskega jezika.

Kljub življenju v tujini ohranjate tesno vez z vam zelo ljubo domovino. Z organizacijo dogodkov v okviru Kulturnega društva Josipine Turnograjske, ki ste ga ustanovili v Preddvoru, se zavzemate za večjo prepoznavnost Jospine Turnograjske in njene dediščine, med drugim vsako leto pripravljate tudi natečaj za najboljše ljubezensko pismo. Kakšni so odzivi udeležencev kulturnih dogodkov in natečaja?

13. novembra letos je naše društvo že dvanajstič podelilo nagrade in priznanja za najboljše ljubezensko pismo med mladimi v Republiki Sloveniji. Na natečaj je prispelo 381 pisem iz vse Slovenije, kar je izjemen odziv. Mladi zelo radi sodelujejo, kar nam pogosto tudi sporočijo.

Ko sem začela z natečajem, so bili nekateri skeptični glede tega, da bi mladi pisali ljubezenska pisma. A sem poskusila in odziv je bil presenetljivo dober. Sprva je bila tematika samo ljubezen, potem pa smo začeli določati posamezne podteme. Letos je bila tema ljubezensko pismo naravi. Pri tem natečaju imajo pomembno vlogo tudi mentorji in mentorice v šolah, za kar smo jim zelo hvaležni. Vključiti skušamo čim več mladih. V sebi nosijo toliko sporočil in misli, da se lahko od njih veliko naučimo.

Jezik je živ organizem, ki se s časom spreminja, a če pogledamo v njegovo jedro, je simbolika enaka. Tako kot pred 160 leti si mladi tudi danes želijo ljubezni in pozornosti. Srčika ostaja ista – hrepenenje, želja po biti ljubljen in ljubiti. V jedru se to ni spremenilo. Spremenil pa se je način, kako si izražamo ljubezen. Mladi danes veliko lažje napišejo zelo neposredno ljubezensko sporočilo po telefonu. Včasih tega ni bilo. Že to, da sta se Josipina Turnograjska in Lovro Toman peljala skupaj v kočiji na Bled, ko še nista bila poročena, je bilo za tiste čase nekaj nesprejemljivega, celo škandaloznega.

Dotakniva se še vašega življenja v puščavi. Predstavljam si, da je izkušnja puščave nekaj, kar je zahodnemu človeku povsem tuje. Navajeni smo vsakodnevnega hitenja in hrupnih množic, vse bolj se zlivamo s tako imenovanimi nekraji, neosebnimi prostori bežnih srečanj. Ali je zahodni človek sploh lahko kos oglušujoči tišini puščave?

Mislim, da težko. Zahodni človek si sicer želi tišine, a je pravo tišino zelo težko doseči. Tuaregi nomadi v puščavi nam pravijo, da smo do svojega telesa hujši kot do svojih strojev, motorjev, avtomobilov in so kritični do nas v smislu, da še strojem namenimo več pozornosti kot samemu sebi. Tišina je zahtevna naloga. Biti sam s seboj, s svojimi strahovi, bremeni, številni vprašanji … V puščavi ni časa za romantiko, življenje se odslikava v vsej svoji realnosti. V puščavi sta običajno samo dve možnosti: ali osvoji tvoje srce in te začara s svojo pristnostjo ali pa zbežiš proč od nje. Zato ni nenavadno, da so tisti, ki so v njej našli sebe, tam ostali za vedno – npr. Charles Eugène de Foucauld, ki je živel s Tuaregi, jim pomagal graditi hiše iz blata in preučeval njihov jezik tamašek ter pisavo tifinar. Gre za več kot 4000 let staro kulturo, ki me je povsem prevzela. A za razliko od nas Tuaregi, čeprav so narod, nimajo svoje države, njihov jezik tamašek ni nikjer priznan kot uradni jezik, nimajo političnih pravic …

Ljudje vas iz medijev poznajo tudi kot predano humanitarno delavko. V luči aktualnega dogajanja na vzhodu vidimo, da je humanitarna pomoč v kriznih situacijah ključnega pomena, ne znamo pa si predstavljati, kakšne podobe spremljajo humanitarne delavce in kakšne vtise puščajo. Kako vas je oblikovala izkušnja tega dela v Afriki in kaj odtlej nosite v svojem srcu?

Mira z afriškimi otroki; foto: Abdel Touhami

Delo opravljam s srcem in z željo po pomoči sočloveku, saj se zavedam, da se kdor koli izmed nas, tudi sama, lahko zaradi naravnih in drugih katastrof kadar koli znajde v težki situaciji. V bistvu bi morali vsi ljudje stremeti k pomoči sočloveku, saj nas to plemeniti in nam omogoča duhovno rast, medsebojno povezanost. Žal je današnji svet preveč zapadel v materializem in pohlep po dobrinah, ki niso ključne za življenje. Ta izkušnja delovanja v Afriki me je naučila in me še vedno uči predvsem hvaležnosti – hvaležna sem za vsak dan, ki mi je dan; hvaležna za vse ljudi, ki jih srečam na svojih poteh, hvaležna za vse učne ure na poti življenja … Naučila sem se tudi, da potrebujemo zelo malo, da smo lahko srečni. Nikoli nisem nikjer videla toliko veselih obrazov kot ravno v Afriki. Tam se ljudje ne pritožujejo, ne tarnajo, tam sprejmejo življenje tako, kot je, in ga skušajo živeti po najboljših močeh. Pogosto pravijo, da če lahko osrečiš drugega, je to hkrati tvoja največja sreča; tvoja sreča se podvoji.

Misel, ki se mi ob tem utrne, je prav Josipinina misel, ki ste jo uvodoma že omenili: »Kdor dušno živi, ne umrje!« Je še čutiti odmev teh besed v stiku s sočlovekom, morda v čisto naključnih srečanjih in majhnih, povsem nepričakovanih dejanjih ljubezni tudi v zelo vase zaverovanem svetu?

Ljudje smo tisti, ki se bomo morali odločiti, v katero smer bomo sočloveku podali roko. Verjamem, da jo zmoremo podati v duhu ljubezni, odpuščanja, strpnosti, pomoči. Svet potrebuje čedalje več ljubezni, čedalje več svetlobe, a zanjo so moramo vsi potruditi. To smo dolžni že zaradi naših otrok, vnukov …

Svet je mavrica, v katerem je vsak izmed nas nepogrešljiv lesk v čudovitem loku edinstvene človeške biti. Imejmo se radi in spoštujmo drug drugega. Tako preprosto je …

Dr. Andrej Rahten

Od cesarjeviča do evropskega poslanca

Ob robu ljubljanske otvoritve razstave o Ottu von Habsburgu

Otto je bil »najboljši cesar, ki ga Habsburžani nikoli niso imeli«. S temi besedami je na okrogli mizi ob otvoritvi razstave o zadnjem prestolonasledniku podonavske monarhije 20. oktobra 2023 sklenil svoje razmišljanje Gergely Prőhle, direktor budimpeštanske ustanove, ki nosi Ottovo ime in je skupaj z Lisztovim inštitutom v Ljubljani tudi pripravila omenjeno razstavo. Prőhle je citiral posrečeno domislico britanskega zgodovinarja Martyna Radyja, ki je nedavno izdal monumentalno delo o Habsburžanih kot »svetovni sili«. Res bi težko našli boljšo oznako za globalno prepoznavnega politika, ki so ga Slovenci ob rojstvu leta 1912 poimenovali cesarjevič Oton. Prva svetovna vojna je postavila njegovega očeta Karla pred težke preizkušnje, ob njenem koncu pa je moral skupaj s celotno cesarsko družino zapustiti domovino in se zateči v Švico. Dolga desetletja v emigraciji so močno zaznamovala cesarjevičeve politične nazore, željo po obnovi monarhije pa je postopno zamenjala odločenost, da pusti pomemben pečat pri izgradnji evropske integracije. Odločenost, ki jo je ob koncu hladne vojne izkazoval tudi kot poslanec v Evropskem parlamentu. Kot je dejal uvodni govornik na okrogli mizi Lojze Peterle, se moramo zavedati, da imamo poleg ustanovnih očetov »evropske ideje« tudi očete »evropske združitve«, med katerimi je gotovo prednjačil prav Otto.

Če potegnemo črto pod bilanco Habsburgovega političnega udejstvovanja, je šlo za kariero vzponov in padcev, pri čemer so prevladovali slednji. Tisto, za kar so ga kot cesarjeviča vzgajali že od malih nog, je namreč ostalo nedosegljivo. V pozni starosti je o neuspešnem obnavljanju monarhije govoril brez velike nostalgije, pa vendar s kančkom grenkobe: »Ni šlo toliko za cesarsko krono. Imperij se je vmes razcepil na manjše države, a samoumevno je bilo, da so me vzgajali za to. Nekajkrat je bilo kaj takega tudi zelo blizu.« Morda je izraz »zelo blizu« nekoliko pretiran. Kvečjemu bi veljal za oba restavracijska poskusa njegovega očeta na Madžarskem, ki sta doživela neslaven konec leta 1921. Takrat se je res zdelo, da je Karel omagal tik pred ciljem, pa še to v veliki meri ne po lastni krivdi, ampak spričo preračunljivosti regenta Miklósa Horthyja. Ottovi poskusi so se dogajali v spremenjenih geopolitičnih okoliščinah. Versajski sistem, ki je bil sredi dvajsetih let 20. stoletja na vrhuncu svoje moči, ni dopuščal nobenih habsburških državnopravnih kombinacij, saj bi te posegle v interese glavnih francoskih zaveznic v Mali antanti, Češkoslovaške, Jugoslavije in Romunije.

Otto von Habsburg s soprogo Regino; foto: družinski arhiv Tischler

Ironija zgodovine je, da je edino resno priložnost za uresničitev Ottovih monarhističnih sanj ustvaril prav njegov največji idejnopolitični nasprotnik – Adolf Hitler. Ta je sicer leta 1938 z zemljevida brezobzirno zbrisal njuno skupno domovino, a nato v naslednjih letih povsem razmontiral versajsko ureditev. Na njenih ruševinah je za trenutek zasijal žarek upanja tudi za habsburško vrnitev, kar je začutil tudi Otto in se spretno zavihtel v bližino Franklina Delana Roosevelta, enega od treh ključnih mož kasneje zmagovite antihitlerjanske koalicije. Toda izkazalo se je, da simpatije ameriškega predsednika niso mogle odtehtati brutalne moči Stalinovega imperija, ki je po drugi svetovni vojni pogoltnil tudi velik del nekdanje habsburške monarhije.

Povojni projekt Habsburgovega vračanja v Avstrijo, ki naj bi v perspektivi »navadnemu državljanu« Ottu omogočilo, da si po demokratičnih pravilih izbori vodilno vlogo v državi, deluje z današnje perspektive bolj kot poskus iz obupa. Pri Ottu je poleg pregovornega optimizma namreč mogoče zaznati tudi precejšnje precenjevanje njegovega dejanskega političnega vpliva, kar je bila gotovo tudi posledica dolgoletnega življenja v emigraciji, ko je večinoma vzdrževal stike zgolj z enako mislečimi lojalisti. Če je bila v avstrijski stanovski državi habsburška karta še vedno vsaj eden izmed adutov, pa po letu 1945 ta v nobeni od takratnih notranjepolitičnih kombinacij ni bila več del resne igre. Črno-rdeča koalicija, ki je odrejala usodo druge republike, se je razhajala že zaradi vprašanja dovoljenja za Habsburgovo bivanje, kaj šele, da bi kdo od ključnih igralcev mahal z možnostjo habsburške restavracije.

Po smrti Richarda Nikolausa grofa Coudenhove-Kalergija je Habsburg leta 1973 prevzel vodenje panevropskega gibanja, z vstopom v Evropski parlament šest let kasneje pa so ambiciozni restavracijski načrti cesarjeviča dokončno odstopili prostor realni politiki v konkurenčnem boju strankarskih povezav. Prizadevanje za padec berlinskega zida je bilo eno glavnih značilnosti Habsburgovega parlamentarnega delovanja. Kot je pokazala tudi omenjena razprava na ljubljanski okrogli mizi, smo si ga pri nas zapomnili prav po njegovi podpori slovenski državni osamosvojitvi in demokratizaciji.

Politično slovo nesojenega habsburškega monarha je potekalo postopno. Leta 1999 je po dvajsetih letih odložil mandat evropskega poslanca. Pet let kasneje je sledil njegov odstop z mesta predsednika Mednarodne panevropske unije. Odstopil je v letu velike širitve EU z desetimi novimi članicami iz Srednje Evrope, baltske regije in Sredozemlja. Da bi dopolnil stoletnico, mu je zmanjkalo le poldrugo leto. Na dan zgodovinske širitve, 1. maja 2004, je bil Otto glavni gost na slavnostni akademiji Slovenskega panevropskega gibanja v Gornji Radgoni. Namenil je vrsto pohval Sloveniji in se zavzel za Združeno Evropo, temelječo na krščanstvu. Slovenijo je Habsburg obiskal tudi konec maja 2006, ko je v Ljubljani prvič (in doslej edinkrat) zasedalo tudi predsedstvo Mednarodne panevropske unije. Mladi državi je nasul kup komplimentov: »Slovenija naj bo zgled, da je širitev nekaj odličnega, zgled, da je varnost osnovni pogoj za gospodarski razvoj – Slovenija lahko zagotovi oboje.« V času svetovnih kriz, ki v zadnjih letih prehitevajo druga drugo, se lahko ob teh njegovih besedah resnično močno zamislimo.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Slovenjgraška slikarska družina Strauss

V našem baročnem slikarstvu praviloma sledimo posameznikom, ki so s svojim delom stkali slikovito baročno tapiserijo. V Slovenj Gradcu pa je skozi tri rodove delovala slikarska družina Strauss. Najvidnejši predstavnik te delavnice je bil najmlajši član, Janez Andrej Strauss, čigar delo se je posrečeno dopolnjevalo z rezbarjem in someščanom Janezom Jurijem Mersijem, sicer priseljencem iz štajerskega Rogatca. V obrtni veščini so Straussi delovali le v slikarski tehniki olje na platno. Ugledna slikarska delavnica ni bila le lokalnega pomena, ampak je s svojimi deli, zlasti tistimi, ki so nastajali izpod čopiča najmlajšega Straussa, opremljala cerkve na Koroškem in na dobršnem delu spodnje Štajerske.

Slikarski rod se je začel z **Janezom Straussom** (?–1677), ki se je okoli leta 1650 iz Celovca, kjer so njegovi predniki delovali kot zlatarji, preselil v obrtno in trgovsko živahni Slovenj Gradec. Obelodanjeni so le zapisi o njegovih treh zakonih in otrocih, ki jih je najti v matrikah; iz teh je tudi razvidno, da je bil mestni svetovalec, mestni sodnik, pogosto pa tudi krstni boter in poročna priča. O njegovi poklicni dejavnosti ni znanega ničesar. Le tri slike v pokopališki cerkvi na Ravnah, ki so nastale šele tri leta pred slikarjevo smrtjo, razkrivajo njegovo provincialno, a solidno slikarsko znanje predstavnika zgodnjega baroka. Z daljšo prekinitvijo se je življenje domače delavnice nadaljevalo z njegovim sinom **Francem Mihaelom** (1674–1740), ki je očeta izgubil že v zgodnjem otroštvu, prezgodnja smrt pa je doletela tudi njegovega očima, slikarja Franca Karla Schauerja. Zato je uganka, pri kom se je izučil in kam se je odpravil na cehovsko predpisano učno potovanje, še večja. Pomenljiva je omemba v slovenjgraških matrikah iz leta 1710, v katerih se zapis »Franciscus Italus« najbrž nanaša nanj. Po tem zapisu lahko sklepamo, da so se mu odprla vrata v obljubljeno deželo umetnosti. Od te omembe naprej je pogosto omenjen tudi v arhivih v domačem Slovenj Gradcu, in sicer pri krstih, porokah in v povezavi z dejavnostmi v mestnem življenju. V zakonu z Marijo Kristino Barbaro neznanega dekliškega priimka se mu je rodilo kar deset otrok. Zelo se je razveselil rojstva vsakega otroka, a tudi žalostil ob prerani smrt nekaterih. Pri njegovem delu ga je nasledil le sin Janez Andrej.

V skoraj tridesetletnem delovanju preseneča Straussova geografska razširjenost oltarnih slik v obsežnem trikotu od Mekinj pri Kamniku do Ptuja in Ruš pri Mariboru. Večje koncentracije slik so tudi v cerkvah v Gross St. Florianu, Wettmannstättnu in Sankt Peter im Sulmtalu ter v krajih južno od umetnostno vplivnega štajerskega Gradca. Za ta naročila je bil odločilen dekan Filip Feldber iz Gross St. Floriana. Niso pa Straussova dela znana v širši okolici domačega Slovenj Gradca, kar je z današnjega gledišča nerazumljivo, saj je bil ugleden Slovenjegradčan. Vprašanje je še toliko bolj upravičeno, ker je njegovo delovanje razpeto na tri desetletja. Sicer skromen opus ohranjenih del pa je dovolj pričujoč, da lahko podamo sodbo o mojstru.

Sv. Elizabeta, 1732, župnijska cerkev Sv. Elizabete, Slovenj Gradec; foto: Vanč Pisar

Že na začetku znane kariere preseneča z dvema krajinama, njegovima edinima profanima deloma, a hkrati prvima tega žanra med našimi slikarji. Pretanjeno slikani *Krajina z grajskimi ruševinami* in *Samostan v gorski dolini* (sign. *F. M. Straus f: A. 1715*), razstavljeni na Ptujskem gradu, odpirata podobna vprašanja umetnostne provenience kot v leto 1718 segajoča serija krajin Franca Ignaca Flurerja, nekoč na Attemsovem gradu Podčetrtek, ki jim ne moremo odreči italijanske oziroma natančneje beneške likovne estetike. Tudi pri Straussovih oltarnih slikah stroka opozarja na vplive italijanskega baroka oziroma na italijansko usmerjene mojstre. Beneškim zgledom sledi njegovo *Marijino vnebovzetje* (1719) v nekdanji samostanski cerkvi v Mekinjah, kjer monumentalna in figuralno živahna kompozicija živi v sozvočju z razkošnim glavnim oltarjem t. i. frančiškanske rezbarske delavnice. Podobne kompozicijske in ikonografske provenience je *Kamenjanje sv. Štefana* (Vuzenica, 1731) z reminiscencami beneškega 17. stoletja, pa tudi *Smrt sv. Jožefa* v Rušah, kjer najdemo tudi sugestivno sliko *Sv. Luka slika podobo Matere božje* (obe 1735). Na mnogih njegovih slikah lahko sledimo citatom italijanskega slikarstva, ki jih je povzel po neštetih grafičnih predlog; te so bile slikarjem neusahljiv vir pri reševanju kompozicijskih zadreg. Straussov renomé pa je potrjen s ključno sliko v njegovem opusu, pomembno tudi v kontekstu štajerskega baroka, *Miloščina sv. Elizabete* (1732), ki se nahaja v glavnem oltarju župnijske cerkve v Slovenj Gradcu, vrhunskem kiparskem delu vodilnega graškega mojstra Janeza Jakoba Schoya (1734). V tem primeru je simbioza med oltarjem in sliko dosegla baročno popolnost. Ob upoštevanju pokončnega formata slike je pred naslikano arhitekturno kuliso množica kar sedemnajstih likov, ki so spretno razporejeni okoli dobrotnice. Slika je zgovorna galerija gestikulacij figur, obraznih tipov in njihove mimike, med katerimi je v ozadju s krzneno kučmo v portretnem »onface« naslikan avtor. Ob tem lahko le še potrdimo prepričanje, da Franc Mihael Strauss sodi med naše mojstre zrelega baroka nasploh, česar se je zavedal tudi župnik, ki je v mrliško knjigo ob datumu slikarjeve smrti 1. marca leta 1740 zapisal, da je umrl odličen slikar (*pictor eximi*).

Ob letnici smrti Franca Mihaela se poraja vprašanje, kje se je učil njegov mladoletni sin **Janez Andrej** (1721–1783). Glede na to, da se je že leta 1743 v oddaljenih Cirkulanah v Halozah pojavil »tretji« Strauss s tremi slikami, lahko sklepamo, da je bila njegova slikarska dejavnost, ki je trajala približno štirideset let, takrat že utečena. Njegov čas je sovpadal z ljubljansko skupino slikarjev (F. Jelovšek, F. Bergant, A. Cebej) in s štajerskim A. Lerchingerjem. Stilno se zlahka razločujejo, a Strauss jih po likovni plati ne dosega in pogosto so ob svetnikih njegovi liki skoraj že podobarsko

naturalistično ekspresivni. Izpovednost slike gradi na vtisu celote. Zaradi številnih naročil kakovost teh del niha. O tem, da je zmogel izvršiti tudi zahtevnejša naročila, pa priča slika izjemnega formata *Objokovanje Kristusa* (1766) v Vuzenici; na njej po teatralni dramatičnosti, kot v gledališko živem pasijonu, prepoznamo vzdušje severnjaške dramatike. Poleg tega ta slika velja tudi za ikonografsko redek primer Marijinega objokovanja pri grobu. Je pa res, da so bila dela slikarjev njegovega kova s pomočjo grafične predloge izvedena kompozicijsko bolj zanesljivo. Na podoben način je bila Straussu neka grafična predloga v pomoč pri izdelavi Križevega pota štirinajstih postaj v Ljubiji pri Mozirju, ki sodi med redke pri nas ohranjene baročne cikle Jezusovega trpljenja te zvrsti.

Slike Janeza Andreja Straussa so razširjene po dobršnem delu zahodne Štajerske, a so bolj zgoščene na širšem območju Slovenj Gradca. Izven tega prostora mu lahko sledimo vse do Laškega (1767) in Podsrede (*Krst v Jordanu*, 1770), Slovenskih Konjic (1767, 1768) in do šestih slik v oltarnih nastavkih še neugotovljenega rezbarja v romarski cerkvi sv. Jožefa v Slovenski Bistrici (1769-74). Preseneča pa (po Cobljevi) število kar petnajstih slik v Ivniku (Eibiswald, po 1760). Ta geografska razprostranjenost z ok. 150 ugotovljenimi slikami potrjuje ugled delavnice; ob tem moramo upoštevati sodelovanje z rezbarsko-kiparsko delavnico someščana Janeza Jurija Mersija (1725-1788), izhajajočega iz Rogatca, kjer je delovala rezbarska delavnica njegovega očeta Štefana in mlajšega brata Antona. Primer posrečenega sodelovanja med mojstroma sta oltarja v Slovenskih Konjicah, še zlasti pa Marijin glavni oltar na romarskem Homcu pri Slovenj Gradcu. V sodelovanju z rezbarjem Ferdinandom Gallom (deloval je v Celju od ok. 1750 do 1788) pa je rokokojsko igrivo uglašen oltar sv. Erazma (1767) v Šaleku pri Velenju, ki ga je Strauss pozlatil, kar dokazuje, da je bil tudi pozlatar in polihromator (fastmaller) ter načrtovalec oltarnih nastavkov.

Straussove slike zaživijo šele takrat, ko pridejo v sožitje z bogatimi oltarnimi nastavki omenjenih rezbarjev Mersija in Galla in se kot takšne vključujejo v kontekst štajerske slikovitosti, kar je »dodatna vrednost« v harmonični podobi cerkvenega prostora.

Omenimo naj še, da je slikarja zaposlovalo tudi portretiranje in slikanje tihožitij.

Če je začel delovati v času vsesplošne barokizacije, pa se je njegovo življenje prevesilo v leta, ko so naročila za napolnjene cerkve začela usihati, na obzorju pa so že bili vladi odloki o krčenju potratnega opremljanja cerkva. Za vse težja leta umetnikov je zgovoren brezbrižni vpis Straussove smrti le z datumom 11. 4. 1783, brez navedbe poklica.

Ponoviti velja, da delavnica slovenjgraških Straussov skozi tri generacije ni bila pomembna le za ožje območje, ampak je s svojo dejavnostjo oskrbela številne cerkve v dobršnem delu slovenske Štajerske, s čimer je sooblikovala podobo zgovornega in slikovitega štajerskega baroka. Zahvaljujoč njim in drugim mojstrom se je Slovenj Gradec v baroku razvil v žarišče umetnostne in umetnoobrtne dejavnosti širšega pomena. Česa podobnega mesto v naslednjih obdobjih v tem pomenu ni več doseglo.

Literatura

Štefka Cobelj, *Baročni slikarji Straussi*, Maribor 1967; B[arbara] Mu[rovec], gesla, Strauss; Strauss, Franc Mihael; Strauss, Janez Andrej, v: *Enciklopedija Slovenije*, 12, 1998.

Dr. Marko Frelih

Nenavadno potovanje afriške zbirke

Slovenski etnografski muzej je letos dočakal prvih sto let. Nemirno stoletje so zaznamovale družbenopolitične turbulence, ki so sledi pustile tudi v muzejski dejavnosti. V Slovenskem etnografskem muzeju se to lepo vidi na primeru muzejske zbirke Družbe sv. Petra Klaverja za afriške misijone.

Zasnove Klaverjeve družbe v Ljubljani so bile začrtane že 1905, aktivno pa je začela družba delovati leta 1906, ko je prišla na obisk njena ustanoviteljica, grofica poljskega rodu Marija Terezija Ledóchowska. Že naslednje leto se je grofica vrnila v Ljubljano in tri tedne osebno spremljala delovanje ustanove z uradnimi prostori blizu stolnice na naslovu Pred škofijo 8, danes Ciril-Metodov trg. Kasneje so se preselili na Miklošičevo cesto 3 (pri hotelu Union), od leta 1929 pa je bil stalni sedež družbe na Metelkovi ulici s hišno številko 1. Družbo so kot prostovoljke vodile izključno ženske, osrednja dejavnost pa je bila usmerjena v pomoč misijonarjem in misijonskim ustanovam v Afriki.

Med obema vojnama je bilo na Slovenskem zelo bogato misijonsko delovanje z jezuiti in lazaristi na čelu. Slednji so imeli v Grobljah pri Domžalah svojo tiskarno in so skrbeli za različne misijonske publikacije. Tudi v Klaverjevi družbi so se dobro zavedali pomena tiskanih medijev. Njihova osrednja revija je bila *Odmev iz Afrike*, veliko popularnost pa je dosegla otroška revija *Zamorček*. Če so bili članki v reviji *Odmev iz Afrike* napisani z razumskim pristopom do pokristjanjevanja Afričanov, so prispevki v *Zamorčku* zelo uspešno ustvarjali zametke stereotipov o Afriki in Afričanih, ki jih poznamo še danes; večino člankov v *Zamorčku* so namreč pisali ljudje, ki niso imeli pojma o afriškem kontinentu, še manj o različnih ljudstvih.

Bolj korektni so bili prispevki misijonarjev v reviji *Odmev iz Afrike*. Članke so pisali na podlagi lastnega opazovanja na terenu v kombinaciji s študijem strokovne literature. Med njimi je imel posebno mesto tirolski misijonar Franz Mayr, ki je deloval v nekdanji britanski koloniji Natal v Južni Afriki. Mayr se je zavedal pomena Klaverjeve družbe, ki je imela s centralo v Rimu izjemno dobro organizirano mrežo izpostav po Evropi. Iz korespondence med grofico Ledóchowsko in misijonarjem Mayerjem je razvidno, da je grofica kazala velik interes tudi za organiziranje misijonskih muzejev v okviru izpostav Klaverjeve družbe. Z razkazovanjem t. i. eksotičnih eksponatov bi še bolj pritegnili pozornost javnosti in pridobili dodatna finančna sredstva za misijon.

Franz Mayr je začel zbirati gradivo za etnološke in naravoslovne zbirke, njemu pa so sledili tudi drugi misijonarji v Afriki. Gradivo so najprej poslali v Rim, nato pa so

Razglednico z motivom iz Madagaskarja je izdala Klaverjeva družba v Ljubljani; vir: fotodokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja.

ga porazdelili po izpostavah. S pomočjo centrale v Rimu in izpostav v Trstu ter v Salzburgu (Maria Sorg), je Klaverjeva družba v Ljubljani pridobila predmete z različnih področij Afrike, od Egipta do južne Afrike, od Madagaskarja do Gvinejskega zaliva. V prostorih na Metelkovi ulici 1 so bili predmeti razstavljeni skupaj s fotografijami iz misijonskih postaj. Iz ohranjenih arhivskih virov ni razvidno, kakšen pomen je imela razstava afriških predmetov za širšo javnost. O razstavi na Metelkovi ni zapisov, zelo verjetno pa so predmete posojali za t. i. potujoče misijonske razstave, ko so po različnih krajih organizirali dogodke za zbiranje finančne podpore misijonom v Afriki.

Zanimiva je povojna usoda muzejske zbirke Klaverjeve družbe: po nacionalizaciji so predmeti skupaj s fotografijami končali v državnem Federalnem zbirnem centru. Od tam so jih leta 1949 oz. v začetku 1950 prinesli v takratni Etnografski muzej, ki je deloval v prostorih Narodnega muzeja na Prešernovi ulici v Ljubljani. Ko se je leta 1964 muzej preimenoval v Slovenski etnografski muzej, so zbirko pripeljali v dvorec Goričane pri Medvodah, v katerem so bile shranjene in razstavljene zbirke neevropskih kultur. V denacionalizacijskem postopku je bil dvorec vrnjen ljubljanski škofiji, muzejska zbirka pa je bila leta 2001 začasno deponirana v prostorih uršulinskega samostana v Škofji Loki. Štiri leta kasneje so bili vsi muzejski predmeti pripeljani v nove depojske prostore Slovenskega etnografskega muzeja na Metelkovi ulici številka 2 – nasproti še vedno stoječe stavbe nekdanjega sedeža Družba sv. Petra Klaverja za afriške misijone. Skoraj bi lahko rekli: Človek obrača – Bog obrne!

Lesen obredni kip *nkisi nkondi* s številnimi magičnimi dodatki je iz Konga; vir: fotodokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja.

Vsebinsko bogata zbirka obsega okoli 160 predmetov in je primerna za različne tematske razstave, kot je bila npr. *Magija amuletov* leta 2014. Trenutno je nekaj predmetov na ogled v sklopu nove razstave *Človek in čas: Prvih 100*, kjer posebno pozornost pritegne družinski hišni amulet – z usnjem okrašeno nojevo jajce.

Dr. Nina Novak Kerbler

V veliki/podobni/kolikšni/ ipd. meri …

Besedila, ki jih pišemo in beremo, so različnih vrst, zato se ločijo tudi po svojih lastnostih. Recepta za domače piškote prav gotovo ne pišemo enako kot zapisnika ali dopisa, saj je pri pisanju določenih vrst besedil, še posebej to velja za uradovalna, strokovna, znanstvena ipd., treba upoštevati ustaljena pravila in načela dobrega pisanja. Če teh ne upoštevamo, besedila ne izpolnjujejo svoje vloge oziroma pride do nejasnosti in napačnega razumevanja. Med najpomembnejša načela dobrega pisanja spada tudi varčnost, ki se kaže v zgoščenem in jedrnatem načinu izražanja. Gospodarnost ima pri izražanju prednost pred nepotrebno gostobesednostjo, ohlapnostjo in ponovitvami, saj povečuje tekočnost, jasnost in razumljivost besedila. Ali na kratko – manj je več –, če lahko nekaj povemo z eno besedo, je to z vidika dobrega sloga bolje, kot če enako izrazimo s tremi besedami ali več. V tem jezikovnem kotičku se bomo ukvarjali z besednimi zvezami s samostalnikom mera *v prislovni rabi, in sicer* v kolikšni meri, v polni meri, v veliki meri, v precejšnji meri *ipd. Zakaj je navedene besedne zveze v skladu z normativnimi priporočili bolje nadomestiti z drugimi izrazi, bomo ponazorili s pomočjo primerov iz znanstvenih in strokovnih besedil iz zasebnega arhiva.*[1]

V kolikšni meri

- **V kolikšni meri** je k demografski rasti mesta prispevalo bližnje slovensko-hrvaško zaledje, dovolj nazorno govori dejstvo, da je po podatkih iz leta 1910 s tega območja izhajalo okrog 55 % novih prebivalcev /…/*

Besedna zveza *v kolikšni meri* ima v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) oznako »publicistično«. V Uvodu *SSKJ* je navedeno, da so s tem kvalifikatorjem označeni »[b]esed[e], pomen[i] ali zvez[e], značiln[i] za dnevni in revijalni tisk ter za druge oblike javnega sporočanja«. Po navedbah Mance Černivec v *Jezikovni svetovalnici* iz decembra 2020 so bile »[t]e jezikovne prvine /…/ v času nastanka SSKJ res značilne za publicistična besedila, a njihova pojavnost ni bila brezizjemno povezana le s publicističnimi besedili, saj so se pojavljale tudi v drugih besedilih (npr. pravnih, uradovalnih), kar velja še danes. Njihova raba zaradi kvalifikatorja *publicistično* danes ni nedovoljena ali nepravilna in ne pomeni mehaničnega zavračanja in zamenjevanja. Res pa je, da kvalifikator *publicistično* v SSKJ pogosto označuje stilistično manj sprejemljive, okornejše, nezaželene prvine jezika, povezan je torej

Primeri, označeni z zvezdico (*), so povzeti iz strokovnih in znanstvenih besedil, ki jih je v lektoriranje prejela avtorica jezikovnega kotička.

z negativnim vrednotenjem jezikovnih prvin, ki naj bi jih jezikovno ozaveščeni pisec zamenjeval s slogovno nezaznamovanimi«. Tudi v primeru besedne zveze *v kolikšni meri* gre za okornejšo in po nepotrebnem dolgovezno obliko, ki jo glede na pomen nadomeščamo s prislovom *koliko*. Zgornji primer bi se glede na navedeno glasil tako:

- **Koliko** je k demografski rasti mesta prispevalo bližnje slovensko-hrvaško zaledje, dovolj nazorno govori dejstvo, da je po podatkih iz leta 1910 s tega območja izhajalo okrog 55 % novih prebivalcev /.../

V veliki meri

- Današnje padavine so **v veliki meri** orografske. (Gams, Kras, 2003)

Besedna zveza *v veliki meri* izraža sorazmerno velik del neke celote, v navedenem primeru padavin. Po priporočilih iz *SSKJ* jo nadomeščamo z mernostnim prislovom *pretežno* ali *v glavnem*. Navedeni primer bi se pravilno glasil tako:

- Današnje padavine so **pretežno/v glavnem** orografske. (Gams, Kras, 2003)

V večji meri

- Iz povedanega bi lahko sklepali, da so slovenska gospodinjstva **v večji meri** obsegala mlajše, priseljene družine /.../*

Besedna zveza *v večji meri* izraža sorazmerno večji del neke celote, v našem primeru slovenskih gospodinjstev. V skladu s pomenom jo je primerneje nadomestiti z mernostnim prislovom *večinoma* ali *pretežno*. Glede na navedeno bi se obravnavani primer glasil tako:

- Iz povedanega bi lahko sklepali, da so slovenska gospodinjstva **večinoma/ pretežno** obsegala mlajše, priseljene družine /.../*

V nekoliko večji meri

- V zahodnem predelu so **v nekoliko večji meri** zastopani priseljenci iz slovenske Istre, tržaške okolice in Krasa /.../*

Na prvi pogled se zdi primer z besedno zvezo *v nekoliko večji meri* podoben kot prejšnji, vendar se zaradi mernostnega prislova *nekoliko* pomensko razlikujeta. Tega po priporočilih *SP* nadomeščamo s prislovom *malo*, tako da bi se navedeni primer pravilno glasil tako:

- V zahodnem predelu so **malo bolj** zastopani priseljenci iz slovenske Istre, tržaške okolice in Krasa /.../*

V čim večji meri

- Nova oblast si je z njim zlasti prizadevala, da bi **v čim večji meri** poudarila »romanskost« kraja /…/*

Mernostni prislov *čim* skupaj s primernikom (*v čim večji meri*) izraža najvišjo mogočo mero nečesa, kar je razvidno tudi iz navedenega primera. Glede na pomen je navedeno besedno zvezo z vidika gospodarnosti smiselno nadomestiti z zvezo *kar najbolj,* s katero enako vsebino izrazimo z dvema besedama namesto s štirimi.

- Nova oblast si je z njim zlasti prizadevala, da bi **kar najbolj** poudarila »romanskost« kraja /…/*

V precejšnji meri

- Hkrati so bili prebivalci **v precejšnji meri** vezani na obdelovanje zemlje, ki so jo imeli v okolici /…/ (Klobčar, *Kamničani*, 1998)

Mernostni prislov *precej* izraža višjo stopnjo izražene lastnosti od običajne, v zgornjem primeru to pomeni, da so bili prebivalci *v glavnem*, *večinoma* ali *pretežno* vezani na obdelovanje zemlje.

- Hkrati so bili prebivalci **v glavnem**/**pretežno/večinoma** vezani na obdelovanje zemlje, ki so jo imeli v okolici /…/ (Klobčar, *Kamničani*, 1998)

V dobršni meri

- To skupino so namreč **v dobršni meri** sestavljali priseljenci, ki so si tam šele ustvarjali družino /…/*

Pridevnik *dobršen* je v *SSKJ* razložen kot *precej velik, precejšen*, kar pomeni, da ima besedna zveza *v dobršni meri* enak pomen kot *v precejšnji meri,* ki smo jo že obravnavali in jo nadomeščamo z mernostnim prislovom *večinoma* ali *pretežno*. Preoblikovani primer bi se tako glasil:

- To skupino so namreč **pretežno/večinoma** sestavljali priseljenci, ki so si tam šele ustvarjali družino /…/*

V *taki in drugačni* meri

Kot smo že omenili, je vseh primerih dvo-, tri-, štiri- ali večbesedne zveze s samostalnikom *mera* v prislovni rabi z vidika gospodarne rabe jezika smiselno nadomestiti s prislovi, s čimer se besedilo skrajša, povečajo pa se tudi njegova tekočnost, jasnost in razumljivost. V nadaljevanju navajamo primere, pri katerih je očitna nepotrebna gostobesednost, saj je večbesedno zvezo v prislovni rabi (npr. *v omejeni/enaki/podobni/manjši meri*) preprosto mogoče nadomestiti s prislovom (npr. *omejeno/enako/podobno/manj*).

NAPAČNO	PRAVILNO
Vanj se je, sicer v še vedno **zelo omejeni meri**, zdaj naseljevalo mestno prebivalstvo /.../*	Vanj se je, sicer še vedno **zelo omejeno**, zdaj naseljevalo mestno prebivalstvo /.../*
V tem delu navaja /.../, da je treba /.../ vojake sprejeti kot osvoboditelje **v enaki meri**, kot so to storili /.../*	V tem delu navaja /.../, da je treba /.../ vojake sprejeti kot osvoboditelje **enako**, kot so to storili /.../*
V podobni meri je od ožjega mestnega središča navzven upadala stopnja /.../ »svetovljanstva« /.../*	**Podobno** je od ožjega mestnega središča navzven upadala stopnja /.../ »svetovljanstva« /.../*
Priseljenci iz tega najbližjega zaledja so sicer izraziteje prevladovali samo v Barkovljah, v Sv. Ivanu pa že **v manjši meri**.*	Priseljenci iz tega najbližjega zaledja so sicer izraziteje prevladovali samo v Barkovljah, v Sv. Ivanu pa že **manj.***

Katero od obravnavanih besednih zvez pa vi pogosto uporabljate ali vam zveni »domače«? Čim prej pozabite nanjo in jo nadomestite s katero od predlaganih možnosti v preglednici, saj boste tako povečali tekočnost, jasnost in razumljivost svojih besedil.

NAPAČNO	PRAVILNO
v kolikšni meri	koliko
v veliki meri	pretežno, v glavnem
v precejšnji meri	pretežno, v glavnem
v večji meri	večinoma, pretežno
v nekoliko večji meri	malo bolj
v čim večji meri v najvišji možni meri	kar najbolj
v manjši meri	manj
v izraziti meri	predvsem, zlasti, v glavnem, pretežno
v omejeni meri	omejeno, delno
v dobršni meri	pretežno, večinoma, v glavnem
v enaki meri	enako
v podobni meri	podobno
v polni meri	popolnoma, v celoti
do določene mere	delno, deloma

Aleš Čeh

Štefka Drolc (1923–2018)

Deklica in drevo

O Štefki Drolc sem prvič pisal leta 2012 v časopisu, ki izhaja vzporedno ob Festivalu Borštnikovo srečanje. Program festivala, sicer namenjenega gledališču, so obogatili s projekcijama dveh dokumentarnih filmov, filma o scenskem koncertu Placebo *v izvedbi Carmine Slovenice in lirično meditativnega filma* Deklica in drevo *(2012). V njem spremljamo Štefko Drolc in Ivanko Mežan v liričnem potovanju skozi življenje, ki ga vizualno simbolizira ogromen hrast, ki »navkljub menjajočim letnim časom ohranja ponosno držo.« Slednje na simbolni ravni tudi dodobra opiše življenje ene najslavnejših slovenskih filmskih igralk.*

Štefka Drolc se je kot Štefinja Ana Drolc rodila 22. decembra 1923 na Ponikvi. Njeno otroštvo je bilo po pričevanjih v intervjujih lepo. Otroška leta je preživela v Šentjurju pri Celju, osnovno šolo pa obiskovala v Ravnah na Koroškem. Vpisala se je na klasično gimnazijo v Mariboru, kjer se je kot dijakinja tudi prvič podala na gledališki oder. Njeno šolanje je prekinila druga svetovna vojna, med katero je delovala kot aktivistka OF, doživela pa je tudi tragedijo, ki jo je globoko zaznamovala, saj je vojna odnesla življenje sestri, ki jo je prva navdušila nad gledališko igro. Sestra, ki je končala učiteljišče, je par let čakala na učiteljsko službo in se v tem času povezala s kolegi, ki so sodelovali pri predstavah na ljudskem odru v Mariboru. Navdušila se je nad igranjem in Štefka Drolc je v enem od intervjujev na nacionalni televiziji povedala, da so jo z družino z veseljem hodili gledat. Štefka se ji je večkrat pridružila tudi na vajah ali v zaodrju, vse dokler niso mlade radovednice povabili, da tudi sama sodeluje pri eni izmed predstav. Sestra je vmes dobila službo kot učiteljica, a se je zaradi vojne pod pritiskom nacizma onkraj avstrijske meje pričela po etapah seliti proti Ljubljani, dokler se z možem nista ustalila v Metliki in si tam ustvarila družino. Žal njuna sreča ni trajala dolgo, saj so nacisti nekega dne prečkali Metliko in Štefkino sestro vpričo otrok ustrelili.

Med vojno je Štefka Drolc rodila Lucijo (Lučko) Drolc, ki je kasneje po vzoru mame postala gledališka igralka. Lučka Drolc je delovala zlasti v SNG Nova Gorica in v Lutkovnem gledališču v Ljubljani, v filmsko igro pa se ni nikoli investirala. Po vojni je Štefka obudila poznanstva s kolegi iz ljudskega mariborskega odra, med katerimi je bil tudi režiser Fran Žižek, ki je v skupini igralcev prepoznal potencialne talente in jih je pričel pripravljati na gledališki poklic – tako na samo igranje kot tudi na vso birokracijo, ki jih bo kot iskalce zaposlitve v gledališčih čakala. Štefka je postala polnopravna članica mariborskega gledališkega ansambla, kjer je odigrala številne otroške, mladinske in odrasle vloge. Spoznala se je tudi z Jožetom Babičem, s katerim se je kasneje poročila. Največji premik v njeni karieri pa je predstavljala avdicija za vlogo Tildice v prvem slovenskem celovečernem filmu *Na svoji zemlji*

Štefka Drolc; vir: Wikipedija

(1948). Avdicijo je uspešno opravila in čeprav njena vloga ni bila med glavnimi, je ljubezen do filma usodno zaznamovala njeno ustvarjalno pot. Film *Na svoji zemlji* je bil posnet v črno-beli tehniki in je tematiziral zadnji leti osvobodilnega boja, žanrsko pa je predstavljal posrečeno mešanico vojnega filma o partizanskem boju in bivanjskega filma, ki je spremljal vaško življenje. *Na svoji zemlji* predstavlja enega izmed stebrov slovenske kulture, ki so ga ovekovečili tako s spomenikom, postavljenim leta 1975 na Grahovem ob Bači, kot z registrirano tematsko potjo po sedmih lokacijah snemanja, ki jo je med drugimi odprla prav Štefka Drolc. Film je pomemben tudi zaradi dejstva, da v njem nastopijo številni gledališki igralci in naturščki, ki podobno kot preostala ekipa niso imeli izkušenj s filmi, kar pomeni, da so se snemanja filma učili med dejanskim delom. *Na svoji zemlji* je bila tudi prva pomembna produkcija podjetja Triglav film, ki je posnelo številne klasike slovenske filmografije, med drugim *Kekca* (1951) in *Ples v dežju* (1961), svoje prostore pa so za večji čas obstoja podjetja imeli kar v cerkvi sv. Jožefa v Ljubljani.

Leta 1948 se je Štefka Drolc preselila v Trst, kjer se je ponovno odpiralo slovensko narodno gledališče na tržaškem ozemlju. Organizacija je bila naslednica Slovenskega gledališča, ki je delovalo na začetku 20. stoletja v Narodnem domu v Trstu, ki so ga fašisti leta 1920 zažgali in v isti gledališki sezoni tudi formalno onemogočili gledališko dejavnost. Štefka je v kasnejših intervjujih povedala, da se tega obdobja zelo rada spominja, saj so jo močno zaznamovale zgodbe »primorskih bratov«, kakor jih je poimenovala, ki so bili najprej do novega gledališča skeptični, saj si s še svežimi ranami iz medvojnega dogajanja niso predstavljali, da bi v tržaškem gledališču dejansko govorili slovensko, a že kmalu so bili nad njim popolnoma navdušeni. Danes se gledališče imenuje Slovensko stalno gledališče in še naprej ohranja pomembno vlogo pri povezovanju slovenske in italijanske kulture ter ohranjanju slovenstva. Štefka Drolc je po delovanju v Trstu odšla v Ljubljano, kjer je bila trideset let zaposlena v Drami, soustvarjala pa je tudi v Eksperimentalnem gledališču Ljubljana in na Odru 57. Z začetkom študijskega leta 1982/83 pa je bila habilitirana tudi na AGRFT-ju v Ljubljani, kjer je leta 1984 postala redna profesorica za umetniško besedo.

Njeno filmsko ustvarjanje torej nikoli ni prešlo v polnopravni poklic, a mnoge njene filmske vloge so dandanes kanonizirane. Med najbolj prepoznavnimi vlogami najdemo vlogo Francke v filmu *Na klancu* (1971), adaptaciji Cankarjevega istoimenskega romana. *Na klancu* je slovenski celovečerni film, ki je hkrati prvenec režiserja Vojka Duletiča in prva produkcija distribucijskega podjetja Vesna film, ki ga je vlada ustanovila kmalu po drugi svetovni vojni, delovalo PA je vse do leta 1992, ko je svojo zapuščino predalo Slovenski kinoteki. Vesna film je poleg Triglav filma desetletja predstavljal sinonim za (kvaliteten) slovenski film, kar pomeni, da je Štefka ustvarjala v okviru dveh najpomembnejših slovenskih distributerskih

podjetij v okviru stare skupne države. Odličnost Vesna filma potrjuje tudi *Na klancu*, ki se ga je skozi leta prijela krilatica, da gre za slovenski film, kot bi ga posnel sloviti sovjetski režiser Andrej Tarkovski. Film so snemali na najrazličnejših prizoriščih v Ljubljani, na Bledu in na Vrhniki, kjer so snemali na Cankarjevem klancu in v Cankarjevem muzeju, da so ohranili kar največjo pristnost snovi. Film so zasnovali kot mednaroden, kar pomeni, da je sam po sebi vseboval dovolj informacij, da bi v njem lahko uživali tudi ljudje izven slovenske publike, a v resnici v tujini posebne pozornosti ni požel. Najzanimivejši pristop so ubrali z eksperimentalno barvno shemo, saj je bila tretjina filma posneta v črno-beli tehniki, dve tretjini pa v barvah, z izmenjavo enega in drugega pa je hotel režiser ujeti svet realnosti na eni in svet iluzij na drugi strani. Še ena Štefkina prepoznavna filmska vloga je vloga Barbe Presečnik v *Cvetju v jeseni* (1973), legendarnem slovenskem celovečercu režiserja in scenarista Matjaža Klopčiča, ki je temeljil na istoimenski povesti slovenskega pisatelja Ivana Tavčarja.

Izpostaviti velja tudi njene vloge v Eksperimentalnem gledališču Ljubljana, kjer je nastopala denimo v vlogi Winnie v *O, lepi dnevi* (1964), slovitem eksperimentalnem tekstu, sestavljenem iz praktično samo enega monologa, ki ga je napisal Samuel Beckett in ki je za vsakega igralca v tej vlogi izjemen zalogaj. V eni svetovno najtežjih gledaliških vlog je Štefka nastopila kar trikrat. Interpretirala je tudi Medejo v istoimenski Evripidovi drami (1964), a njene igre kritika ni navdušeno pozdravila, prav tako pa je kasneje na več mestih dejala, da je bila to ena in edina predstava, ki je čustveno ni povsem obvladala, saj se ni mogla poistovetiti s strašljivo legendo o ženski, ki žrtvuje lastne otroke v imenu maščevanja izdajalskemu možu. Med njenimi zgodovinsko najbolj hvaljenimi vlogami najdemo vlogo gospe Prestopil v *Dogodku v mestu Gogi* (1986), ki jo je odigrala v soigri z Brankom Šturbejem in za katero lahko v sočasnih kritikah beremo, da sta bila s soigralcem prepletena »v neubranljivem spolnem poželenju z obupom in nevrotičnim užitkom«. Podobne vloge likov na robu so ji bile pisane na kožo, posebne pohvale je prejela tudi za igro v *Antigoni* (1993), kjer je imela dvojno vlogo demonične Sfinge in s sarkazmom ter bolečino prežete Starke. Njena sposobnost obvladovanja različnih igralskih stilov in žanrov se je kazala tudi v komičnih vlogah in interpretacijah pesniških besedil. Njena vloga v *Domu Bernarde Alba* (1994) je bila ena njenih najmočnejših, z izjemno energijo in globino. Petdesetletnico umetniškega delovanja pa je obeležila z vlogo v igri *Tri visoke ženske* (1996), kjer je ponovno pokazala svojo izjemno psihološko subtilnost.

Igralkino delo so prepoznale praktično vse slovenske kulturne institucije. Bila je prejemnica Prešernove nagrade za tri vloge, leta 2009 pa ji je bila podeljena še nagrada za življenjsko delo. Bila je prejemnica Borštnikove nagrade, Župančičeve nagrade, Borštnikovega odličja za najbolj dognan odrski jezik za posameznega igralca, kar je leta 1983 okronala še z Borštnikovim prstanom. Leta 2013 je postala častna meščanka Ljubljane, leta 1997 je prejela častni znak svobode Republike Slovenije, ki je najvišje državno odlikovanje v Sloveniji, in sicer ob 50-letnici Akademije za gledališče, radio, film in televizijo za izjemne dolgoletne zasluge in osebni prispevek v slovenski gledališki kulturi. Umrla je leta 2018 v častitljivem 95. letu starosti. Za njo je ostala bogata kulturna dediščina, spomin na katero bodo brezčasni celovečerni filmi, v katerih je nastopila, obujali še številnim generacijam za nami.

Dr. Matjaž Barbo

Josip Mantuani in začetki muzikologije na Slovenskem

Josip Mantuani; vir: dLib

Josip Mantuani se je po študiju arheologije, umetnostne zgodovine in glasbe zaposlil v dunajski dvorni knjižnici, kjer je postavil glasbeno zbirko in jo vodil vse do odhoda v Ljubljano 1909, ko je prevzel vodstvo Deželnega muzeja. Že na Dunaju si je z delom v arhivu ter s poučevanjem in sodelovanjem pri strokovnih projektih pridobil vrsto izkušenj in širok pregled nad gradivom ter se uveljavil v krogu vodilnih muzikologov. Po ustanovitvi glasbenega konservatorija 1919 v Ljubljani je bil zato razumljivo izbran za poučevanje glasbene zgodovine na njem. Ob ustanovitvi slovenske univerze je načrtoval ustanovitev muzikologije kot samostojne univerzitetne stolice. Njegova prizadevanja se kljub podpori javnosti še dolgo niso uresničila. Šele 1962 je prišlo do ustanovitve samostojnega muzikološkega oddelka na univerzi.

Muzikologija na Slovenskem sodi med mlajše univerzitetne discipline, čeprav bi lahko njene začetke iskali že v davnih sledovih rojevanja glasbe. Izraziteje je mogoče muzikološko tradicijo navezovati na prepise pomembnejših srednjeveških in zgodnjih novoveških glasbenoteoretskih traktatov, ki so se ohranili tudi v nekaterih slovenskih arhivskih zbirkah. Polnejši razcvet muzikološkega mišljenja pri nas pa teče pravzaprav vzporedno s splošnim utrjevanjem muzikologije kot sodobne znanstvene discipline. Poseben zagon mu je dala razsvetljenska težnja urejevanja in obvladovanja človeškega védenja pa z njim povezan interes za zgodovinske raziskave in vse močnejše silnice, porojene iz narodnostnega ozaveščanja. Glasbenoteoretsko preučevanje in zanimanje za glasbeno preteklost je še okrepil razmah glasbenega poučevanja. Vidnejši znak tega je pomenila ustanovitev prve javne glasbene šole na Kranjskem leta 1816. Instrumentalnemu in pevskemu pouku se je v okviru Filharmonične družbe (*Philharmonische Gesellschaft*) pridružil pouk glasbenoteoretskih disciplin in glasbene zgodovine, to pa je že povsem jasno nakazovalo širši muzikološki interes. Obujena nacionalna zavest je prinesla še vse izrazitejšo potrebo po glasbenem pouku v slovenščini. Poseben pomen je v tem smislu predstavljala ustanovitev Glasbene matice leta 1872. Znotraj slednje se je postopoma začelo tudi poučevanje glasbene teorije, harmonije, kontrapunkta, kompozicije in glasbene zgodovine, s tem pa samostojno raziskovanje teh področij – tudi v slovenščini.

Enega od pomembnejših Matičinih načrtov je predstavljala ustanovitev novega glasbenega konservatorija, ki naj bi zagotavljal glasbeni pouk na vseh stopnjah poučevanja. Med razpisanimi smermi znotraj konservatorija, ustanovljenega 1919, je bila tudi »šola za glasbeno teorijo«, ki je obsegala elementarno teorijo, harmonijo, kontrapunkt in kompozicijo. S tem se je konservatorij usmeril na značilna glasbenoteoretska področja in tako presegel raven običajne pevske oz. instrumentalne šole. Za predavatelja zgodovine na konservatoriju je bil izbran Josip Mantuani, ki je na njem predaval od leta 1920 do svoje smrti.

Mantuani se je rodil 28. marca leta 1860 v Ljubljani očetu Hrvatu in materi Slovenki. Oče, ki je bil krojač, ga je spodbudil, da se je sprva izučil sedlarstva. Tako se je šele s sedemnajstimi leti vpisal na gimnazijo. Obrtniška spretnost, ki si jo je pridobil v zgodnji mladosti, je zaznamovala tudi njegovo poznejše strokovno in znanstveno delo, kar so kot eno njegovih posebnosti radi poudarjali njegovi kolegi in prijatelji. Znani umetnostni zgodovinar France Stelè ga je nekoč označil kar za »izvršujočega rokodelca«.

Leta 1889 je vpisal študij prava na Dunaju, a se je kmalu docela preusmeril na Filozofsko fakulteto. Posvečal se je študiju arheologije, umetnostne zgodovine in glasbe ter poslušal še predavanja iz paleografije, diplomatike, kronologije, heraldike, sfragistike, arhivistike in bibliotekarstva. Glasbo je študiral pri znanih profesorjih: Josefu Böhmu, skladatelju Antonu Brucknerju in pozneje zasebno še pri slovitem Guidu Adlerju, ki velja za enega glavnih utemeljiteljev sodobne muzikologije.

Čeprav je doktoriral iz umetnostnozgodovinske téme (1893), se je po študiju najprej usmeril na glasbenozgodovinsko področje. Zaposlil se je v dunajski dvorni knjižnici, kjer je dobil nalogo, da uredi zbirko glasbenih rokopisov. Zbirko je vodil vse do odhoda z Dunaja leta 1909. Kot lahko razberemo iz njegove zapuščine, hranjene v Glasbeni zbirki NUK, se je skrbno lotil priprave učinkovitega sistema za razvrščanje raznolikega in občutljivega gradiva. Po njegovih zamislih je v okviru dvorne knjižnice nastal nov samostojni glasbeni oddelek s čitalnico in skladiščem, Mantuani pa se je tako v zgodovino zapisal kot prvi direktor zbirke, ki velja za enega najbolj dragocenih glasbenozgodovinskih arhivov sploh.

V glasbeni zbirki je Mantuani dnevno prihajal v stik z vodilnimi muzikologi tistega časa, na čelu z omenjenim Guidom Adlerjem. Z njim ga je vezalo pristno prijateljstvo, kot ga je zaznati iz obsežne ohranjene korespondence. Adler je Mantuanija pritegnil k delu v okviru Družbe za izdajanje Glasbenih spomenikov Avstrije (*Gesellschaft zur Herausgabe von Denkmälern der Tonkunst in Österreich*). Pri tem se je prvi bolj poglobljeno lotil preučevanja življenja in dela Jacobusa Handla Gallusa in skupaj z Emilom Bezecnyjem izdal v okviru omenjene zbirke sedem zvezkov motetov Gallusove zbirke *Opus musicum*. Za ta namen je opravil vrsto raziskav v Avstriji, Nemčiji in na Češkem. Finančno so ga pri tem podpirali sama družba, kranjski deželni zbor, mestni magistrat v Ljubljani in Kranjska hranilnica.

V domovino so ga vabili že leta 1895, a se je za selitev odločil šele dobrih deset let pozneje, pri čemer je na njegovo odločitev bržkone vplivalo to, da so njegovi bolehni ženi svetovali, naj živi v »bolj naravnem okolju«. Ob prihodu v Ljubljano je bil leta 1909 uradno imenovan za direktorja Deželnega muzeja, ki ga je vodil do upokojitve leta 1924.

Po vrnitvi v Ljubljano se je intenzivneje posvečal najrazličnejšim področjem, tako umetnostni zgodovini kot arheologiji in etnologiji; prav vse svoje življenje, tudi še po upokojitvi, pa je ostajal zvest glasbenozgodovinskemu preučevanju in poučevanju. France Stelè ga je zato upravičeno ob koncu življenja označili za »humanističnega polihistorja«.

Med njegovimi glasbenimi spisi ima posebno težo še v njegovem dunajskem obdobju objavljena *Zgodovina glasbe na Dunaju* (*Geschichte der Musik in Wien*, 1904), s katero si je prislužil široko spoštovanje številnih vodilnih muzikologov svojega časa in vse do danes velja za temeljno literaturo s tega področja. Tudi sam Mantuani je to razpravo cenil kot svoje »največje delo na področju glasbene zgodovine«.

Poleg tega je za Adlerjev *Glasbenozgodovinski priročnik* (*Handbuch der Musikgeschichte*) prispeval članek o glasbi pri južnih Slovanih in s tem prvi predstavil slovensko glasbeno preteklost širši mednarodni strokovni javnosti. Objavil je tudi zgodovino cerkvene glasbe, prikaz razvoja jugoslovanske glasbe pa slovenske opere itn. Podrobneje se je posvečal številnim glasbenikom, ki so prihajali s slovenskega ozemlja, tako Juriju Slatkonji, Francu Ksavru Križmanu, Juriju Mihevcu, Emilu Adamiču, Davorinu Jenku kakor tudi Palestrini, Mozartu, Schubertu, Brucknerju, Smetani itn. Močno odmevna je bila njegova postavitev razstave *Razvoj glasbe pri Slovencih* leta 1932.

Nedokončana je ostala Mantuanijeva obsežna razprava z naslovom *Zgodovina katoliške cerkvene glasbe*, poleg tega pa so v njegovi rokopisni zapuščini ohranjeni nekateri neobjavljeni teksti o slovenskem petju, glasbenih instrumentih pa o godbi v ljubljanski nacionalni gardi idr.

Priprave za predavanja, ki jih je imel za Glasbeno šolo Dunajskega ambrozijanskega društva (*Vereinsmusikschule des Wiener Abrosius-Vereines*) leta 1895, dokazujejo, kako široko in temeljito je poznal sodobno muzikološko literaturo ter kako discipliniran in urejen je bil kot pedagog. Skrbno so zasnovani tudi zapiski za predavanja iz katoliške liturgike, ki jih je imel na Glasbenozgodovinskem inštitutu dunajske univerze leta 1905.

Od prihoda v Ljubljano naprej je poučeval glasbeno zgodovino na konservatoriju, pri tem pa se je posebej posvečal slovenski in južnoslovanski glasbi. Poleg tega je na ljubljanski Orglarski šoli poučeval glasbeno zgodovino, na ljubljanski univerzi pa je v letih 1921–24 predaval starejšo umetnostno zgodovino, arheologijo in epigrafiko.

Vsekakor pouk glasbene zgodovine na konservatoriju ni zares ustrezal Mantuanijevim predstavam o sodobnem muzikološkem študiju. Že ob ustanovitvi slovenske univerze leta 1919 se je zavzemal za ustanovitev muzikologije kot samostojne univerzitetne stolice. Žal so bila njegova prizadevanja zaman, čeprav je bil del javnosti in univerzitetnega osebja tem idejam naklonjen. Pobude za študij muzikologije so se okrepile leta 1923, ko sta Izidor Cankar in Ivan Prijatelj sestavila predlog, da bi Mantuani postal honorarni predavatelj za zgodovino glasbe na Filozofski fakulteti. Eden od razlogov, da predloga, ki ga je podprl še France Kidrič, niso uresničili, je bilo verjetno dejstvo, da je tudi v univerzitetnih krogih obstajalo prepričanje, da sodi glasbeno zgodovinopisje na konservatorij, ne pa na univerzo.

Več uspeha je imel predlog leta 1925, ko sta se znova za ustanovitev muzikološke stolice zavzela Cankar in Kidrič. Predlagala sta, da »se ta zadeva resno

obravnava, ker naj bi po prof. Cankarjevem mnenju univerza podala teorijo in zgodovino muzike, dočim se konzervatorij peča le s praktičnim poukom.« Njuno gledanje je ustrezalo tedaj sodobnemu pojmovanju muzikologije, kakršno je razvijal Adler na Dunaju, in brez dvoma je za njim mogoče zaznati Mantuanijeve ideje. Čez nekaj mesecev je svet Filozofske fakultete sklenil, da »naj se stolica za muzikologijo upošteva pri končni sistemizaciji univerzitetnih predmetov.« Pa vendar do uresničitve sklepa ni prišlo, najverjetneje zaradi vse izrazitejše materialne stiske, ki je v naslednjem obdobju postavljala pod vprašaj obstoj tudi nekaterih že ustanovljenih kateder.

Na univerzi so šele leta 1942 podprli možnost opravljanja dodatnega izpita iz glasbene zgodovine, k sodelovanju pa so povabili Stanka Premrla, saj je bil Mantuani tedaj že desetletje mrtev. Po drugi svetovni vojni je najprej glasbena akademija študentom omogočila študij na t. i. znanstvenem oddelku, ki je povezoval študij glasbene zgodovine, pedagogike in glasbenega narodopisja. Končno pa je bil leta 1962 na pobudo Dragotina Cvetka ustanovljen samostojni Oddelek za muzikologijo v okviru Filozofske fakultete, s čimer je bil uresničen cilj, ki si ga je že ob ustanovitvi univerze postavil Mantuani.

Mantuanija je po njegovi smrti 18. marca 1933 na konservatoriju nasledil Vilko Ukmar, ki je predaval glasbeno zgodovino vse do ustanovitve glasbene akademije. Za kratko obdobje je predavanja zgodovine na konservatoriju prevzel Slavko Osterc, ki je Mantuanijevo vdovo zaprosil, naj mu odstopi zapiske o zgodovini jugoslovanske glasbe. Ob tem velja omeniti, da je tudi sloviti Adler po Mantuanijevi smrti prek njegove vdove želel dobiti nekatere rokopise iz njegove zapuščine. Vse to na poseben način zgovorno priča o spoštovanju, ki ga je zbujalo njegovo delo v širših (tudi mednarodnih) strokovnih krogih. Danes Mantuaniju priznavamo nesporno ključno vlogo pri vzpostavitvi in uveljavitvi muzikologije kot sodobne vede na Slovenskem. Po njem je poimenovana tudi glavna stanovska nagrada, ki jo slovenskim muzikologom za njihove dosežke bienalno podeljuje Slovensko muzikološko društvo.

Literatura

Hilscher, Elisabeth, 1994: Josef Mantuani und Guido Adler. V: Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, Cerkveni glasbenik. 23–74.

Kuret, Primož, 1994: Mantuanijeva življenjska pot. V: Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, Cervkeni glasbenik. 7–13.

Stelè, Francè, 1933: Mantuani, Josip (1860–1933). V: Franc Ksaver Lukman et al. (ur.): *Slovenski biografski leksikon: 5. zv. Maas - Mrkun*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka.

Dr. Roman Globokar

Etične dileme v paliativni oskrbi

Umiranje je del vsakega življenja. Vsako živo bitje je zapisano smrti. Človek je edino živo bitje, ki se zaveda, da bo umrl, zato tudi želi osmisliti svoje življenje in tudi svoje umiranje. Sodobna medicina nam pomaga, da lahko obvladujemo bolezni in bolečino ter s tem podaljšujemo svoje življenjsko obdobje. Vendar pa tudi najsodobnejši dosežki znanosti in tehnike ne zmorejo dokončno premagati smrti. Smrt ostaja neobvladljiva in nepremagljiva. V tem položaju človek sodobne tehnološke civilizacije išče rešitev v dveh smereh: bodisi tako, da sam določi trenutek smrti in si jo skuša na ta način podrediti (evtanazija), bodisi v iskanju načina, kako bi čim dlje podaljšal dneve svojega življenja (terapevtska zagrizenost), celo do te mere, da raziskuje, kako bi lahko za večno ohranjal svojo osebno identiteto, vsaj v digitalni obliki (transhumanizem).

V razpravah o evtanaziji, ki se v Sloveniji v zadnjem času spet pojavljajo ob pobudi novega zakona o pomoči pri prostovoljnem končanju življenja, se velikokrat kot rešitev ponuja razširitev možnosti za paliativno oskrbo za trpeče in umirajoče osebe. V prispevku bomo razmišljali o etičnih dilemah, ki se pojavljajo v paliativni oskrbi, in o pomenu ustrezne etične formacije vseh vključenih. To nikakor ne pomeni, da bi bila za nas sama paliativna oskrba vprašljiva ali celo problematična. Najodločneje podpiramo nadaljnji razvoj paliativne oskrbe v Sloveniji in razširitev mreže paliativnih timov v vseh slovenskih regijah. Prepričani smo, da je ustrezna paliativna oskrba najboljši odgovor na številne dileme, ki se pojavljajo ob koncu človeškega življenja, in zato tudi najboljša možna pot za zavrnitev zakona o pomoči pri samomoru in evtanaziji. Če bo paliativna oskrba ustrezno predstavljena in na razpolago vsem našim državljanom, potem niti ne bo potrebe po evtanaziji in predčasnem končanju življenja. Ključno je, da se ljudje znebimo strahu pred neznosnim trpljenjem ob koncu življenja in dobimo zagotovilo, da bo za nas poskrbljeno na telesnem, duševnem, socialnem in duhovnem področju.

Paliativna oskrba

Paliativna oskrba je celostna oskrba bolnikov z življenjsko ogrožajočimi stanji, in sicer tako, da lajša telesne bolečine ter zagotavlja psihosocialno in duhovno podporo tako pacientom kot tudi njihovim družinam. Za paliativno oskrbo je značilen timski pristop pri obravnavi, kjer poleg različnih strokovnjakov s področja zdravstva sodelujejo tudi psihologi, socialni delavci in duhovni asistenti. Ključno vodilo paliativne oskrbe je zagotavljanje podpornega sistema,

ki omogoča bolniku čim bolj aktivno in polno življenje vse do smrti. Temeljna predpostavka paliativne oskrbe je, da življenje in smrt sprejema kot naravni proces, ki se ga ne skrajšuje, a se ga tudi ne podaljšuje po nepotrebnem. Vsi udeleženi v procesu skrbijo za čim boljšo kakovost življenja bolnika, kar lahko vpliva tudi na sam potek osnovne bolezni.[1]

Etične dileme

Kot na vseh drugih področjih življenja se tudi v paliativni oskrbi srečujemo z etičnimi dilemami. Etična dilema je negotov položaj, v katerem moramo izbrati med dvema možnostma ali več možnostmi, pri čemer ima vsaka izbira določene negativne posledice. Do dileme prihaja, kadar imamo različne možnosti in ni enoznačne pravilne izbire. Vsaka izbira temelji na določeni vrednoti, ki pa je v neposrednem nasprotju z drugo vrednoto. Najbolj radikalna dilema se tako pojavlja v nasprotju med avtonomijo pacienta, ki si želi končati svoje življenje, in dolžnostjo zdravnika, da nikoli neposredno ne konča življenja svojega pacienta (etično načelo neškodovanja). Kot je zapisal Matjaž Zwitter, so »prave etične dileme tiste, pri katerih nobeno od možnih dejanj ni brez etičnih bremen.«[2]

Na področju paliativne oskrbe se odpirajo številne etične dileme. Kako spoštovati človekovo dostojanstvo v procesu umiranja? Kaj sploh pomeni spoštovanje dostojanstva človeka? Kdaj končati z intenzivnim zdravljenjem pacienta? Do kdaj vzdrževati njegove biološke funkcije? Kakšno obliko nege nuditi umirajočemu? V katerem okolju naj se odvija proces umiranja? Kako upoštevati njegove želje in spoštovati njegovo avtonomijo? Kako sploh razumemo avtonomijo? Smo dolžni povedati resnico pacientu (in njegovim svojcem) glede zdravstvenega stanja? Kaj narediti, kadar pride do različnih pogledov med pacientom in njegovimi svojci? Kdo naj odloča namesto pacienta v primerih, ko ta ni več sposoben odločanja o sebi? Kaj narediti, ko so želje pacienta (ali svojcev) v nasprotju z načeli kodeksa zdravniške etike?

Razmišljanje o etičnem delovanju je razmišljanje o tem, kaj je dobro, v našem primeru, kaj prinaša dobrobit pacientu v paliativni oskrbi. Cilj paliativne oskrbe je v prvi vrsti izboljšati kakovost življenja paliativnih bolnikov (»dodajanje življenja dnevom«); ta vključuje tudi ustvarjanje ustreznih pogojev za umiranje. Pri tem je seveda ključno strokovno znanje, ki omogoča, da nadziramo oziroma lajšamo bolečino in druge simptome pacienta. Hkrati pa je zelo pomemben tudi pogovor o pacientovih vrednotah in željah glede zdravljenja. Gre torej za celostno obravnavo in iskanje celostnega dobrega za pacienta in vse, ki so vključeni v proces njegovega umiranja.

Etične teorije: etične norme in osebna odgovornost

Preden gremo v jedro etičnih dilem v paliativni oskrbi, želimo na kratko predstaviti različne vidike etičnega razmišljanja. Velikokrat pride do nesoglasij tudi zaradi tega, ker različno razumemo, kaj je etično.

[1] Maja Ebert Moltara (ur.) in drugi, *Priročnik paliativna oskrba*, Ljubljana: Slovensko združenje za paliativno in hospic oskrbo, 2021, str. 9.

[2] Matjaž Zwitter, *Pogovori o zdravniški etiki*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2018, str. 23.

ESEJ

Paul Ricœur je kot povzetek različnih etičnih teorij smoter etike opredelil kot prizadevanje »za dobro življenje z drugim in za drugega znotraj pravičnih institucij.«[3] Etične teorije nam ne dajejo konkretnih rešitev, ampak nam ponujajo kriterije in opredelijo procese, s pomočjo katerih lahko izluščimo, kaj naj storimo v konkretni situaciji. Zgolj zakoni, pravila, kodeksi nam ne morejo dati dokončnih rešitev za posamezne etične dileme.

Spraševanje o dobrem je občečloveški pojav, ki se ga lahko lotimo na bolj ali manj reflektiran način. Skozi zgodovino človeške misli so se oblikovali različni etični sistemi, ki se v iskanju opredelitve, kaj je dobro, med seboj razlikujejo. Nekateri bolj poudarjajo absolutno dolžnost upoštevanja določenih načel in zapovedi (deontološka etika, npr. nikoli ne škoduj bližnjemu!), drugi postavljajo kot glavni kriterij največje možno dobro za največ ljudi (utilitaristična etika, npr. pretehtaj koristi in škodo in se odloči za največje možno dobro), zopet tretji vidijo pravo pot v oblikovanju temeljnih etičnih drž, s pomočjo katerih bo posameznik v določenem trenutku sprejel odgovorno odločitev (etika kreposti oz. vrline). Določene smeri etičnega utemeljevanja bolj poudarjajo objektivno plat, v smislu določanja občeveljavnih etičnih norm in pravil, ki veljajo za vse. Druge smeri dajejo glavni pomen subjektivni plati etike, to je poudarjanju namena delujočega subjekta, oblikovanju njegovega značaja in opredelitvi cilja etičnega delovanja.

V medicinski etiki je najbolj znana *paradigma štirih etičnih načel* (principalizem), ki sta jo oblikovala filozofa Tom Beauchamp (utilitarist) in James Childress (deontolog) ter skušala najti ravnovesje med različnimi etičnimi teorijami. Kot vemo, so ta temeljna etična načela, ki jih je treba upoštevati pri vsaki etični presoji, naslednja: 1. spoštovanje avtonomije, 2. neškodovanje, 3. dobrodelnost in 4. pravičnost. Nobeno od teh načel po mnenju Beauchampa in Childressa ni absolutno, gre za načela *prima facie*, ki pa jih je treba vse upoštevati in najti ustrezno rešitev v vsakem konkretnem primeru. Avtorja priznavata, da ni mogoče najti rešitve, ki bi bila za vse sprejemljiva, zato vedno ostaja tudi možnost moralnega nestrinjanja med udeleženci v procesu odločanja. Sama načela torej še ne dajo dokončne in enoznačne rešitve, usmerjajo pa proces odločanja. Ključni so torej etična naravnanost, etične drže oziroma kreposti posameznih oseb. Že Beauchamp in Childress v odnosu med zdravnikom in pacientom navajata določene temeljne etične drže, kot so verodostojnost, zasebnost, zaupnost, zvestoba.[4]

Kakorkoli že, vsaka etična refleksija je vedno razpeta med upoštevanjem občih etičnih načel in pravili na eni strani ter osebno vestjo oz. osebno odgovornostjo na drugi strani. Etična odločitev je vedno stvar enkratne in neponovljive situacije. Dve odločitvi na moralnem področju nista enaki, zato je nemogoče, da bi vsako etično dilemo rešili zgolj z doslednim upoštevanjem etičnih pravil. Vedno je izzvana tudi oseba, ki deluje, in njena osebna odgovornost. Zato je pomemben izostren etični čut in oblikovan etični značaj delujoče osebe.

Etika torej ni matematika. Ni mogoče postaviti takšnih pravil, ki bi delujoči subjekt odvezale njegove osebne etične presoje v danem položaju. Kontekst vsake odločitve

[3] Paul Ricœur, *Sebe kot drugega*. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2011, str. 247.

[4] Tom L. Beauchamp in James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*. 7. izd. New York: Oxford University Press, 2013.

je enkraten in specifičen. Osebe, ki so vključene v odločanje, imajo svoje vrednostne nazore in življenjske izkušnje, na podlagi katerih vrednotijo, kaj je za njih dobro. Oseben in enkraten značaj vsake posamezne zgodbe pride še posebej do izraza v najbolj ranljivih trenutkih, kot je paliativna oskrba. Na področju paliativne oskrbe pravzaprav vsi vključeni izkušajo svojo ranljivost, svojo nemoč, svojo negotovost. Soočajo se z mejami človeške eksistence.

Specifični izzivi na področju paliativne oskrbe

Pri oskrbi ob koncu življenja se sprašujemo, kaj je dobro za umirajočo osebo. Kot vemo, so lahko situacije zelo kompleksne in nimamo jasnih odgovorov na vsa vprašanja. Postavljajo se strokovna vprašanja glede *koordinacije in načina zdravljenja* in tudi bolj specifična etična vprašanja glede tega, kako *pacient sam in njegovi svojci vrednotijo* trenutno stanje in kaj si želijo. Kaj je *celovito dobro za osebo*, ki je v zadnji fazi svojega življenja? Ko lajšamo fizično bolečino umirajočemu pacientu, je treba biti pozoren tudi na njegovo bivanjsko stisko. Zelo pomembno je, da imamo vseskozi pred očmi *celostno oskrbo pacienta*.

Poudariti je treba, da sta strokovnost in etičnost neločljivo povezani med seboj. Če neka odločitev ni strokovno podprta, ne more biti etična, to je dobra za pacienta. Prav tako pa tudi neetičnih odločitev ne moremo imeti za strokovne, ker strokovnost vključuje tudi etiko.

Daniel Callahan, eden od očetov sodobne bioetike in ustanovitelj Hastings centra v New Yorku, je naredil obširno raziskavo o tem, kaj so cilji medicine, in prišel do naslednjih štirih temeljnih stebrov:[5]

1. preprečevanje bolezni in poškodb ter spodbujanje in ohranjanje zdravja,
2. lajšanje bolečin in trpljenja, ki jih povzročajo bolezni,
3. nega ali zdravljenje bolnikov z boleznimi in oskrba tistih, ki jih ni mogoče ozdraviti,
4. preprečevanje prezgodnje smrti in prizadevanje za mirno smrt.

Na področju paliativne oskrbe prihaja do nesoglasja glede tega, kateremu cilju medicine dati prednost ter kdo ima zadnjo avtoriteto in odgovornost. So to pacientove vrednote in njegova prepričanja ali gre za odločitev zdravstvenih delavcev? Odločitev o tem, kdaj je prišel čas, da prenehamo z intenzivnim zdravljenjem in nadaljujemo samo še s paliativno oskrbo, vsekakor ni lahka. Nujno je najti skupno odločitev, ki je strokovna in hkrati sprejeta skupaj s pacientom in njegovimi svojci. Zelo pomembna sta ustrezna komunikacija in zaupen odnos med vsemi udeleženimi v procesu odločanja. Vsekakor je treba prisluhniti pacientu in upoštevati njegove osebne vrednote. Prav tako je izrednega pomena usklajenost znotraj zdravstvenega tima, kjer naj se pretehtajo različne možnosti in najde najboljša rešitev za posameznega pacienta. Pomembno je tudi, da se vsakdo v procesu čuti dovolj opolnomočenega za izpolnjevanje svoje naloge. Predvsem svojci se velikokrat počutijo nemočne in prestrašene.

[5] Daniel Callahan, Remembering the Goals of Medicine, v: *Journal of Evaluation in Clinical Practice* 5, 1999, str. 103–106.

Dobra smrt

Kaj je dobra smrt in kako ustreči umirajoči osebi v njegovi želji po dobri smrti? Ena od temeljnih potreb umirajočih je potreba po zaključevanju stvari, po tem, da se oseba poslovi od življenja brez obžalovanja, potreba po spravi in odpuščanju, po tem, da spusti stvari iz rok, da lahko v miru odide. Umiranje je več kot le fizični proces, pomembni so tudi psihosocialni in duhovni dejavniki. Steinhauser in kolegi v raziskavi o »dobri smrti« ugotavljajo, da umirajoči želijo vedeti, kaj jih čaka v procesu umiranja na fizični, čustveni, racionalni in duhovni ravni. Želijo si zaključiti svoje življenje skupaj z ljubljenimi osebami in se od njih posloviti. Ira Byock pa izpostavlja, da želijo umirajoči na koncu izreči štiri stvari: prosim, oprosti mi, oproščam ti, hvala ti in rad te imam.[6] Pomembno je torej, da – kolikor je mogoče – lahko tudi umirajoči ostane znotraj odnosov, ki so bili zanj pomembni v času njegovega življenja.

Kot družba bi morali narediti več za kulturo umiranja oziroma za umetnost umiranja (*ars moriendi*), kot so včasih poimenovali ta proces.

Vsak človek ima svojo zgodbo. Pomembno je upoštevati njegove izkušnje, njegove vrednote in odločitve ter prilagoditi proces oskrbe ob koncu življenja njegovim potrebam. Poleg upoštevanja določenih splošnih etičnih načel je pomembna tudi čustvena dimenzija in do določene mere tudi intuitivna presoja. Kot družba bi morali narediti več za kulturo umiranja oziroma za umetnost umiranja (*ars moriendi*), kot so včasih poimenovali ta proces.

Načelno s strani medicinske etike velja zavračanje terapevtske zagrizenosti oziroma brezupnega zdravljenja kot tudi zavračanje evtanazije in zdravniške pomoči pri samomoru. Opustitev zdravljenja v primerih, ko bi bilo zdravljenje brezupno, je vsekakor etično sprejemljivo. Pacient ima tudi možnost, da zavrne terapevtski poseg. Obstajajo dileme, ko se zdravniki odločajo za podaljševanje življenja iz strahu, da bi bili obtoženi opustitve nujnega zdravljenja, ki bi lahko rešilo življenje. V takih primerih je v veliko pomoč vnaprejšnja volja pacienta, s katero izrazi, kakšno obliko zdravljenja želi ob koncu svojega življenja.

Danes je smrt tabu in ljudje se izogibamo pogovorom o smrti in umiranju. Naj zaključimo z besedami Jožeta Trontlja, ki nas spodbuja k pogovoru o tej temi: »To je tema, ki bo nekoč neposredno zadevala prav vsakogar od nas. Že doslej pa je zadela marsikaterega izmed naših bližnjih. Ta predmet, čeprav resen, ni nujno samo žalosten. Tudi razmišljanje o našem koncu je lahko sproščujoče. Kajti nekje v ozadju marsikdo nosi v sebi tesnobno pričakovanje lastnega končnega odhoda. Pogovor to tesnobo lahko olajša. Lahko celo prinese doslej neznano vedrino. Lahko nas pripravi na naše lastno slovo nekoliko bolj, kot je danes značilno za povprečnega človeka v tem delu sveta.«[7]

[6] Izsledke raziskav navaja David Belde v prispevku »Rethinking End-of-Life« v delu Penicola, Michael R. (ur.), in drugi, *Health Care Ethics. Theological Foundations, Contemporary Issues, and Controversial Cases*, Winona: Anselm Academic, 2011, str. 232–250.

[7] Jože Trontelj, *Živeti z etiko*, Ljubljana: Inštitut za vrednote Jože Trontelj, 2014, str. 162.

Dr. Urška Perenič

1969*

Janez Gradišnik; foto: dLib

Leto 1969 je bilo v življenju Borisa Pahorja, pa tudi enega izmed njegovih najplodovitejših in najtesnejših pisemskih zaupnikov, prevajalca, slovaropisca, esejista in urednika Janeza Gradišnika (1917–2009), čisto *posebno* leto. Najprej zato, ker je to letnica izida Pahorjeve brošure *Odisej ob jamboru,*[1] v kateri so izšle glose in polemični zapisi, s katerimi je njihov avtor od leta 1966 neutrudno polnil strani revije *Zaliv*. Potem zato, ker je v slovenskem kulturnem prostoru z nemalo »krči« vznikala nova revija, *Prostor in čas* (v nadaljevanju *PiČ*), ki je pomenila novo ustvarjalnost in ji je bil od ustanovitve do politične ukinitve leta 1974 glavni urednik prav tako neutrudljivi Janez Gradišnik. In ne nazadnje zato, ker je skušala oblast, očitno sramujoč se prepovedi Pahorjeve publikacije, leta 1969 na »eleganten« način in tudi prek Gradišnika spraviti iz javnosti »Odiseja«. Pa še zaradi nekaterih drugih pripetljajev je bilo to leto *posebno*, o čemer edinstveno pričujejo ohranjena pisma Janeza Gradišnika Borisu Pahorju, ki so se do dandanašnji ohranila v ogromni literarni zapuščini slednjega.[2]

Čisto natančno, gre za 18 popisnih enot oz. Gradišnikovih pisem Pahorju, kolikor se jih je zvrstilo med januarjem in decembrom 1969; od tega jih ima sedemnajst obliko tipkopisa, eno in izmed vseh vsebinsko najzanimivejše pismo pa je v rokopisni obliki. V krču groze je bilo Pahorju v Trst poslano iz Pariza. A pojdimo po vrsti.

Vstop v novo leto 1969 je Janez Gradišnik v pismu tržaškemu velikanu z dne 8. januarja začinil z novico o ustanovitvi revije *PiČ*[3] in spodbudo, naj mu čim prej pošlje kak svoj spis za objavo. Prav tako mu je predlagal vložitev naporov v to, da bi Mladinska knjiga[4] prodajala *Zaliv,* kajti »tako bo prišel bolj med ljudi, ker ga zdaj dobivajo v roke samo tisti, ki se posebej zanimajo zanj« ali jih pozna sam. Gradišnik je namreč od Pahorja dobival po več izvodov posamezne številke *Zaliva*, ki ga je nato (v Ljubljani) razpečeval med zainteresiranimi znanci oz. bralci.[5] V istem pismu navaja, da je en izvod na lastno pest podaril študentu brez denarja z željo, naj bere. Gradišnikovo pismo Pahorju preveva optimizem, ki ni bil brez vsakršnih povezav s poskusi federalizacije na Češkoslovaškem (ta se je pričela leto poprej

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Književna republika Borisa Pahorja (J6-4619), ki ga financira ARIS (vodja: dr. Urška Perenič).

in se je prav v začetku leta 1969 zaključevala z vsaj formalno federalizacijo ČSSR na češko in slovaško republiko), kajti načrtoval je posebno, njej posvečeno tematsko številko *PiČ*.[6] Prav tako na korespondentovo optimistično gledanje zaradi polagoma spreminjajočih se razmer kažejo besede, ki jih namenja Pahorju, ko se mu zahvaljuje za opravljeno narodno-ustvarjalno delo in pogum – ter mu zadovoljno podrži *zrcalo*:

> Zdi se mi, da se sam ne zavedaš povsem, kako zelo so se razmere že spremenile od tistih dni, ko so Tebe in Zaliv napadali in Ti podtikali vse mogoče hude namene. Kar se je zdelo takrat nemogoče in bogokletno, se danes sprejema molče. In če so mnoge zamejske reči danes sprejete v skrb naših uradnih predstavnikov, si, mislim, prav Ti lahko lastiš največ zasluge za to, da si jih ne samo opozoril nanje /zakaj to je politiku premalo/, temveč jih prav prisilil s svojim pisanjem, da so se začeli spopadati s temi rečmi in celo misliti na bolj oddaljeno prihodnost. Ko se bo nekoč pisala zgodovina miselnega razvoja naših časov, bo Tvoje pogumno in ustvarjalno dejanje – pogumno zato, ker je bilo mogoče vse in ker nisi mogel vedeti, kakšne posledice Te čakajo, pa si vendar tvegal – gotovo zapisano z zlatimi črkami. To naj Ti bo namesto novoletnega voščila, saj so voščila navadno le prazne želje, to pa je resnica!

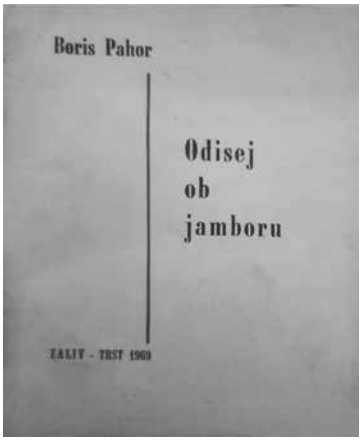
Svojevrstno *zrcalo* prizadevanj tržaškega Odiseja je tudi naslednje Gradišnikovo pismo, datirano z 28. februarjem. V njem Pahorju poroča, kako šele zdaj, kot sam svoj urednik, lahko (po)doživlja težave, o katerih mu je v več pismih pravil prav on in jih prineseta izdajanje in urejanje revije. Hkrati pa se sklicuje na intervju Staneta Kavčiča v *Komunistu,* ki ga je 18. februarja tega leta ponatisnilo »Glasilo Socialistične zveze delovnega ljudstva« *Delo*[7] in v katerem v besedah intervjuvanca prepoznava odzven Pahorjevih besed in misli.

> Tvoje izkušnje od revije, ki si mi jih natresel kot pesimistične drobce po raznih pismih, zdaj okušam na svoji koži – še kako so resnične! Vendar se tolažim ravno s tem, kar si delal in naredil Ti, ker si prebil neki zid. Misliš, da bi brez Tvojega truda Stane Kavčič rekel v intervjuju za Komunista, ki ga ponatiskuje današnje Delo, da »veruje v ustvarjalne sile slovenskega naroda?«

Vendar že v tem pismu, spisanem v mesecu, ki naj bi v deželo dokončno prinesel pomlad, optimizem plahni. Gradišnik omenja zadnjo številko *Tribune,* kjer da so študentje zagrešili »bedarijo«. Piše, kako je začel proti *PiČ* rovariti sam Dušan Pirjevec, ki je od sodelovanja odvrnil tudi Vjerana Zuppo.[8] Muči ga skrb zaradi naraščajoče polarizacije, o kateri se je razgovoril v pismih, ki jih je Pahorju poslal med 5. septembrom in 7. novembrom 1969.[9] Zaradi nje je namreč ogrožen pluralizem, se pravi, uveljavljanje različnih, vendar enakovrednih stališč v slovenskem kulturno-političnem prostoru. Gradišnik omenja tudi pisanje Hermana Vogla v *Tedenski tribuni,* Dušana Željeznova v *Nedeljskem dnevniku,* spotikanje Tarasa Kermaunerja ob *PiČ* v *Problemih*[10] in *Dialogih,*[11] kjer da jih je dobesedno »nabodel«, ter Dimitrija Rupla v *Večeru*. Prav tako ga kot urednika *PiČ* skrbijo »majave pozicije« Vitala Klabusa, Jožeta Snoja in Kajetana Koviča[12] – pa seveda Brejčeva (tj. Javorškova) knjiga *Kako je*

mogoče (1969), v kateri se je avtor provokativno oz. zaničljivo loteval njunega prijatelja Edija,[13] tj. Edvarda Kocbeka.[14]

V takem valovanju duhovnega ozračja se celo sprotne skrbi, ki sta jih korespondenta imela vsak s svojo revijo, zdijo manjše. Gradišnik si je prizadeval, da bi naklado s 1500 dvignil na 1800 ter da bi dvignil tudi število naročnikov, zaradi česar je od Pahorja skušal pridobiti seznam morebitnih drugih interesentov. Ta pa mu je naprej pridno pošiljal *Zaliv* – v več izvodih seveda! Zraven sta načrtovala sestanek v sestavi Pahor, Gradišnik, Fran Zwitter in Vladimir Kavčič,[15] da bi skupaj in v živo spregovorili o temeljnih vprašanjih, ki jih odpira *PiČ*, zlasti narodnem, ter poskušali reviji dati še trdnejšo usmeritev.

Odisej ob jamboru; foto: ddr. Igor Grdina

Pa ju je v skupnih prizadevanjih znova močno zamajalo, o čemer nazorno pričuje uvodoma omenjeno Gradišnikovo pismo, poslano iz Pariza in datirano z dne 25. novembra 1969. V njem Pahorju obširneje piše, kako je na domači naslov dobil sporočilo, naj se zglasi na notranji upravi, in sicer z njegovo brošuro *Odisej ob jamboru*. Sprašuje se, kako so sploh prišli do njega,[16] in posumi, da so oblasti prebirale njegova in Pahorjeva pisma. Gradišnik se zato odloči, da bo na upravo poslal dopis, češ da je njihovo povabilo dobil prepozno, saj za slab mesec dni odhaja v Francijo. Takole piše Pahorju:

> V soboto sem namreč dobil z notranje uprave, od referenta za javni red in mir (!) vabilo, naj se v ponedeljek 24. od 7^{h} do 14^{h} zglasim pri njem, s seboj pa naj prinesem vabilo in Pahorjevo knjigo Odisej ob jamboru. Lahko si misliš, kako sem bil presenečen. Premišljal sem, od kod je moglo to priti, in sem začel iskati pač tam, kjer je bilo verjetno, da se bo kaj zvedelo. In tako sem v poned. (ko sem imel čez glavo vsega drugega, imel sem rezerviran ležalnik v vlaku ob 15^{05}) brskal in zvedel naslednje: takšna vabila so dobivale tudi razne ustanove, recimo akademija SAZU, pa Mladinska knjiga – upravnik (brez imena, tudi ni te funkcije). Besedilo kot pri meni (pozabil sem še navedbo: zaradi tujega tiska). Bordon,[17] ki mu je to po naključju prišlo v roke, se je seveda tudi zanimal in se posvetoval s starejšim juristom, izkušenim možem. Ta meni, da se oblast sramuje knjigo prepovedati, zato pa bo skušala izvode »pobrati« lepo na tihem, brez javnega zgledovanja.

Gradišnik Pahorju tudi pove, da je iz »poučenega vira« izvedel, kako so s sveta za šolstvo »vznemirjeno« spraševali o »Odiseju«. (To ni bilo čudno, saj je Pahor svojo brošuro sam pošiljal šolam in knjižnicam.) Prav tako pa se na istem mestu sprašuje, kako bo oblast ukrepala proti »širiteljem« knjige. V ta namen da mu je Bordon napravil fotokopijo zakona o tisku (in njegovega 68. člena), iz katerega se je poučil, »da bi moralo biti [tako] za širjenje ›Odiseja‹ (kot tudi Zaliva) izdano posebno dovoljenje«. Za širjenje tiska brez dovoljenja je bila predvidena globa do 1000 dinarjev oz. do 30 dni zapora. Pahorju zato

svetuje, naj nemudoma vloži prošnjo na zvezni sekretariat za notranje zadeve v Beogradu (in ga sprašuje, ali je takó storil za *Zaliv*, katerega razpečevanje je bilo tudi ogroženo). Kakor je sklepati iz pisem v naslednjem letu, pa ta ni ne uslišal prijateljeve prošnje ne si dal ukloniti duha.

Kakor se ni »uklonila« niti Služba državne varnosti, začenši oz. enako zagreto nadaljujoč z zadevo »Jambor«, ki je vključevala zlasti spremljanje Pahorja in sodelavcev *Zaliva*,[18] v katerem so torej najprej izšli polemični zapisi, zbrani v zloglasnem *Odiseju ob jamboru*.

In čeprav zapletom še kar ni bilo videti konca, se je na koncu tunela za Borisa Pahorja začela prižigati lučka … Nekoliko prav po zaslugi Janeza Gradišnika, ki se je po navedbah v zadnjih dveh pismih iz leta 1969 z datumoma 27. november in 10. december v francoski prestolnici srečal s Francisom Paschem[19] in Domenachom.[20] Da bi jima pokazal francoski prevod nekega Pahorjevega teksta. Bila je to gotovo *Nekropola*. In čeprav bo moralo do integralnega francoskega prevoda leta 1990,[21] za katerega pa je imel velike zasluge še en Pahorjev prijatelj, Evgen Bavčar, preteči še precej vode, je bila objava njenega izvlečka v *Espritu* nadvse spodbudna.

Opombe

[1] Druga razširjena izdaja s posebnim epilogom nosi letnico 1971.

[2] Prijatelja in sotrudnika sta najintenzivneje korespondirala od sredine šestdesetih do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja, o čemer pričajo Gradišnikova mnogoštevilna pisma, dopisi, razglednice, dopisnice in voščilnice, ki jih je iz Ljubljane, z Gorenjskega, Nemškega, iz Pariza in še od kod naslavljal na Pahorja. Nasprotno pa se Pahorjeva pisma prijatelju (z izjemo nekaj kratkih dopisov, ki jih je mogoče prešteti na prste obeh rok) niso ohranila. Po trenutnem pregledu Pahorjeve zapuščine, ki je po letu dni po zaslugi projekta Književna republika Borisa Pahorja, ki ga vodim avtorica tega prispevka, urejena v zavidljivi meri (in takó skrbi za Pahorjevo in tudi Gradišnikovo dediščino ne prelaga v celoti na bodoče rodove), se število Gradišnikovih dopisov giblje okrog številke 300.

[3] To je z udeležbo na ustanovnem sestanku, ki je bil 6. novembra 1968, ali pozneje s podpisom ustanovila skupina 62 književnikov in publicistov, med katerimi so bili poleg Pahorja, Gradišnika, Kocbeka, Rebule tudi Katarina Bogataj (Gradišnik), Viktor Blažič, Kajetan Gantar, Kajetan Kovič, Peter Božič, Lojze Kovačič, Ervin Fritz, Uroš Kraigher, Jože Mahnič, Lino Legiša, Anton Slodnjak, France Pibernik, France Bernik, Janez Orešnik, Janez Rotar, Leopold Suhodolčan, Rapa Šuklje.

[4] Ta je že bila prevzela skrb za prodajo oporečniških *Kapelj*, »revije za kulturna in obča vprašanja«, ki je izhajala v Idriji med 1966 in 1972 in je z besedami Gradišnika objavljala približno enako »pregrešne« reči kot *Zaliv*. *Kaplje* in posebej njihovega nepogrešljivega publicista in urednika Tomaža Pavšiča Gradišnik izrecno pohvali v pismu Pahorju z dne 18. aprila 1969.

[5] Za razpečevanje je skrb prevzel tudi Edvard Kocbek. V pismu z dne 23. januarja Gradišnik Pahorja še obvešča, da je predzadnjo številko po malem razprodal, vendar mu niso pošli vsi izvodi zadnjega *Zaliva*, medtem ko ga sredi aprila znova prosi, naj mu pošlje še kako številko, ki jo bo »spravil v promet«.

[6] O tem je Pahorju pisal v pismih z dne 14. in 28. februarja 1969. Za isti namen je *PiČ* pridobil tudi izjave Ernsta Fischerja, Maxa Frischa in Güntherja Grassa, objavljene v 5.–6. št. revije, v kateri je izšel tudi esej *Ura bije Sloveniji* Borisa Pahorja, k pisanju katerega je Gradišnik avtorja v pismih spodbujal (vsaj) od začetka 1969. leta.

[7] Naslov prispevka v *Delu* (str. 3) se glasi: »Ne bi podpiral vsega, kar blagoglasno zveni«; Intervju predsednika izvršnega sveta SRS Staneta Kavčiča »Komunistu«.

[8] Nedavno preminuli hrvaški intelektualec, literarni teoretik, prevajalec in pesnik, upravitelj in dramaturg zagrebškega Teatra & TD (1966–1977), urednik revije *Telegraph* (1969–1971). Gradišnik je o »intrigah« utegnil slišati od literarnega zgodovinarja Jožeta Pogačnika, profesorja slovenske književnosti na Filozofski fakulteti v Zagrebu.

[9] Gre za šest pisem z datumi 5. 9., 24. 9., 7. 10., 21. 10., 4. 11., 7. 11. 1969.

[10] Za več gl. T. Kermauner: Sprehodi po slovenskem knjižnem časopisju. *Problemi*, letn. 7, št. 81–82 (1969), str. 15–17. Kermauner ni »nabodel« le *PiČ*, ampak tudi tržaško revijo *Most* in njenega urednika Aleša Lokarja. In medtem ko je *PiČ*-u zlasti poočital frontalni napad na evropeizacijo slovenstva, je z *Mostom* obračunal še vehementneje, saj da se v njem odraža »tradicionalno, zbegano, nasilno, militantno« slovenstvo.

[11] Za več gl. T. Kermauner: Cesta, politika, slovenstvo, revolucionarnost in interes. *Dialogi*, letn. 5, št. 11 (1969), str. 639–647.

[12] Vsi trije so bili med ustanovitelji revije *PiČ*.

[13] Po besedah Gradišnika pa ne Kocbek ne Lino Legiša nista mogla »preboleti« ločitve *PiČ* od treh »vaških svetnikov« (Daneta Zajca, Viktorja Blažiča - Vikija ter Lojzeta Kovačiča oz. Petra Božiča [kdo je tretji »svetnik«, ni povsem jasno, saj Gradišnik enkrat omenja enega, drugič drugega]. Hkrati naj bi se Kocbek navdušil za Marijana Krambergerja, Franceta Forstneriča in Vladimirja Gajška. In si želel, da bi za *PiČ* kaj napisal Drago Jančar.

[14] Jože Javoršek: *Kako je mogoče*. Maribor: Obzorja.

[15] Zadnja dva sta bila tudi člana uredništva *PiČ*.

[16] Medtem ko se je Kocbek vsem sitnostim lepo izmuznil, ko je vse izvode »obesil« njemu.

[17] Rado Bordon (1915, Trst–1992, Ljubljana), pesnik, prevajalec, publicist, pravnik, tačas sodelavec Mladinske knjige. Bil je tudi Pahorjev dopisnik, kar dokazuje sveženj njegovih pisem v Pahorjevi zapuščini.

[18] Za več gl. Ana Šela, Mateja Matjašič Friš: Nadzor Službe državne varnosti nad revijo Zaliv. *Annales* 29, št. 4 (2019), str. 675–690. Gl. tudi Igor Omerza: *Boris Pahor: V žrelu Udbe*. Celovec: Mohorjeva družba, 2017.

[19] Francis Léopold Philippe Pasche (1910–1996), zdravnik, psihiater, psihoanalitik, redni član Pariškega psihoanalitičnega društva.

[20] Jean-Marie Domenach (1922–1997), francoski pisatelj in intelektualec, levičarsko-katoliški mislec, od 1957 urednik revije *Esprit*, ki jo je 1945 ustanovil Emmanuel Mounier.

[21] Ta je delo Andrée Lück-Gaye in je izšel pri založbi La Table Ronde.

Ddr. Igor Grdina

Roman in zgodovina*

Boris Pahor ni ustvarjalec zgodovinskih romanov. Njegove teksti se res odvijajo v prepoznavnih prostorsko-časovnih koordinatah, vendar pa pisatelja ne zanima ne romantiki neizmerno ljubo postavljanje fikcijskih zgodb v živopisno scenarično in s preobrati nasičeno kronološko okolje ne minuciozno (hiper)realistično slikanje duha in logike te ali one dobe, ki pripovedovalca postavlja v položaj fingiranega očividca. Svojo poslanstvo je tržaški mojster uzrl v pričevalskem pisanju. Njegov položaj očividca je stvaren, tekst pa se v posameznih plasteh giba tako v avtobiografskem kot v izmišljijskem oziroma mimetičnem modusu.

V dnevniških zapiskih iz obdobja 1986–1989, ki so pod naslovom *Napoved nove plovbe* izšli v drugem letu slovenske neodvisnosti, je Pahor nazorno pojasnil svoje razumevanje razmerja med zgodovino in romanom. Pod datumom 3. 9. [1988] se najde pisateljev opis srečanja z literatom in kiparjem Tonetom Svetino na Bledu. Ko ga je ta zvlekel v svojo galerijo, sta med ogledovanjem skulptur merila »daljo in nebeško stran« lastnih razumevanj dogodkov med drugo svetovno vojno v Cerknem. Partizani so po nemškem napadu na tamkajšnjo komisarsko šolo ob koncu januarja 1944, ki jim je prizadejala boleče izgube, obtožili kaplana Lada Piščanca in Ludvika Slugo ter še 13 nesrečnikov, da so izdajalci, in so jih zato »justificirali«. Dejansko pa so s tem najodgovornejši za polom skušali prikriti svojo, v svetu vsakodnevnih bojev težko razložljivo lahkomiselnost. Svetina je v vojnem romanu *Ukana* tragedijo v Cerknem tematiziral, vendar je dogodke opisal v okviru narativa Titovega režima – čeprav pokola niso preživeli samo rablji, temveč tudi ena od žrtev. Ko ga je Pahor opozoril, da romanesknost teksta in vpeljava spremenjenih imen v primeru krajevno in časovno natančno opredeljenih dogodkov ne zagotavljata ukinitve stvarnostnih denotacij, se je Svetina začel celo izgovarjati na založbo, ki da v ponatisih knjižne uspešnice ne mara sprememb.

Tržaški pričevalec je gorenjskega pisca, ki je med drugo svetovno vojno partizanil v rodni pokrajini, potem skušal prikleščiti s konkretnim primerom. Vprašal ga je, kaj bi si njegov sogovornik mislil, če bi on opisal Mlino in dogodke v njem 3. septembra 1988 na način, na kakršnega je Svetina tragedijo v Cerknem januarja 1944. Obravnaval bi skulpture in si – očitno v freudistični maniri – mislil, da je njihov ustvarjalec mladostne prikrajšanosti kompenziral z razbrzdanostjo v letih brez milosti, nad vojnimi ujetniki pa naj bi se nekoč znesel zaradi prikrivanja svojega izdajstva. Ustvarjalca kipov, ob ogledu katerih bi prišel do takih sklepov, bi imenoval Svedrin. Kakor sta v *Ukani* ime in lik izdajalskega kaplana Piškurja z mnogimi asociacijskimi nitmi povezana s povsem drugačnim Piščancem (poklic ter prvi zlog in polna pomenskost priimka v živalskem svetu), bi se tudi v

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Književna republika Borisa Pahorja (J6-4619), ki ga financira ARIS (vodja: dr. Urška Perenič).

hipotetični Pahorjevi prozi ne bilo mogoče motiti o dejanski identiteti opisovanca niti bralcu, ki ne bi vedel, kje je bil tržaški pisatelj na začetku poletno-jesenskega meseca leta 1988. Vsakdo, ki bi se poglobil v topografijo in seznam kiparjev na Bledu, bi ga mogel prepoznati. Seveda pa je vprašanje, ali bi bil Pahor potem varen pred tožbo nekdanjega partizana Svetine – kakor je ta pri pisanju o pokojnem posvečenem pesniku Piščancu. Komunistično sodstvo ne v teoriji ne v praksi nikoli ni težilo k enakosti pred zakonom: tisti, za katere je ocenilo, da se trudijo za dosego revolucionarnih ciljev – v marksističnem ideološkem lunaparku so se ti redno razglašali za zgodovinsko nujnost –, so pravzaprav morali biti obravnavani drugače od ljudi, ki jim je pripisovalo nastopanje v vlogi kot dimnikar črne reakcije.

Pahor pa je tudi sam pokazal, kako zares je mislil v začetku septembra 1988. V *Napovedi nove plovbe* je v zapisku za prvi dan tega meseca citiral poslanico, ki mu jo je namenila Vlasta. Ime je izmišljeno, ne pa tudi besede, ki so navezane nanj. Gre – kakor se lahko vsakdo prepriča v knjigi *Sončna ura*, ki jo je pripravila, uredila in komentirala Urška Perenič – za realno osebno poslanico Marije Žagar. Njena vsebina in sporočilna intenca sta v *Napovedi nove plovbe* ohranjeni. Pisatelj si ni prizadeval zabrisati povezav z dokumentom, saj svoje bogate korespondence ni uničil ali jo dopisovalcem naročil ohranjati v tajnosti. Nasprotno: celo poslanice drugim je hranil – kar utegne biti odgovor človeka kulture na bridko izkušnjo Slovencev v Primorju, ki jih je italijanska nacionalnoliberalna oblast hotela asimilirati, fašistična pa izničiti. Pahor je s svojim bivanjem, ki je bilo s številnimi pismi povezano z eksistencami drugih, dokumentiral njun poraz. Z ustvarjanjem pa ga je dokazal.

Čemu so v Pahorjevem opusu imena drugačna kot v nekdanji stvarnosti, dejanja pa ohranjena, kakršna so bila? Dokumentaristična poetika je utemeljena na adekvatnosti med zapisanim in zavestjo o dogodenem. Kjer slednja ni jasna in ohranjajoča vse okoliščinske podrobnosti, je taka tudi pripoved. Pahor pa prepričuje z intenzivnostjo izraza, ki potrebuje v prvem planu ostrino. Njegova verodostojnost se ne utemeljuje na spominu, temveč na doživetju. Zato so mu mestoma potrebni minuciozni opisi prostora, ki presegajo zmožnost memoriranja enkratnega trenutka: tematizacija posameznih lokalitet izhaja iz daljše izkušnje. V *Nekropoli* je taboriščna stvarnost uzrta skozi zavest o doživetjih iz časa vojne groze in strahot ter iz videnja njenih ostankov toliko in toliko let pozneje. Na mikroravni je mogoče podobno odstranitev paralakse, ki nastane pri enkratnem zaznanju določene stvarnosti, opaziti tudi pri tematizaciji posameznih eksterierjev in interierjev v drugih pisateljevih pripovedih. Pisatelj, ki hoče biti verodostojen pričevalec o nekdanjem svetu, zato v svojih pripovedih tudi likom v prvem planu ne more pripisati dejanskih imen – četudi ta za (nekatere) bralce ne ostanejo neznana. Pahorjeve pripovedi so kompleksno ustvarjen, vendar k enotnosti usmerjen tekst. Njegovo oblikovanje ni bilo ne lahko ne trenutno.

Zakonca Stanko in Danica Vuk, roj. Tomažič; vir: Wikipedija

To dokazuje iskanje pomenljivih imen za like: tako je Radko Suban prvotno Igor (bržčas je to namig na junaka Plisnierjeve pripovedi o levičarskem »heretiku«, ki jo je objavil Kocbek v reviji *Dejanje*). Najjasneje se to vidi v končni verziji *Zatemnitve*. Na enem mestu (na str. 78 izdaje druge izdaje) je Radko Suban še Igor. Pisatelj je očitno iskal ime, ki bi izrazilo nagnjenje k ljubezni – bistvenemu gibalu njegove proze. Že to pa opozarja na drugačno vloge erotike v njegovem opusu kakor v delih drugih avtorjev, za katere je pomembna (npr. za Alberta Moravio ali Henryja Millerja med njegovimi sodobniki).

Literarnost v tekstih, vezanih na določen čas in prostor, pričevalcu ne omogoča – kakor pisatelju zgodovinskega romana – konstruiranja dogodkovnega zaporedja in motivacij za ravnanja. Na tej ravni si ne dovoljuje niti drobnih korektur. Pahor se zato ni ognil tematizaciji situacij in momentov, za katere je vedel ali vsaj slutil, da bodo za (marsi)koga kočljivi.

To še posebej velja za roman *Zatemnitev*, ki rase iz njegove izkušnje rodnega mesta v prvih mesecih nemške zasedbe – do transporta v nacistično koncentracijsko taborišče. Pisatelj, ki je svoje delo posvetil spominu Danice Vuk (roj. Tomažič), je pripoved želel izdati leta 1975, ob okrogli obletnici konca vojne, vendar se Državna založba Slovenije, ki ji je bil rokopis oddan, zaradi hudih političnih pretresov po izdaji knjižice o Edvardu Kocbeku ni in ni mogla odločiti za natis. Pahor je potem roman objavil sam, v predelani verziji pa leta 1987 pri Slovenski matici. Drugo izdajo *Zatemnitve* so mnogi razumeli kot odgovor na knjigo Fulvia Tomizze *Mladoporočenca z ulice Rossetti*, ki je tematizirala tragično usodo pisatelja Stanka Vuka in njegove žene Danice. Pahorja je z njo vezala kratka, a globoka ljubezen, ki je mogla zaživeti predvsem zaradi izjemnih okoliščin. Stanko Vuk je bil kmalu po poroki zaprt in na drugem tržaškem procesu pred posebnim fašističnim sodiščem obsojen na dolgoletno zaporno kazen. Mussolinijev režim, ki je leta 1941 postajal vse bolj negotov, je tedaj že obračunaval s praktično vsemi slovenskimi političnimi skupinami. Stisk prepolni čas vojne je potem povezal Pahorja in Danico – ter ju nazadnje ločil. Ona je marca 1944 postala žrtev vse do danes ne docela pojasnjenega atentata, ki je odnesel tudi življenje njenega iz zapora izpuščenega moža ter njunega skrivnostnega obiskovalca Draga Zajca.

Tomizza je odnos med Pahorjem in Vukovo obravnaval z mnogimi oddaljitvami od dejanskega stanja. Pri tem so opazen »ogljični odtis« zapustili pisatelju nenaklonjeni slovenski krogi, ki so njegovega italijanskega kolega zalagali s polresnicami in neprijazno sfriziranimi informacijami. Po izidu obeh knjig so prišli do besede njuni bralci. Pa tudi sorodniki žrtev tržaške tragedije. Vukovi so menili, da je Pahor, ki je od Daničine matere dobil njen prstan, samo izkoristil priložnost in se potem v svoji pripovedi nepietetno ustil, drugi pa so razumeli pričevanjsko potrebo po utelesitvi doživetega v pripovedi. Ne glede na kar koli. Kar je (bilo), je za zmerom.

Pesem se rodi v samoti

Govor pesnice Miljane Cunta ob otvoritvi Frankfurtskega knjižnega sejma

Spoštovane visoke gostje, spoštovani visoki gosti, drage kolegice in kolegi, ljubiteljice in ljubitelji literature in poezije.

Pesem se rodi v samoti. Človek lahko prehodi dolge poti, veliko doživi, ljubi in zapušča – a pred vsako pesmijo bo sam. Hilde Domin je o tem občutju zapisala: »Ptice molčijo, / slišiš samo lasten korak / in tiste, ki jih noga / še ni naredila, vendar jih bo.« Kdor je kdaj izkusil ustvarjalno osamo, ve, kako točni so ti preprosti verzi. Nepopisan list je kraj tesnobe in pričakovanja. Razdalje, ki se razpirajo navznoter, so večje od vseh, ki jih je človek kdaj prehodil. Nenadoma ni več pomembno, kdo je, ampak kdo še lahko postane. Če želi priti do odgovora, mora stopiti v prazno.

»Ni prav veliko stvari, ki jih počnemo čisto sami,« pravi Kathleen Raine, »rojstvo, molitev, smrt; in umetnost. Le malo ljudi ima rado samoto, mnogi je ne zdržijo. Pesniki morajo imeti veliko moč, da zdržijo aktivno in neizprosno samoto. Samoto, četudi sredi sveta.«

Vzgib, ki človeka sili v samoto pesmi, je bil skozi zgodovino različno poimenovan: *blaznost*, *manija*, zaradi katere je treba pesnike izgnati iz idealne države, *moram*, *Ich muss*, ki se prebudi v najtišji uri noči in ne pusti spati, *veselje do igre*, do ludističnega preobračanja pomenov, in celo *alternativa samomoru*, ki preusmeri rušilne misli v gradnjo novih svetov. Različna literarno-zgodovinska obdobja so izumljala svoje definicije pesništva. V hišo poezije so vstopali skozi vrata literarne teorije, jezikoslovja, filozofije, psihologije, psihoanalize, teologije, ekologije … Svoje so dodali pesnice in pesniki, ki so lastno početje opisovali z zanosom, kot takrat, ko govorimo o najgloblji želji. O želji, ki je stara toliko kot človeštvo samo.

A z definicijami poezije smo na trhlih tleh. Ko razstavimo pojočo skrinjico, da bi izvedeli, kako deluje, nam v rokah ostanejo posamezni deli, žalostno nepovezani in neuporabni.

Poezija se dogaja drugje, vselej drugje. Octavio Paz, ki ni verjel, da je poezija zgolj veščina zlaganja besed, jo je poimenoval *la otra voz*, *drugi glas*. »Njen glas je *drug*,« pravi Paz, »ker je glas strasti in vizij. Je onkrajzemski in tuzemski, glas davno minulih dni in tega dne, starodavnost brez datumov. Heretičen in pravoveren, nedolžen in sprevržen, bister in kalen, zračen in podzemen, puščavniški in kavarniški, na dosegu roke in vselej onkraj.« Ker je nekaj *drugega*, nas poezija vznemirja. Izziva naše predstave o prostoru in času, povezuje nasprotja, ljubi paradoks; motivi iz vsakdanjika postanejo nevsakdanji, živi sedajo za mizo z umrlimi. Ni poklica ne izobrazbe, ki bi nas predestinirali za pesnika, le *drugi glas*, ki terja *drug jezik*.

Drugi glas je glas ustvarjalnosti. O notranjem življenju govori na način, ki je pričevanjski in stvariteljski – pripoveduje nam o tem, kar je, in o vsem, kar bi lahko bilo. »Nikoli nisem to, / kar mislijo, da sem, / in nikoli nisem tam, / kjer me vidijo oči,« je zapisal slovenski pesnik Edvard Kocbek. In prav v ta *nikoli* vstopa poezija z vsem zanosom in s strastjo, z jezikom, ki vsakič znova razširi svoje meje in s tem tudi meje našega sveta.

To, kar tisočletja občudujemo pri poeziji, je človeški um v vsej svoji iznajdljivosti, neizčrpnosti, kompleksnosti in lepoti.

Čas, v katerem živimo, pa ni naklonjen kompleksnosti in lepoti. Privlači ga ponavljanje, posnemanje, poenotenje, poenostavljanje. Vprašanje, ki obvisi v zraku po vsakem slavljenju pesniške umetnosti, ostaja tako tudi danes nespremenjeno: »Čemu pesniki v tem revnem času?«

***

Ko je pesem napisana in objavljena, gre v svet. Vstopi v tako imenovani literarni sistem, kjer je ena izmed mnogih, podrejena zakonom trga, pesniškemu kanonu, okusu, o katerem radi razpravljamo. Lahko ima srečo in morda se celo proslavi na največjem knjižnem sejmu na svetu, kjer preči jezike in kulture – in to je gotovo nekaj izjemnega in nepozabnega. Lahko te sreče nima in mora preživeti drugače. Kakršne koli že so okoliščine njenega obstoja v literarnem sistemu, pa je za njeno preživetje edino zares nujno, da najde svojo bralko, svojega bralca. Številke tu niso pomembne, pomembno pa je, da je pesem prebrana iz najgloblje samote, iz iste samote, iz katere je tudi sama zrasla.

Branje poezije je velik izziv današnjemu času, ki izgublja ravnotežje med čutenjem in mišljenjem in ki ga neukrotljivost notranjega življenja nervira. Da zaslišimo *drugi glas*, ki gre skozi pesem kot podtalnica, je namreč potreben poleg znanja in razgledanosti še neki *drug pogled*, ki ga je v navezavi na umetnost Andreja Tarkovskega nek kritik opisal takole: Gledati tako »kot gledamo zvezde ali morje, kot gleda nekdo, ki opazuje pokrajino. Tu ni matematične logike, kajti ta ne more razložiti, kaj je človek ali kaj je smisel njegovega življenja.« Ko poezijo beremo z razumom in s srcem, poznavalsko, a tudi tako, kot gledamo zvezde, je ne bomo nikoli do konca prebrali. Ker je nastala iz nuje, iz plemenite manije, iz najgloblje samote, ne bo umrla. To, kar je zajela v jezik, je namreč neskončno večje od nje same.

Čemu torej poezija v ubožnem času? Da gradi skupnost. Ne homogeno skupnost posameznikov s sorodnimi stališči in pogledi, pač pa podtalno, nadvse raznoliko druščino bralcev, ki so si blizu v tem, da slišijo *drugi glas* in zdržijo breme lastne samote.

Od koder prihajam, v pesniško snovanje vstopamo s spoštovanjem in s slutnjo, da srečanje jezika in pesniške vizije lahko pričara nekaj mogočnega in resničnega. Vemo, da so trenutki v življenju posameznika in naroda, ko je poezija edini možen odgovor. Da to ni le mit, pričajo verzi iz antologije *Moj sosed na oblaku*, ki je nastala prav za naše gostovanje na Frankfurtskem knjižnem sejmu, in premnogi drugi, ki jih boste, upam, v prevodu še doživeli. Morda ima zato poezija v Sloveniji tako bogato tradicijo, ki dopolnjuje siceršnjo razkošno literarno dejavnost. Morda zato na glavnem trgu našega glavnega mesta ne stoji vojščak ali general, pač pa pesnik, katerega verze o bratstvu med narodi pojejo naši svetovno znani športniki enako ganjeno kot naši politiki. Morda smo zato branje deklaracije, s katero smo izrazili željo po samostojni državi, zaupali pesniku.

***

Poezija deluje podobno kot upanje. Rodi se iz presežka pomena in energije, da se zoperstavi *statusu quo*, da nas navdihuje in povezuje, da odgovori na najbolj nujno izmed vprašanj, to je na vprašanje, ki si ga zastavi le vsak sam. Želim vam, da bi v bogastvu knjig, ki jih ponuja ta izjemni knjižni dogodek, našli tako pesem in jo odnesli s seboj domov.

Hvala za vašo pozornost!

Hilde Domin: Najtežje poti, v: *Le vrtnica v oporo*, 2015, prevod Ana Jasmina Oseban.
Andrej Tarkovski: *Ujeti čas*, 1997, prevod iz angleščine Igor Koršič.
Friedrich Hölderlin: Kruh in vino, v: *Hölderlin*, 1978, prevod Niko Grafenauer.

Dr. Ignacija J. Fridl

Slavojeva slava sumljivega slovesa

ali Slovenska knjiga – Slávoj te ne slavi

Slovenski založniki so bili tako rekoč štiri leta paralizirani z vprašanji, kaj in kako se bo odvila predstavitev Slovenije kot častne gostje na Frankfurtskem knjižnem sejmu leta 2023. Zdaj je dogodek za nami in napočil je čas za vsakovrstne bilance. Že na samem začetku sejma pa je postalo jasno: Slavoj Žižek je zasenčil slovenske založnike in skladno z latinskim pregovorom *nomen omen est* prišel do petih minut slave še na mednarodni politični sceni, po kateri pravzaprav vse življenje očitno neutrudno hlepi. Samo tako lahko razumemo, zakaj se človek pri petinsedemdesetih letih, ki so jih sicer stari Grki slavili kot vrhunec človekove modrosti, obnaša kot skrajno razvajen, poreden deček, ki naredi točno tisto, za kar mu mama reče, da se ne spodobi, in zaradi česar v prafaktorje nepopravljivo razstavi silno drago igračo. Potem pa se seveda ob tem privoščljivo smeji v slogu: »Uspelo nam je. Drugič moramo biti še bolj ostri, radikalni in revolucionarni!« Raba množine je tako rekoč obvezna, ker kdor ne verjame v slogan »Žižek, to smo mi«, je za našega slavnega »Filozofa« in še bolj častno, častitljivo slovensko medijsko občestvo, državne institucije in našo kulturno skupnost pač preprosto navaden idiot. Da ne bo pomote, to ni moj sovražni govor, ker idiot je prav tako Žižkova beseda, ena prvih, ki jo je v svojem govoru v čast Sloveniji kot gostji letošnjega knjižnega sejma v Frankfurtu namenil njen izbrani predstavnik. Spraševal se je, kateri idiot si je izmislil slogan o satovju, s katerim v Frankfurtu predstavljamo svojo knjižno produkcijo. Svoje retorično vprašanje, naslovljeno na vse, ki niso Žižek, pa je podkrepil z argumentom, da so čebele najbolj diktatorska družba, večina jih ni spolno aktivnih, imajo pa kraljico, ki moškim po seksu požre njihove penise.

Prvi dokaz za slogan »Žižek, to smo mi«: LGBTIQA+ združenja ob tem poniževanju skupnosti ženskega spola vljudno, modro in vztrajno molčijo, predstavniki Slovenije,

ki slogan zastopajo, pa se ob njegovem poniževanju njih samih in naše države prijazno smejijo. Bolje je izrezati ta neposrečeni uvodni del iz Žižkovega nastopa na YouTube kanalu, kakor biti tak idiot, da bi škodoval in nasprotoval Žižku. Saj Žižek smo vendar mi.

Da Slavoju Žižku ob njegovem nastopu ni bilo prav nič mar za Slovenijo, ki je bila častna gostja in v imenu katere je bil častni govorec, pričuje že dejstvo, da je kljub množici simultanih prevajalcev, ki so bili na razpolago, raje kot slovenski jezik izbral unikatno, s trdim slovanskim r okrepljeno različico angleščine. Da ga še manj briga slovenska knjiga, zaradi katere je bil tam, pa je dokazal s »škandalom« (citirano po naslovu nemškega časnika *Bild;* https://www.bild.de/regional/frankfurt/frankfurt-aktuell/schwurbel-philosoph--skandal-auftritt-bei-buchmesse-eroeffnung-85780560.bild.html), ki ga je uprizoril ob otvoritvi 75. Frankfurtskega knjižnega sejma. Z nemškega odra in prostora, katerega največja zgodovinska in narodna sramota sta sovraštvo in morija milijonov Judov, je ob otvoritvi njihove največje mednarodne kulturne prireditve, v času, ko je nemški kancler Olaf Scholz letel v Izrael reševat s strani teroristične palestinske organizacije Hamas ugrabljene Nemce, vsemu svetu sporočal, da Izrael tone v diktaturo in teroristična dejanja Hamasa relativiziral s povzemanjem propalestinskih in kontraizraelskih dejstev iz zgodovine palestinskega vprašanja. Skoraj sedemmilijonski (po zadnjih, nepreverjenih podatkih!) slovenski vložek za promocijo slovenske knjige v tujini je za lastno politično slavo zavrgel z enim samim stavkom, saj ni verjeti, da se bo razen obskurnih revolucionarnih ultralevičarskih proarabskih ali proislamskih založnikov prav kmalu še našel kak ugleden nemški založnik, ki bi si še želel prevajati in izdajati slovenske avtorje v nemščino. Ker, povedano znova v Žižkovem slogu in terminološkem strokovnem obzorju, kateri založniški idiot pa bi zalagal knjige naroda, ki jih zaradi rane, s katero je častni predstavnik častne države gostje zarezal v njihovo še kako ranljivo družbeno skupnost, Nemci ne bodo želeli brati?! To je pred kakšnim tednom jasno povedal tudi Olaf Scholz: »Za antisemitizem v Nemčiji ni mesta in storili bomo vse, kar je v naši moči, da se mu zoperstavimo. To bomo storili kot državljani in kot tisti, ki nosijo politično odgovornost.« (Navedeno po: *Delo*, 19. 10. 2023; https://www.delo.si/novice/svet/olaf-scholz-antisemitizem-v-nemciji-nima-mesta/).

Drugi dokaz, da bi bil za Slovenijo edino pravšnji le slogan »Žižek, to smo mi«: Slavoj je s svojim slavn(ost)nim nastopom radikalno škodoval slovenskemu založništvu in slovenskim avtorjem, toda nobena od pristojnih niti državnih, vladnih, gospodarskih, založniških, literarnih niti knjigotrških institucij se od njegovega nastopa ni distancirala in opozorila na škodo, ki jo je povzročil. Ker Žižek, to smo mi in nismo idioti, da bi škodovali Žižku. Bolje je, da Žižek škoduje nam.

Po sramoti na otvoritvi (upam, da ZRC SAZU skladno s svojo znanstveno objektivnostjo in legitimnostjo tudi zdaj izda knjigo z enakim »strokovnim« naslovom kot v času predhodne vlade) nemški mediji niso molčali. *Bild* je z velikimi, krepkimi črkami govoril o škandalu, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* je v naslovu zapisal, da je Žižek s citatom SS oficirja Heydricha prestopil mejo (https://www.faz.net/aktuell/rhein-main/frankfurt/

frankfurter-buchmesse-weiter-irritationen-um-rede-von-slavoj-zizek-19252639.html), Frankfurter Rundschau prav tako piše o škandalu, zaradi katerega so dvorano zapustili predstavniki dežele Hessen (https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/rede-von-slavoj-z-zek-auf-frankfurter-buchmesse-aus-protest-den-saal-verlassen-92585379.html). Hessenski komisar za antisemitizem in evropski državni sekretar Uwe Becker je že med govorom stopil na oder in izjavil, naj častni slovenski govorec prekine z izenačevanjem terorizma in izraelskih povračilnih ukrepov. Po dogodku pa je poudaril, da »v luči barbarskega napada Hamasa, ko številne družine – med njimi mnoge nemške – molijo za življenje ugrabljenih, in dokler se judovski starši v Nemčiji zaradi Hamasovega poziva k nasilju bojijo za svoje otroke in se ta teror izenačuje z izraelsko politiko, je takemu govoru treba ugovarjati.« Ministrica za znanost dežele Hessen pa je poudarila, da četudi se je Žižek od terorističnega dejanja Hamasa distanciral, je v nadaljevanju večkrat izenačeval dejanja države Izrael s Hamasovim terorizmom. Nemški udeleženci otvoritve so množično (vsaj okrog 50 ljudi) odhajali z dogodka, Žižku so ploskali le redki predstavniki Slovenije, Slovenci, ki smo tam bili po svoji strokovni in ne politični plati, pa smo gledali v tla od sramu. Od starih Grkov dalje namreč velja pravilo gostoljubja, po katerem se natančno ve, kaj se spodobi gostitelju in kaj gostu, še zlasti na protokolarnem dogodku, kakršna je otvoritev.

Ne slepimo se po logiki slovenske slaboumnosti in Slavojeve slave, da smo bili v središču, da je bil dogodek posvečen nam, zato ne samo lahko, ampak celo moramo to čim bolj izrabiti in zlorabiti. Svečani dogodek je imel pač veliko širši značaj, posvečen je bil 75-letnici Frankfurtskega knjižnega sejma, njegovemu svečanemu odprtju in nam je bil namenjen le del prireditve kot častni gostji tega leta. Ob mnoštvu izdanih knjig bi se lahko Slavoj Žižek pač že naučil, da kakor ima vsaka knjiga svoj žanr, ga ima tudi vsaka prireditev. Otvoritev ni prostor za svobodno debato na katero koli temo, ker na njej izbrani govorec zastopa celotno državo, narodno skupnost, nacionalno kulturo, torej govori v imenu vseh, ne zgolj v svojem lastnem imenu. Prav tako stoletja obstajajo pravila, kako se na protokolarnih dogodkih obnašati, in nisi frajer, ampak, kot pravi Žižek, idiot, če jih kakor razvajen otrok, ki vzbuja pozornost s tem, da se meče ob tla, kršiš. Naravnost smešno, če ne kar prostaško je, da v 21. stoletju po skoraj petsto letih od natisa prve slovenske knjige in po več kot tisoč letih od prvega zapisa v slovenskem jeziku Slovenija končno le enkrat stopi na veliki svetovni knjižni, intelektualni oder in, kot da je to šala mala, barbarsko poruši vsa pravila. Potem pa se po svojih medijskih kanalih brez vsakršnega sramu in avtorefleksije še privoščljivo zabava in smeji. Še več, slovenski kurator projekta Slovenija, častna gostja Frankfurtskega knjižnega sejma Miha Kovač po dogodku prostodušno izjavi: »S tem smo v bistvu dosegli tisto, kar smo želeli. Smo vidni in smo tukaj.« In še pristavi: »Mislim, da delamo točno to, kar je treba delati na taki prireditvi.« Da pa je idiotizacija še večja, se mu enako vsečno zdi tudi Žižkovo izenačevanje selektorjev slogana »Satovje besed« z idioti, četudi je taisti Miha Kovač sedel v programskem svetu, ki je ta slogan izbral. (Navedeno po STA: https://www.sta.si/3226109/zizkov-govor-na-odprtju-frankfurtskega-knjiznega-sejma--vzbudil-mocne-odzive). Češ, važno je, da smo opaženi, četudi *per negationem*.

Gospod Kovač, ali sta provokacija in Slavojeva slava res edino, kar zmore literarna oziroma knjižna Slovenija? Če ima kurator, izbran s strani države za ugledno predstavitev naše književnosti v svetu, tako mnenje o slovenski literaturi, založništvu in knjigotrštvu, potem pa slovenskemu založništvu ob tako ponižujočih stališčih res preostane samo še revolucionarni vzklik: »Ustvarjalci knjig vse Slovenije, uprite se!«

Že stari Grki so pred več kot dvema tisočletjema bistveno bolj modro reševali problem negativne slave. Ko je namreč neki mladec, da bi postal slaven, zažgal svetišče, so prepovedali kjer koli kadar koli zapisati njegovo ime, da ne bi še kdaj kdo zaradi poveličevanja svojega imena in vpisa v zgodovino storil česa podobnega. In po pričevanjih ni nikomur več padlo na pamet, da bi s takimi negativnimi dejanji poskušal doseči slavo. Enako tudi dr. Žižek s strani slovenskih organizatorjev tako čaščeno metodo *per negationem* ni prispeval nič, čisto nič, prav ničesar k svetovnemu miru, ampak je samo močno, močno poglobil konflikt, o katerem je razpravljal, in ustvaril številne nove (na primer: tako znotraj nemške skupnosti kot med Nemčijo in Slovenijo), ker je pač to izrekel ob nepravem trenutku na nepravem mestu na nepravi način. Če bi res govoril iz želje, da izboljša svetovni red, bi se vključil v politično reševanje in – kot mu je modro svetoval Drago Jančar – odkorakal na Bližnji vzhod s svojo filozofirajočo analitičnostjo urejat nastali konflikt. Dr. Žižku pa je očitno malo mar za uboge Palestince in za ugrabljene Izraelce, še veliko manj pa mu je seveda mar za Slovenijo, njeno intelektualno in literarno podobo v svetu in za slovensko knjigo. Zato upravičeno velja sklepati, da edino, kar zanj šteje, je zgolj in samo Slavojeva slava. Pa da ne bo pomote: absolutno se je treba pogovarjati tudi o kršenju človekovih pravic palestinskemu ljudstvu in nespretni potezi organizatorjev sejma, da odložijo podelitev nagrade palestinski pisateljici, ampak to temo je treba na tako kontroverzen način odpreti na pravem mestu in na ustrezen način, kar otvoritvena slovesnost nedvomno ni, so pa to številne debate, ki jih je Žižek v okviru sejma še imel na razpolago. In ne, nikakor ne drži trditev, ki smo jo slišali v slovenskih medijih, da »so bili vsi govori na odprtju sejma na željo vodstva sejma politični, razen govora pesnice Miljane Cunta«. (Navedeno po STA: https://www.sta.si/3226109/zizkov-govor-na-odprtju-frankfurtskega-knjiznega-sejma-vzbudil-mocne-odzive). V nemških časopisih namreč preberete povsem drugačno dejstvo, natisnjeno celo v krepkem tisku: »po podatkih knjižnega sejma so računali na neki drug govor« (https://www.faz.net/aktuell/rhein-main/frankfurt/frankfurter-buchmesse-weiter-irritationen-um-rede-von-slavoj-zizek-19252639.html).

Da so posledice Žižkovega anarhizma za državo veliko daljnosežnejše, kot se zdi na prvi pogled, nas prav tako uči zgodovina. Platon je v svojih spisih jasno opozarjal na nevarnost sofistike, ki jo je rodila demokracija in ki taisto demokracijo hkrati tudi pokopava. In imel je še kako prav: laž in demagogija sta oslabili atensko državo. Iz Platonovih dialogov je jasno razvidno, da se sofistika samooklicuje za filozofijo, a je daleč od modrosti, ker s spretnostjo govora, obračanjem besed, paradoksalnimi stavami in retoričnimi figurami poskuša laž čim bolj drago prodati za resnico. Na Žižkovo sofistiko sem opozarjala že pred trinajstimi leti v svoji razpravi *Začetki zgodovine filozofije pri starih*

Grkih, posvečeni 80-letnici vélikega akademika prof. dr. Kajetana Gantarja, ko sem zapisala: »Evolutivno razumevanje zgodovine namreč tudi sofistiki nadene videz zgolj nekega nedolžnega, časovno in prostorsko zamejenega fenomena, ne da bi jo uvideli kot nevarno stanje duha, ki z ljubeznijo do modrosti nima kaj dosti opraviti. Sofistika je pri Platonu dejansko drugo ime za ne-filozofijo, tako nekoč kot danes, tako pod vročim grškim soncem kot za zidovi urbanizirane zahodne Evrope. Tudi zaradi izgubljene perspektive na filozofijo kot vračanje k izvoru modrosti in zaradi izgube principa duhovne kontinuitete, prehajanja in oplajanja mišljenja, ki ga danes ne čutimo več, morda s tako »neznosno lahkostjo mišljenja« povzdigujemo imena sodobnih »znamenitih filozofov«. Med njimi, na primer, ime Slavoja Žižka, ki svoje miselne mojstrovine, povsem podobne sofističnim paradoksom, njihovim argumentacijskim postopkom in retoričnim obratom prodaja kot modrost. Ob tem pa pogosto pozabljamo na tiste svoje znamenite učitelje, ki so nam dejansko pomagali odkrivati strme in marsikdaj skoraj neprehodne poti nazaj k samemu vrelcu modrosti.« In od tega zapisa dalje se sprašujem, ali je bilo zgolj naključje, da sem kmalu za to objavo doživela kar nekaj strokovnih zavrnitev, navsezadnje tudi na akademski ravni. Vse je pač očitno dovoljeno za tiste, ki so Žižek, in zoper one, ki sofistični Slavoj nočemo biti. Boj se torej človeka, ki ima demokracijo na jeziku, jo nenehno svaljka po svojih ustih, nima pa je v svojem srcu.

Tretji dokaz, da v Sloveniji velja le še slogan »Žižek, to smo mi«: država Slovenija in njeni organi se niso v nobenem javnem nastopu opredelili do Žižkovih izvajanj in dejstva, da je v imenu Slovenije izrekal politična stališča. Glede na molk velja sklepati, da je za svoj govor imel ustrezna pooblastila države Slovenije.

Glede na vso povzročeno škodo je treba zatorej v žižkovskem slogu narediti premet na glavo in se vprašati, kateri idiot je izbral njega za slavnostnega govorca, in ob tem čisto slučajno pozabil – spet *nomen omen est* –, da bi na sejem, ki se oklicuje za knjižnega, sodili pač naši največji književniki. Tako pa je najbolj znan in v tujini najbolj uveljavljen sodobni slovenski avtor Drago Jančar prispel na sejem šele tretji dan, ker mu pred tem slovenski kurator Miha Kovač očitno ni namenil nobene vloge, Boris Pahor je imel ob četici Žižkovih razstavljeno eno samo knjigo in še ta, njegov presunljivi roman o razčlovečenju v koncetracijskem taborišču *Nekropola*, se je – najbrž čisto slučajno – znašel pod kategorijo Stripi in komično (!), Edvarda Kocbeka pod pretvezo, da so lahko razstavljene samo knjige živih avtorjev (le kako so si Španci drznili lani kot gostje poveličevati že več kot štiristo let mrtvega Cervantesa!), pa na sejmu sploh ni bilo. In – čeprav je na srečo še živ – na sejmu živ Bog ni slišal za trenutno enega najbolj branih in doma priljubljenih slovenskih avtorjev Ferija Lainščka ali drugih prekmurskih pisateljev, ni bilo vsestranko nagrajevanega Miklavža Komelja … Slovensko humanistiko so zastopali: Slavoj Žižek (od vseh slovenskih avtorjev je imel na sejmu največ razstavljenih knjig, med njimi kljub prepovedi s strani agencije, da lahko založniki prispevajo le do dve leti stare prevode, tudi take z letnico 2017 in 2019), Renata Salecl, Dragan Petrovec, Oto Luthar, Mladen Dolar, Egon Pelikan in Matjaž Potrč. Za vse ostale ni bilo prostora in ni pravice,

da se oklicujejo za humaniste. Ni bilo slovenskih filozofov: Tineta Hribarja, Lenarta Škofa in Gorazda Kocijančiča, slovensko umetnostno zgodovino je zastopal kar zgodovinar, za akademika s tega področja Jožefa Muhoviča in Milčka Komelja ni bilo mesta, knjig o slovenskem jezikoslovju tako rekoč ni bilo, čeprav je bil agenciji predložen dve leti star angleški prevod dela *Jeziki in ljudstva Evrope*, ki ga je napisal Klemen Jelinčič Boeta. Prav tako ni bilo, pa bi to terjal že izbrani slogan, razkošnih kuharskih knjig in samostojnega razdelka o slovenski kulinariki, snovni in nesnovni kulturni dediščini, torej tudi o čebelah. Namesto zgodovinskih knjig o Sloveniji in knjige o slovenski kulturi, ki je bila s strani agencije naročena in plačana, vendar iz neznanega razloga nikoli izdana, pa so gostje pred vhodom v slovenski paviljon lahko izbirali različne turistične vodiče in revije o Sloveniji. In na tem mestu javno zastavljam vprašanje, kje so bili Društvo slovenskih pisateljev, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Društvo slovenskih založnikov, ki bi po zdravorazumski logiki, kadar in če res govorimo o knjižni stroki, morali imeti svoje debatne dogodke?

In ker nismo pametni kot nekoč stari Grki, smo se, namesto, da bi vsi slavili čast, da je Slovenija bila gostja 75. Frankfurtskega knjižnega sejma, in da bi se poklonili izjemnemu literarnemu, pesniškemu in poetičnemu govoru Miljane Cunta, ki je bil deležen navdušenja nemške ministrice za kulturo in medije Claudie Roth, ukvarjali s Slavojevo slavo sumljivega slovesa, z anarhistom, ki uživa v tem, da na prafaktorje razsuje vse: slovenski jezik (ki ga je izdal), slovensko književnost (za katero mu je malo mar), slovensko državo (ki jo je degradiral pred svetovnim občestvom), svetovno diplomacijo … Zato dovolite, da zapišem: »Miljana Cunta, hvala, ker si literaturo vrnila k lepoti, ker si besedo od načrtnega ustvarjanja konfliktov zaobrnila h knjigi, kamor na knjižnem sejmu tudi sodi, ker si se zavedala, da je častni gostji edino primerno govoriti o knjigah, zaradi katerih smo prišli in se zbrali, ker si iz priklicevanja ustvarjalne samote iz zbranega občinstva ustvarila skupnost, ki je ob tvojem govoru znova zahrepenela po harmoniji, svetlem upanju, miru in razumevanju. Čaščenje lepote je namreč najboljši način, kako lahko knjiga prispeva k reševanju svetovnih konfliktov.«

Avtorica izjavljam, da je vse zapisano izključno moje osebno stališče in ne stališče institucije, v kateri sem zaposlena. Frankfurtski knjižni sejem sem obiskala na lastne stroške in za obisk sejma izkoristila dopust, zato vse državne organe srčno naprošam, da se v imenu demokracije naši založbi zaradi mojega osebnega pogleda finančno ne maščujejo ali ji kako drugače škodujejo. Kot naslednica Draga Jančarja na njegovem delovnem mestu mu seveda nikakor ne morem slediti v veličini njegove literarne besede, mu pa želim vsaj v njegovi drži, da kljub nevarnim komunističnim časom njegov osebni glas nikoli ni utihnil. Besedilo sem prvotno poslala v objavo tudi spletnim medijem STA, RTV SLO MMC portal, Delo, Dnevnik, a ga žal niso objavili.

Micah R. Sadigh

Eksistencialno potovanje

Viktor Frankl in Lev Tolstoj o trpljenju, smrti in iskanju smisla

Izid: **decembra 2023**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Rudi Meden**
Uredila: **Saška Ocvirk**

Še enkrat se vprašajmo: ali je smrt res sovražnik, ki čaka, da bi nas požrl in nas ogoljufal za življenje? Da ni mogoče prej tovarišica, prijateljica, ki nam lahko pomaga živeti tem intenzivneje, strastneje in z večjo vnemo? Če pa nam naša zvesta sopotnica na življenjski poti pomeni zgolj »nekaj« neimenovanega in neimenljivega, če v njej vidimo »nekaj« živalskega ali celo zverinskega, »nekaj« ego distoničnega, nas bo vsekakor navdajala s strahom in nas bo to motiviralo, da se bomo z vsemi štirimi borili proti njej. O tej možnosti nas mojstrsko ozavešča Tolstoj z opisom Ivanovega neizogibnega srečanja s tem nekaj.

Preden pa do tega srečanja pride, Tolstoj še naprej kaže, kako zelo razume delovanje človekove psihe. Iznajdljivi Ivan si namreč še kar izmišlja načine, kako se izogniti že sami misli na svoje dokončno preminutje. Na lepem ga denimo zaskrbi stanje opreme ter okrasja po hiši in začne prerazporejati albume, ki jih je tako skrbno sestavljal. Grize ga, da domači premalo skrbijo za hišo in z vsem ravnajo preveč nemarno, nespoštljivo. Na prvi pogled bi rekli, da je pač pametno preprečiti, da bi se na stanovanjski opremi delala škoda, v resnici pa ta pretirana, obsesivno-kompulzivna skrbnost ni nič drugega kot nov poskus pobega, še en poskus, kako se izogniti neizogibnemu. Zato se pri obsesivno-kompulzivnih motnjah ni pametno prenagliti in se jih takoj lotiti s terapijo ali zdravili. Simptomi so lahko posledica globlje, navzven ne takoj razvidne potrebe, s takšnimi posegi pa bi zlahka prekrili njihovo resnično naravo. Bolezenski znaki so namreč lahko tudi noogeni in v tem primeru bi si s somatskim ali psihološkim pristopom docela napačno razlagali, kaj nam simptomi skušajo sporočiti.

Ivanove »nevrotične« težnje so torej prejkone zgolj sredstvo za prikritje globljega vira tesnobe. Ali ne bi bilo prav na takšen globlji vir vsaj pomisliti, preden se lotimo sofisticirane kognitivno-vedenjske intervencije? Na drugem mestu podrobno pojasnjujem, da bolezenski znaki pogosto sporočajo nekaj zelo pomenljivega o človekovem notranjem življenju in jih je zato treba vrednotiti kar se da previdno, sicer se bodo ta sporočila morala izraziti drugače; od tod pojav nove simptomatike (Sadigh, 2006). Tako je tudi z Ivanom: naposled si mora priznati, da se niti z dozdevno učinkovito zaposlenostjo s prenovo ne more toliko

zamotiti, da ne bi »ona«, smrt, z nezmanjšano silo terjala njegove pozornosti. Hiperintencija ali pretirana namera, kot trdi Frankl (1967), se namreč lahko izide samo na en način: z intenziviranjem in povečanjem simptomatike. Ivan mora torej zgrda spoznati, da so vsi njegovi eskapistični poskusi zaman in da ga samo še bolj izčrpavajo. Moral se je soočiti z resničnim virom svoje tesnobe.

Ivanu, kot rečeno, pa dodatne muke povzroča dejstvo, da drugi nočejo priznati, da umira. Neznosno ga trpinči njihova neavtentičnost, ki se sicer povsem ujema z njegovo. »Ta laž okrog njega in v njem samem mu je najbolj zastrupljala zadnje dni življenja« (2007, 73). K sreči pa ima ob sebi preprostega kmečkega fanta Gerasima, ki je očitno sprijaznjen z mislijo na smrt, zato njemu Ivan lažje zaupa in najde tolažbo v njegovi družbi. Ob Gerasimu se mu ni treba pretvarjati, da je nekdo drug, niti mu ni treba s ponarejenim nasmehom hliniti družbene korektnosti. Vischer, ugledni nemški zdravnik, je ljudi, ki so se sprijaznili z neizogibnostjo smrti zaradi bolezni, in ljudi, ki jim to spoznanje povzroča muke, nekoč opisal takole: »Preproste, nezapletene duše, ki svojemu življenju ne pripisujejo prevelikega pomena, so bolezen sposobne sprejeti, ker sprejemajo svojo usodo: življenje in srce sta opravila svoje, treba se bo posloviti. Nasprotno pa so uspešni, vase prepričani ljudje ob soočenju z realnostjo fizičnega propada navadno povsem izgubljeni.« V prvo skupino se uvršča Gerasim, v drugo Ivan.

Ključna poanta v navedeni izjavi, do katere se je moral Tolstoj sam dokopati in je to odkritje potem tako transformativno učinkovalo na njegovo življenje, je pomembnost opuščanja vseh mogočih navezanosti, zaradi katerih človek živi v zablodi, da mu zaradi tega, kar ima, ali zaradi statusa, ki ga uživa v življenju, neizogibnost smrti nekako ne more do živega. Temu pa je sledilo spoznanje, da preprosto in nezapleteno življenje človeku omogoči življenje sprejeti v celoti, v kompletu s smrtjo.

Ivanu torej to, da si drugi zatiskajo oči pred tem, da se mu vse bolj bliža očitni konec, povzroča čedalje hujše muke. Drugim (ženi, otrokom, prijateljem in celo zdravnikom) se zdi le bolan, prej ali slej, že kmalu, naj bi se mu obrnilo na bolje, ali pa si bo od te izmuzljive bolezni, ki ji ne pridejo do dna niti najuglednejši zdravniki, celo popolnoma opomogel. Ivan bi jim to zanikanje, te venomer ponavljajoče se laži, najraje vrgel v obraz, vendar mu za to manjka poguma.

Najbolj zanimivo pa je to, da si od vsega še najbolj želi tolažbe in pomilovanja. Razen Gerasima, ki ne zanika realnosti Ivanove bližajoče se smrti in je do njega nežno pozoren, se namreč vsi drugi držijo družbene »spodobnosti«, za katero pa ni ne duha ne sluha o sočutju ali usmiljenju: »Po dolgotrajnem trpljenju si je včasih najbolj želel, naj ga je bilo še tako sram priznati, da bi se komu smilil, tako kot bolan otrok. Želel si je, da bi bil z njim kdo nežen, da bi ga poljubil in pojokal nad njim, tako kot crkljajo in tolažijo otroke« (2007, 73). Ali si res želi preveč? Ali nismo vendar takrat, ko nas stiska bolezen in je vsak dan bliže neizogibni konec življenja, ki se mu tako mojstrsko skušamo izogniti, tega bolj ali manj potrebni vsi? V takšnih trenutkih potrebujemo zgolj sočutje, nekaj tako preprostega, a tako zelo podcenjenega, česar nam ne morejo potešiti niti najnaprednejše metode zdravljenja niti najnovejša medicinska oprema. S tem nam more postreči edinole sočutno srce, ki se nam odpre in nam pride naproti takrat, ko smo ranljivi kot nebogljeni otročki, ki bi radi samo to, da bi jih kdo potolažil.

Dr. Sebastijan Valentan

Pogumni Gospodov jezdec

Hommage ob 70-letnici dr. Ivana Janeza Štuheca

Jasnost besede, pronicljivost misli, varuh tradicije škofa Antona Martina Slomška, prijatelj mladih, ljubitelj stvarstva in občudovalec Boga. To je le nekaj imen, s katerimi lahko povežemo jubilanta msgr. dr. Ivana Janeza Štuheca – 70-letnika. Čeprav je študiral v Mariboru, Ljubljani in Rimu, pa v Celju rojeni jubilant svoje prleške duše nikdar ni zatajil.

Po osnovni šoli v Mali Nedelji in Ljutomeru je maturiral na ljutomerski gimnaziji Frana Miklošiča. Teologijo je študiral v Ljubljani in Mariboru ter bil leta 1981 posvečen v duhovnika mariborske (takrat še) škofije. Leta 1984 je magistriral na papeški univerzi Gregoriana v Rimu, štiri leta kasneje pa tam še doktoriral s področja moralne teologije. Ta je postala in ostaja njegova »ljubezen«. Posvetil ji je dobršen del svojega življenja. Preko iskrivih predavanj je z moralno-etičnimi dilemami kot profesor na Teološki fakulteti soočal študente teologije in jih pripravljal na odgovorna poslanstva. Predaval je osnovno moralno teologijo in družbeni nauk Cerkve. Pomembno vlogo je zasedal kot glavni tajnik plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem, ko je v veliki meri usmerjal njegov potek. Plenarni zbor ali slovenska sinoda je obravnaval vprašanja oznanjevanja, kateheze, katoliške vzgoje, misijonsko dejavnost Cerkve, ekumenska vprašanja, področje sredstev javnega obveščanja, bogoslužje, organizacijo škofij, disciplino klera in ekonomska vprašanja – široko področje, ki je zahtevalo sposobno in odgovorno osebnost, da je moglo priti do srečnega zaključka.

Naš jubilant je eden najbolj prepoznavnih obrazov Cerkve v Sloveniji. Ko je treba braniti resnico in pravico, ne beži pred sredstvi družbenega obveščanja, pač pa v njih nastopa suvereno, jasno in odločno. Kdo se ne spomni njegovih številnih, vedno z močnimi argumenti podprtih televizijskih nastopov, pa najsi gre za javno ali komercialne televizijske hiše, za njegovo navzočnost v osrednjih večernih

poročilih, ko odgovarja na aktualna družbena vprašanja, ali pa ko v neštetih intervjujih razodeva svoj pogled na Cerkev in svet? Težko si predstavljamo katoliška tednik *Družino* in radio Ognjišče brez njegovih komentarjev, drugo dnevno časopisje ali pa komisijo Pravičnost in mir pri Slovenski škofovski konferenci, v imenu katere je dajal izjave.

Da je dr. Ivan Štuhec borec za pravice verujočih, je vedno znova dokazoval, ko se je brez dlake na jeziku javno oglašal kot član programskega sveta Radiotelevizije Slovenija, bodisi na delovnih telesih sveta bodisi na samih sejah. Ostali svétniki so kakor da komaj čakali, da se bo oglasil in jim postregel z neprizivnimi uvidi. Tudi po njegovi zaslugi so verske oddaje v televizijskih in radijskih programih dobile svoje mesto oziroma je tematika, povezana z religijo, v javnih programih postajala neobhodna.

Sodobna umetnost je njegova zvesta sopotnica, zato ne preseneča, da je bil vrsto let ravnatelj umetnostne galerije Ars Sacra v Mariboru, kjer je sprejemal in gostil mnoge slovenske in tuje umetnike našega časa, posebej pa ga nagovarja umetniška smer Mateja Metlikoviča. Njemu je tudi zaupal delo vitražnih oken v kapeli Zavoda Antona Martina Slomška.

In tako smo preko tega kalejdoskopa dogodkov prišli k punčici njegovega očesa, ki je Slomškov zavod. Leta 1997 je postal njegov strokovni direktor. V njem je uspel povezati vrtec, osnovno šolo, gimnazijo, dijaški dom, glasbeno in baletno šolo ter medgeneracijsko akademijo, ki danes s krščanskim etosom izobražujejo in vzgajajo nadobudne generacije. Naš sedemdesetletnik v omenjenem zavodu danes ni le rektor, pač pa tudi režiser, učitelj, kustos in spovednik. Veliko naporov in osebnega angažmaja je Štuhec vlagal v to, da Slomškov zavod danes smelo zre v prihodnost. Njegovi obiski po slovenskih župnijah in škofijah širom sveta s prošnjo, da bi ta mariborska »drugačnost« nemoteno delovala in se razvijala naprej, so mu odprli nova obzorja. S teh poti je v svoj nahrbtnik zložil zgodbe in potrdil misel, da je življenje romanje. »Cilj ni vedno Rim, ki daje izvorni pomen besedama romanje in roman. Vsako romanje je neke vrste roman, napisan ali nenapisan,« je dejal v uvodu v knjigo o svojih vtisih s poti po domovini (Celjska Mohorjeva družba, 2021).

Jubilantu ob okroglem jubileju iskreno čestitamo z željo, da bi nas s svojimi življenjskimi izkušnjami še naprej bogatil, njegov Pegaz pa naj ga popelje po tistih vrhovih in pašnikih, kjer bo črpal energijo za vse še neuresničene projekte, ki jih snuje.

Ambrož Kvartič
Od imena do spomina
Mladinska knjiga, 2023
383 strani

Kristian Koželj

Ambrož Kvartič je slovenski javnosti dobro poznan glas, ki ga je mogoče slišati na radijskih frekvencah, v zadnjem času pa tudi na številnih zvočnih knjigah. Tisti, ki radia ne spremljajo, ga poznajo kot avtorja otroških pesmi in zgodb, ki redno objavlja v revijah *Ciciban* in *Cicido*, podpisal pa je tudi že lepo število knjižnih izdaj za otroke.

Z monumentalnim delom *Od imena do spomina* se je utelesila druga plat njegove poklicne ustvarjalnosti, ki je bila širši javnosti do tega trenutka morda nekoliko manj znana. Ambrož Kvartič je namreč doktor etnologije in kulturne antropologije ter predavatelj na ljubljanski Filozofski fakulteti. Monografija, ki ji posvečam pričujoči zapis, nikakor ni njegova prva objava s strokovnega področja, je pa za slovenski prostor zagotovo najbolj prelomna doslej. Nad knjigo je težko skrivati navdušenje, saj pri njej funkcionira tako rekoč vse – od vizualne podobe in tehnične opreme do izvedbe, predvsem pa vsebinska izpiljenost. Zato lahko že na začetku zapišem končno sodbo: gre za knjigo, ki bi jo ob *Bibliji*, *Ustavi*, Jančarjevi *To noč sem jo videl*, Kovačičevih *Prišlekih* in še peščici izbranih naslovov moral imeti in redno prebirati vsak Slovenec.

Monografija je namreč, kot že v uvodu pojasnjuje avtor, prvi in do tega trenutka edini sistematični pregled ritualov, šeg in navad slovenskega človeka, ki zajamejo celoten življenjski krog posameznika – od rojstva in prejema imena do smrti in spominjanja. Seveda smo temeljite preglede slovenskih običajev dobivali že v preteklosti, pomislimo samo na Dušico Kunaver, Damjana Ovsca in Janeza Bogataja, a so ti pregledi praviloma sledili le določenemu aspektu – denimo obeleževanju praznikov ali kulinariki, ljudski ustvarjalnosti itd. Kvartič pa zajame posameznikovo življenje v celoti in nas popelje na pot, na kateri postojimo ob vseh pomembnih prelomnicah: zakramentih uvajanja, izobraževanju, delu, vojaščini, poroki, hobijih in interesnih organizacijah ter končno upokojitvi, postopnemu poslavljanju in končnemu odhodu s tega sveta.

Med številnimi odlikami, ki jih knjiga premore, je nedvomno na prvem mestu odločitev, da avtor v nobenem trenutku ni hotel napisati visoke znanstvene monografije, temveč je želel izkušnjo življenjskega kroga skozi različna zgodovinska obdobja in geografske posebnosti približati prav slehernemu bralcu. Tako je jezik knjige vabljiv, razumljiv in slikovit, raziskovalni del besedila pa na skoraj vsaki strani obogaten s citati, zaradi katerih je besedilo bolj razgibano. Izjave, v katerih beremo o živih izkušnjah posameznikov vseh obdobij, segajo od zapisov ustnih pričevanj, izsekov iz dokumentov,

publikacij in literarnih del do zapisov na družbenih omrežjih kot sta Facebook in Twitter. Slednje je druga velika odlika monografije *Od imena do spomina*. Šege, običaji in navade, ki jih predstavlja Kvartič, niso izbrane le iz davne in malo manj davne preteklosti, temveč vključujejo tudi tiste, ki k nam šele počasi prodirajo, oziroma jih, večinoma iz anglosaškega sveta, k nam uvažajo predvsem trgovci. Pa vendarle so med nami, zato jim avtor kot strokovnjak, ki pojave beleži in ne sodi, odmerja prostor, ki jim pripada. Tako denimo lahko preberemo, kaj je *baby shower*, kje v Sloveniji je edino pokopališče za male živali in kakšno iniciacijo je na svoji prvi reprezentančni tekmi doživel Luka Dončić.

Med prebiranjem te krasne knjige me je ničkolikokrat prešinilo, kako je popotovanje pravzaprav idealna, čeravno nekoliko oguljena metafora za to, čemur pravimo življenje. Od rojstva, ko vstopimo v lastno izkušnjo bivanja, do smrti, ko vstopimo v večni kontinuum s svojimi predniki in zanamci, nenehno nekam prihajamo in hkrati odhajamo od nekod drugod. Ne le geografsko, predvsem smo popotniki v družbenem smislu in vsaka nova iniciacija nas utrjuje v spoznanju, da nismo osamelci, temveč del nečesa, kar je večje od nas samih. Vsaka skupnost, v katero vstopamo in ima svoja pravila igre, ki jih moramo sprejeti in se s tem odreči delčku svoje individualnosti, nudi zavetje ter občutke varnosti in sprejetosti, ki v veliki meri odtehtajo to odpoved.

Prav zavest, da smo del celote, ki se pne čez nepregledne geografske prostore in nedoumljive veke, v katere nas sidrajo skupni rituali in običaji, je razlog, zakaj bi morali knjigo *Od imena do spomina* jemati v roke vedno znova. Vsi. Čeravno je s trenutno ceno (ki jo luksuzna edicija sicer opravičuje) žal številnim nedosegljiva. Upam, da bo založnik v prihodnosti našel način, da jo bo približal tistim, ki jim jo je avtor namenil – vsem, torej.

Nataša Konc Lorenzutti
Senca brez človeka
Slovenska matica, 2023
265 strani

Dr. Tone Kregar

Senca brez človeka je presunljiva knjižna pripoved, ki se bralca, četudi ta poskuša zavzeti profesionalno distanco, globoko dotakne. Brez odvečne patetike, brez skušnjave po kakršni koli ideološki tendencioznosti in senzacionalizmu, z največjo možno mero pietete in sočutja do žrtev ter s spoštovanja in občudovanja vredno empatijo se avtorica Nataša Konc Lorenzutti potaplja v močvirje tragike, nesreče in žalosti, ki so v dvajsetem stoletju zaznamovale številne posameznike in družine, posledično pa tudi celotno skupnost.

Čeprav je knjiga označena kot dokumentarni roman, gre obenem

za zgodovinopisno delo. Vse v njem namreč temelji na zgodovinskih dejstvih in avtoričinih raziskovalnih izsledkih, pridobljenih tudi za potrebe vzporedno nastajajočega dokumentarnega filma Maje Weiss *Zajeti v Izviru – Slovenski otroci Lebensborna*. Tudi zato se glavne osebe, z redkimi izjemami, pojavljajo s pravimi, polnimi imeni in s povsem konkretnimi in resničnimi življenjskimi zgodbami. Njihova osebna pričevanja so dopolnjena z zgodovinskimi viri, avtoričin domiselni koncept in literarni pristop pa jih povezuje v celoto oziroma svojevrsten dokumentarno-literarni kolaž, ki razkriva v širši slovenski javnosti skoraj neznan fenomen ukradenega in izgubljenega otroštva v najširšem smislu te besede. Njegov osrednji tragični junak je otrok – sirota, nedolžna žrtev, ujeta in izgubljena v temnem labirintu zgodovinske kompleksnosti in surovosti.

Večini usod je skupni imenovalec dogajanje med nacistično okupacijo, natančneje poleti 1942, ko je okupator izvajal brezobzirne ukrepe zatiranja slovenskega odporniškega gibanja, ki so prizadeli celotne družine. Odrasli moški in ženske so bili postreljeni kot talci ali deportirani v uničevalno taborišče Auschwitz, mladoletniki razseljeni po prevzgojnih institucijah oziroma domovih širom rajha, najmlajši otroci pa, v kolikor so ustrezali rasnim kriterijem, oddani nemškim družinam v rejništvo oziroma kasnejšo posvojitev. Del slednjih se je po vojni vrnil domov, za nekaterimi se je izgubila vsaka sled, posamezniki pa so šele po dolgih desetletjih, tako rekoč v jeseni svojega življenja, odkrili svojo pravo identiteto. Prav njihove usode in življenjske zgodbe odstirajo vpogled v drobovje delovanja misteriozne Himmlerjeve demografske organizacije Lebensborn in nacističnega arijskega oziroma rasnega inženiringa, vključno z množičnim ugrabljanjem otrok v okupiranih deželah.

Pri tem gre za najekstremnejše ter moralno in etično najbolj izprijeno tozadevno obliko ideološko pogojenega nasilja nad posameznikom. Zgodbo ukradenih slovenskih, zlasti Lebensbornovih otrok, avtorica namreč dopolnjuje in nadgrajuje še z nekaterimi primeri otroških sirot, katerih normalno odraščanje v krogu matične družine je preprečilo vojno in povojno nasilje ali pa nehumane socialne in družbene razmere ter človeška surovost nasploh. V knjigi se tako med drugim pojavljajo tudi pripovedi predvojne sirote, žrtve povojnega revolucionarnega nasilja na Slovenskem, sina nemške matere in njenega ruskega posiljevalca in celo aktualno dogajanje v Ukrajini. Prav vse zgodbe so skrajno boleče, nekatere morda še bolj, kot si je sploh mogoče predstavljati. Zato ne preseneča, da veliko ran čas ni mogel zaceliti. Nasprotno – pri večini otrok, žrtev tako vojne kot miru, so se le še poglabljale ali pa so jim bile zadane nove.

Knjiga *Senca brez človeka* slovenskemu bralcu na vznemirljiv način predoča nepopačeno zgodovinsko resnico ter na najbolj neposreden in iskren način svari pred vsakršnim zlom in – še posebej v času vojne – nasiljem, ki ga človek povzroča sočloveku, zlasti najbolj ranljivim posameznikom, otrokom. Obenem pa iz nje sijejo žarki globoke humanosti in vere v moč preživetja pa tudi odpuščanja in sprave, tako z drugimi kot s samim seboj. In prav zato bi *Senca brez človeka* morala priti do čim več bralcev vseh generacij, več kot dobrodošla pa bi bila tudi njena umestitev, skupaj z *Dnevnikom Ane Frank*, v obvezno šolsko čtivo.

Miklavž Komelj
Hierarhija in drugi eseji
KUD AAC Zrakogled, 2022
259 strani

Job Fridl Jarc

Zbirka esejev Miklavža Komelja z naslovom *Hierarhija* na prvi pogled sugerira nedvoumno konotacijo. Govora bo o hierarhiji, o pojmu, ki se ga da danes vse predobro povezati predvsem s statičnim, totalitarnim in nasilnim. Vendar pa še zdaleč ni tako, prej obratno. Komeljevi eseji govorijo predvsem o izgubi hierarhije. O današnjem modernem svetu, ki poskuša postati antistrukturalističen in prek tega »enak«. Prav to pa se mu vrača kot nekakšen bumerang ali nerešljiva enigma metafizike, ki se ji moderni diskurz lahko izogne, nikakor pa je ne more zreducirati na lastno materialistično metodologijo. S tem ostaja moderna misel ujeta znotraj svojega diskurza, omejenega le na tisto, kar je nekaj materialnega in govorjenega, medtem ko za neizrekljivo ostaja popolnoma gluha. Hierarhija Miklavža Komelja je tako *enfant terrible* slovenskega esejističnega prostora. Takšno zbirko esejev smo čakali dvajset let in jo bomo zdaj verjetno nadaljnjih dvajset. Ne samo, da avtor ne uporablja za slovenski esejistični prostor tako značilnega avtobiografskega narativa, ki v večini primerov deluje izredno klišejsko in površinsko; njegova skoraj strašljiva genialnost se pokaže predvsem v obravnavanju tistega, kar je v današnji družbi zares latentno prepovedano, zamolčano in ignorirano. S tem Miklavž Komelj pronicljivo secira družbo in njeno rak rano, ki postaja vse bolj boleča.

Že vrstni red tem, ki jih Miklavž Komelj v svoji knjigi obravnava, kaže na njegovo razumevanje hierarhije, ki je zanj pot stopenj, prehajanje iz nižjega v višje, iz manj popolnega k popolnejšemu. Takšen je tudi namen njegove zbirke esejev, ki z vsakim novim esejističnim zapisom raste do *grand finala* v zadnjem eseju *Hierarhija*, ki je zbirki tudi dal ime. Struktura knjige je torej pronicljivo premišljena. Prvi esej *Misel in diskurz* je nekakšna uvertura. Misel je vedno pred izgovorjenim, razvija Komelj, težava pa nastane, kot opozarja, kadar diskurz postane avtomatiziran oziroma samozadosten. Takrat si namreč *»avtomatsko delovanje diskurza poskuša podrediti misel in jo nevtralizirati«* (Komelj 2022, 20). Temo, ki jo Komelj predstavi v svojem prvem eseju, še dodatno razvija v naslednjih. Tako lahko znamenitega umetnika Marcela Duchampa, ki je glavna figura eseja *Kaj je ustvarjanje?*, razumemo predvsem kot nekoga, ki je svojo misel izrazil v nasprotujočih si diskurzih, s tem pa nasprotoval principu *anything goes*. Tako Komelj Duchampa izmakne redukciji na umetnino z zgolj določeno funkcijo v umetnostnem sistemu in njegovi umetnosti odpre novo dimenzijo svobode, v kateri se človek znajde v samoti, da je on sam. Po Komeljevem prepričanju takega načina izražanja v sodobni umetnosti ne najdemo, kar utemeljuje v eseju *Umetnost in kapitalizem*, v katerem

prodorno zapiše, kako je sodobna umetnost »*ravno s svojim deklarativnim protikapitalističnim aktivizmom ujeta v logiko kapitalističnega sistema in kako celo služi njegovi reprodukciji*« (Komelj 2022, 59). S tem opozarja na začarani krog umetnosti, ki ostaja ujeta v politični diskurz in ga zaradi lastne politizacije ne more preseči.

Najbolj hermetičen, kompleksen in posledično med pomembnejšimi esejističnimi zapisi v zbirki *Hierarhija* je premišljevanje *Estetska vzgoja in estetizacija*. V njem namreč avtor vprašanje estetike zastavi širše, ne samo kot umetniški in filozofski, ampak tudi kot družbeni problem. Pojem estetske vzgoje lahko razumemo z grškim izrazom *paídeia*, torej kot nujno za vzgojo slehernega državljana, ki mora presegati zgolj politični narativ. Kako nujna je za umetnost estetska in metafizična drža, lahko vidimo v eseju *Rojstvo torture iz duha moderne umetnosti*, kjer umetnost z vulgarizacijo diskurza postane orodje mučenja. Takšna tortura pa je v resnici zelo daleč od prave umetnosti osvoboditve duše, kot si jo je zastavil Kandinski in v resnici kaže na barbarizacijo in popačenje njegove estetske misli. V eseju *O novem ikonoklazmu* pa Komelj izpostavi predvsem problematiko malikovanja umetnosti oziroma pogled na umetnost zgolj iz materialne perspektive. S tem pa opozori tudi na moderni ikonoklazem in uničevanje umetniških del. Esej *O jeziku sovraštva* je poleg zadnjega verjetno najpomembnejši in najbolj unikaten esej zbirke. Komelj v njem skozi Pasolinijevo misel dokazuje, kako je človekov prostor v hierarhiji, ki je pot do Boga. Vse ostalo pa je človekov napuh, ki si domišlja, da ima pravico biti ne Bog. Podobno miselnost lahko vidimo pri Komeljevem razumevanju Zorka Simčiča v eseju *Samota in večnost*, kjer predvsem izpostavi metafizično in presegajočo noto Simčičeve literature. V zadnjem eseju *Hierarhija* pa Komelj zaokroži celotno zbirko esejev in razpre svoj pojem hierarhije, ki je pot k popolnosti. Vsaka naslednja stopnja na tej poti je košček več, ki nam je viden.

Veličina esejev Miklavža Komelja se ne skriva samo v genialnosti avtorjeve splošne razgledanosti, tekočem in bogatem jeziku ali izjemno subtilnem doživljanju literarnih in filozofskih besedil. Avtor v svojih besedilih pokaže tudi globoko afiniteto do slovenske književnosti in slovenstva nasploh. Še posebej lahko v njegovem delu najdemo imena nekaterih literatov, kot sta Jure Detela in Zorko Simčič, ki v slovenski literarni javnosti niso obravnavani tako pogosto, kot bi si zaslužili. S tem je Komelj tudi nekakšen »buditelj«, torej nekdo, ki delno pozabljene slovenske literate vrača v narodno zavest in javni diskurz. S tem, ko delo Zorka Simčiča postavi v predzadnji esej *Samota in večnost*, ne podleže, če se izrazimo heideggerjansko, javnemu seju slovenske literarne scene in njenem etiketiranju Simčiča kot emigrantskega pisatelja. Komelj si upa iti dlje. Opozori na Simčičevo z metafiziko prežeto literaturo. Na njegove dialoge, ki nikoli niso le to, kar se skriva za njimi, in za sporočilnost, ki jo težko zreduciramo na kategorijo A ali B. S tem pa opozori, da Slovenci zmoremo in imamo kvaliteto, ki jo je moč poglobljeno brati tudi brez vnaprej napisanega manifesta. Miklavž Komelj je tako ime, ki si ga velja nujno zapomniti. Ne samo, da njegova zbirka esejev na zatohli slovenski esejistični sceni deluje sveže, ampak spominja na Groharjevo *Pomlad*, ki jo je slikar naslikal po težkih zaporniških mesecih; deluje skratka zares osvežujoče. Takšno delo lahko slovenska kulturna srenja le pozdravlja in si ga želi.

Ifigenija Simonović

Ob Rožančevem tednu

Že vrsto let sem vpletena v podelitev Rožančeve nagrade za najboljšo knjigo esejev. Skozi kaka dva ducata knjig se tolčem stran za stranjo. Kaj bi dala za polovico popoldneva, ko bi lahko iz ganotja točila solze ob rahlem romanu!

Esejist in pisatelj Marjan Rožanc bi 18. septembra dopolnil 93 let (1930–1990). Kako bomo praznovali njegov stoti rojstni dan? Bo takrat še koga zanimala esejistika? Bomo nemara takrat že dokončno zatvitizirani?

Menda so na Švedskem začeli otroke spet učiti pisati po starem – črnilo, papir. Brez elektronskih tablic! Pisanje s kredo na pravo staro leseno črno ali temnozeleno tablo. Slediš učiteljici, ki v živo izpisuje besedo, polovice je ne vidiš, ker jo zakriva s telesom. Ko si na vrsti, sošolci vidijo tvoje nastajanje besede. Razkriješ svojo okornost, nihanje, tehtanje misli. Bojiš se napisati narobe. Potem se napisano zbriše s suho krpo. Rešen si. Vrneš se v klop. Imel boš nove priložnosti. Naslednji dan vsi začnemo pred umito tablo. In doma vadimo lepopis. Dojemamo globino črke, ki se združuje z drugimi in nam pomaga ujeti misel. Ena sama črka spreminja pomene. To je čudežno razodetje. Prebrati besedo drugega. Prebrati celo knjigo! To so velikanski koraki. Dandanes vse, kar zmoremo izraziti, lebdi v oblakih in podkastih v nekem nedojemljivem vseobseženjstvu, v domnevni neizničljivosti. Kako težko je doseči, da se karkoli zanika ali zbriše! Pa številke! Poštevanka, seštevanje, odštevanje. Dam petdeset evrov za 19,55, pa mora prodajalec pogledati v računalnik, da ve, koliko mi mora vrniti. Če dodam 55 centov, reče, da mu nič ne pomaga. Ne razume, da mi lahko vrne okroglih enaintrideset evrov. Če je 30 % popusta, ne ve, da je to približno tretjina. Ne gre mi v račun, ko slišim 150 %. Kako je lahko od 100 zrn 150 zrn gnilih?

Mislim, da misel mora potovati po telesu, preden se ubesedi. Stati za besedo. Dati besedo. Požreti besedo.

Iskala sem odlomek, ki naj bi ga v spomin Marjanu Rožancu prebrali na prireditvi v Cankarjevem domu. V zbirki esejev *Brevir* (izšla je leta 1991) je (sklicujoč se na »razvojni projekt Slovenije 2000«) 20. januarja 1980 napisal: »/.../ Boljše življenje človeku ne pomeni nič. In to prav zaradi tega, ker pod boljšim življenjem razumejo naši programerji in politiki višjo in boljšo produkcijo, večji družbeni in politični ugled, skratka politiko in moč. Torej neke odtujene sile, ki nikdar niso bile last ljudstva in nikdar ne bodo in za katere so pravzaprav zainteresirani samo politiki, ki s tem zadovoljujejo svoje bolestne ambicije in v tem imenu vladajo.«

Rožanc je izkusil zapor, Goli otok ni bil daleč. Pisal je prav o tistem svojem času, ki ga zdaj poveličuje in posnema nova garnitura programerjev

in politikov, garnitura dedičev garniture Rožančevih časov!

Zdaj razumem, zakaj je Rožanc dal zbirki naslov *Brevir*. Vedel je, da piše o nespremenljivosti življenja. V uvodu napiše: »/.../ brevirsko čtivo – naj se ukvarja s še tako temnimi stranmi – navdaja z upanjem. Moje – naj ima opraviti s še tako svetlimi stvarmi – z obupom. Vendar končni učinek ni kaj dosti drugačen, ker prav ob najglobljem in najžlahtnejšem obupu človeku ne preostane drugega, kakor upanje ...«

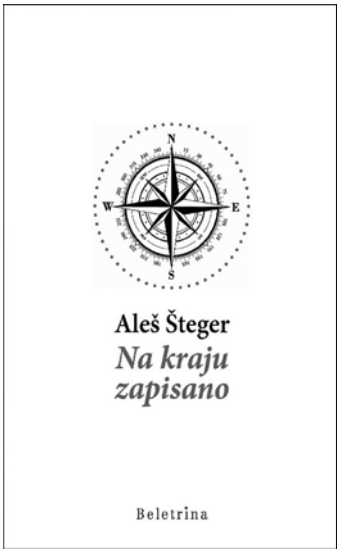
Vse je ustaljeno, se ponavlja. Saj to je najbolj brezupno!

Žirija za podelitev Rožančeve nagrade, ki jo sestavljamo Manca Košir, Vlado Motnikar, Nada Šumi, Žiga Valetič in jaz, je letos obravnavala dvaindvajset knjig esejev. Obravnavane knjige so bile bodisi vpisane kot esejistične novosti v Narodni in univerzitetni knjižnici bodisi smo nanje naleteli sami. Naj omenim, da se je ob razmisleku o nominaciji knjige Miklavža Komelja žirantka Nada Šumi zaradi družinskih vezi z avtorjem vzdržala glasovanja. Ko smo objavili naslove nominiranih knjig, se je vsul plaz očitkov glede Nadine prisotnosti v žiriji. Saj imamo vendar statut, ki določa, kako je v takih primerih! Ni bilo prvič. Pred nekaj leti se je morala ob odločanju umakniti žirantka, ki je lektorirala eno od obravnavanih knjig. Vsako leto moramo ponovno razmisliti, kaj esej je, kaj vse je lahko esejistično pisanje. Imamo pravila, ki jih moramo kršiti, to je najbolj neprijetno. In vsako leto nekdo izumi nek nov žanr. Naša elastičnost je nenehno izzvana.

Pri odločanju pristopamo z različnih zornih kotov. Odločitev ni nikoli lahka. Žal ni tehtnice, ki bi kot atletova štoparica izmerila knjigo. Med najboljših pet knjig smo uvrstili naslednje: Lucijan Zalokar, *Dirka od bloka do drevesa*; Sami Al-Daghistani, *Islam in ljubezen*; Ivana Djilas, *A si lahko vsaj enkrat tiho*; Miklavž Komelj, *Hierarhija in drugi eseji;* in Aleš Šteger, *Na kraju zapisano*. Vse so odlične, zelo različne si med seboj.

Sami Al-Daghistani predstavlja osem mest, v katerih je študiral, raziskoval in se vse bolj poglabljal v islam. Razgrne plasti, o katerih tukaj ne razmišljamo, ko se predajamo predsodkom

zaradi res srhljivih dogodkov, ki jih režirajo ekstremisti. Miklavž Komelj piše o umetnosti tako, da samo pisanje o njej postane umetnina. Je erudit v najžlahtnejšem pomenu besede. Bralca potisne v tolmun, v žarečo lavo. Misel se ne umirja, ne zaključuje v razkritju resnice, temveč se cepi kot celica prvotne zamisli. Knjiga Aleša Štegra je zbirka poetičnih esejističnih zapisov, ki so nastajali v živo, vsak v dvanajstih urah neprekinjenega bivanja na določenih točkah nemirnega planeta. »Eseji o športu, morali, dopingu in nevednosti« je podnaslov knjige Lucijana Zalokarja. Avtor, vrhunski športnik, razmišlja o mladostnem zanesenjaštvu in sanjah, o trdni volji, tekmovalnosti, prestižu, želji po zmagovanju za vsako ceno in o smiselnosti tega. Njegovo etično stališče je jasno. Nevsiljivo, a suvereno išče vzporednice v svetovni literaturi.

Na koncu smo se odločili nagraditi zbirko esejev Ivane Djilas, režiserke in pisateljice, ki je kot begunka prišla v Slovenijo leta 1999 in po podiplomskem študiju na ljubljanski AGRFT takoj vstopila na slovensko kulturno sceno. Za zbirko esejev *A si lahko vsaj enkrat tiho* je izbrala triinštirideset esejev, ki so nastajali deset let. Vsak esej je zaključena celota, vsi skupaj pa so avtobiografska pripoved o življenju umetnice, žene glasbenika in matere dveh otrok, ženske, »ki dela moški poklic« in ki najdeva človečnost in svetlobo tudi v stiski in na robu obupa. Ivana Djilas piše o svoji družini in delu, o načinih preživetja, o radoživosti in vztrajnosti, o vsakdanjih, ne le finančnih stiskah umetnice, hkrati pa neprizanesljivo opisuje razmere v družbi. Posebna skupna tema esejev je pozitivno kritičen vpogled v nezadovoljive pedagoške pristope do otrok s posebnimi potrebami ali vedenjskimi motnjami. Pisateljica ustvari tudi panoramsko sliko političnega razpada Jugoslavije in tragičnega propadanja Srbije zaradi množičnega odhoda prav tistih, ki bi lahko gradili njeno prihodnost. Zbirka žari od iskrenosti in daje glas prišlekom, ki ne pristajajo na življenje ob robu, ki ne iščejo izgovorov za neuspeh, ki se ne predajajo nostalgiji, temveč samozavestno in enakopravno soustvarjajo literaturo, gledališče, glasbo in srčno kulturo nove domovine.

Rožančev teden se dogaja v Volčjem Gradu, kjer nas sprejmejo domačini, ki se pisatelja spominjajo kot prijaznega sovaščana. Položimo venec in nazdravimo s šampanjcem. Knjižnica Komen ima v varstvu Rožančevo osebno knjižnico, zato gosti avtorje nominiranih knjig. Iz leta v leto se z njimi pogovarja Manca Košir. V Cankarjevem domu je drugi pogovor z nominiranimi avtorji, po katerem razglasimo nagrajenca. V Rašici, na domačiji Primoža Trubarja, prvega slovenskega esejista, pa podelimo nagrado. Za nas poskrbijo župan občine Velike Lašče, učenci glasbene šole iz Ribnice in mojstrice domače kuhinje, članice Društva podeželskih žena Velike Lašče.

CELOLETNO KAZALO 2023

št./str.

UVODNI ESEJ

Koželj, Kristian: Leto debelih krav? 1/3
Kristovič, Sebastjan: Nujna prenova slovenskega vzgojno-izobraževalnega sistema v luči logopedagogike 2/3
Senegačnik, Brane: Realizem lirike 3-4/3
Fridl Jarc, Ignacija: Častilcu kulture življenja v hvaležen spomin 5/3
Podbersič ml., Renato: Nemiri na Jutrovem 6/3

PREŠERNOVI NAGRAJENCI

Kusterle, Jernej: Prešernovi nagrajenci 2023 1/7

SMER LITERATURA

Jarc, Matjaž: Gospodje se pokrivamo s klobuki 1/9
Gobec, Lara: Pesmi 2/7
Šubic, Eva: Pesmi 3-4/6
Gradišek, Nika: Pesmi 5/8
Kisilak, Marija: Komemoracija 6/6

POEZIJA

Destovnik, Karel: Pesmi 1/10
Noël, Marie: Stvarjenje šestega dne 1/12
Dickinson, Emily: Pesmi 1/14
Sinanović, Muanis: Pesmi 2/11
Bun, Hashizume: Deček 2/16
Babačić, Esad: Včasih se spomniš, da si pozabil 3-4/12
Semolič, Peter: Pesmi 5/12
Lea, Sydney: Pesmi 5/16
Colonna, Vittoria: Rime 6/10
Devjak, Stanka: Pesmi 6/14
Strojan, Marjan: Telo razpeto 6/16

PROZA

Konc Lorenzutti, Nataša: Umreti je velika stvar 1/15
Kremžar, Nina: Lovišče 2/17
Jančar, Drago: Pri Hummlu 3-4/16
Zver, Neva Lučka: Nikolaj Nesmrtni 5/19
Likar, Mirana: Mi, valovi 6/18

LITERATOVA BESEDA

Gorečan, Katja: Ljubezen do krhkosti 1/21
Cestnik, Branko: »Zgodilo se je« 2/20
Schmidt Snoj, Malina: Moja njiva 3-4/20
Sinanović, Muanis: Kultura kot ideološki aparat 5/27
Pevec, Zoran: Mitologija in biblijska religija v poeziji 6/22

NEPOVEDANE ZGODBE

Konc Lorenzutti, Nataša: Želijo nam ukrasti prihodnost 2/22
Ott, Ivan: Prstana 3-4/23
Podbersič ml., Renato: Ivo Bric – primorski narodnjak, protifašist in žrtev revolucije 3-4/28
Konc Lorenzutti, Nataša: »Vrgla bom tega Ruska v steno!« 5/31
Konc Lorenzutti, Nataša: Cena odgovornosti je v vsakem primeru visoka 6/25
Jesenik Balantič, Tilka: Reci mi, mati, besedo v slovo … 6/31

št./str.

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

Remše, Matija: Knjiga knjig 1/23
Remše, Matija: Trikrat o človeku 2/26
Remše, Matija: Žongler Naše ljube Gospe 3-4/32
Remše, Matija: Doživetja in spomini 5/36
Remše, Matija: Hodil po zemlji sem naši 6/33

POGOVOR

Podbersič, Renato: Poslanstvo služenja življenju in narodu 1/28
Kuntner, Tone: Poezija, ki izvira iz ljubezni, ima moč preobrazbe 2/30
Perenič, Urška: Luiza Pesjakova je bila družbeno pripoznana in spoštovana 3-4/36
Barbo, Matjaž: Glasba je Njegov jezik 5/40
Delavec Touhami, Mira: Svet potrebuje čedalje več ljubezni 6/36

PORTRET

Kovač, Igor: Logos, etos, patos: 100 let rojstva dr. Franceta Bučarja 1/36
Komelj, Milček: Stoletnica rojstva umetnostnega zgodovinarja dr. Ivana Komelja 1/38
Delavec Touhami, Mira: Josipina Urbančič Turnograjska (1833–1854) 3-4/44
Rahten, Andrej: Kočijaž Evrope 3-4/46
Delavec Touhami, Mira: Josip Stritar (1836–1923) 5/50
Rahten, Andrej: Od cesarjeviča do evropskega poslanca: Ob robu ljubljanske otvoritve razstave o Ottu von Habsburgu 6/44

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

Šerbelj, Ferdinand: Leopold Layer, žlahtni epigon poznobaročnega slikarstva 1/40
Šerbelj, Ferdinand: Anna Borrini (1700–1763), »prva dama« baročnega slikarstva na Goriškem 2/35
Sosič, Barbara: Čebelnjaki in panjske končnice, priče ljubezni do čebelarjenja 2/38
Šerbelj, Ferdinand: Baročni freskant Franc Jelovšek (1700–1764) 3-4/51
Rogelj Škafar, Bojana: Poslikane panjske končnice na Slovenskem 3-4/55
Frelih, Marko: Začelo se je z misijonarji … 5/52
Šerbelj, Ferdinand: Janez Potočnik (1749–1834), usihajoči potok v baročnem toku 5/54
Šerbelj, Ferdinand: Slovenjgraška slikarska družina Strauss 6/46
Frelih, Marko: Nenavadno potovanje afriške zbirke 6/49

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

Novak Kerbler, Nina: Čigar – da ali ne? 1/45
Novak Kerbler, Nina: Ki ali kateri? 2/40
Novak Kerbler, Nina: Kako pa kaj dvojina? 3-4/57
Novak Kerbler, Nina: Le-ta, le-tega, le-temu 5/57
Novak Kerbler, Nina: V veliki/podobni/kolikšni/ipd. meri … 6/51

MUZIKOLOGIJA

Barbo, Matjaž: Ob stoletnici rojstva Uroša Kreka 1/46

št./str.

Barbo, Matjaž: Dobitnica letošnje Mantuanijeve nagrade za življenjsko delo, mag. Monika Kartin 2/44
Barbo, Matjaž: Oživljanje spomina na češkega glasbenika Františka Josefa Benedikta Dusíka 3-4/61
Barbo, Matjaž: Josip Mantuani in začetki muzikologije na Slovenskem 6/4

SEDMA UMETNOST

Nedič, Lilijana: Ponovno odkritje 1/49
Nedič, Lilijana: Legendarni filmski igralec Miha Baloh 2/47
Nedič, Lilijana: Milena Zupančič, ikona slovenskega filma 3-4/65
Nedič, Lilijana: Boris Cavazza 5/60
Čeh, Aleš: Štefka Drolc (1923–2018): Deklica in drevo 6/55

V TAVČARJEVEM LETU

Perenič, Urška: Od Amalije do Cecilije z Jelovega brda 2/49
Vodičar, Janez: Škofova modrost 3-4/68

IN MEMORIAM

Štrukelj, Anton: Papež Benedikt XVI. – človek vere, kulture in duha 1/51
Kovač, Edvard: »Ne veste, kako je tukaj lepo.« 3-4/49

ESEJ

Kusterle, Jernej: Vpliv moderne estetike na koncept muze 1/56
Kovač, Edvard: Bosna kot dežela herezije 1/63
Pulko, Simona; Zemljak Jontes, Melita: Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju 2/58
Jezernik, Jerneja: Novoodkriti popotni dnevniki Alme M. Karlin 3-4/74
Globokar, Roman: Zakaj je varovanje okolja zapostavljeno v katoliški etiki? 3-4/79
Bandelj, David: *De utilitate inutilitatis*: apologija klasične kulture skozi osebno izkušnjo 3-4/84
Leva, Jernej: Esej o glasbi ob branju Cankarjevega Kurenta 3-4/89
Cencič, Miroslava: Zadnji udarec slovenski šoli na Primorskem: Sto let od fašistične šolske reforme 5/63
Globokar, Roman: Etične dileme v paliativni oskrbi 6/62

IZ SLOVENSKE LITERARNE ZAPUŠČINE

Perenič, Urška: Književna republika Borisa Pahorja 2/62
Grdina, Igor: Zaliv, mesto in pisatelj 3-4/91
Grdina, Igor: Boris Pahor, stoletje človeške vesti 5/68
Perenič, Urška: 1969 6/67
Grdina, Igor: Roman in zgodovina 6/72

PREDBRANJE

Maver, Aleš: Ukrajina od igre prestolov do vojne za samostojnost 1/65
Simone, Rudy: Aspergerke 1/70
Karlin, Alma M.: Peš po domačih krajih 2/66
Plutarh: Spisi o živalski psihologiji 3-4/95
Oset, Željko (ur.), in drugi: Jože Pučnik v zgodovinskem spominu in spominu sodobnikov 3-4/99
Delavec Touhami, Mira: Dehteče spominčice ljubezni 3-4/104

št./str.

Dvořáková, Daniela: Pod kraljičinim žezlom 3-4/109
Mihajlovič Dostojevski, Fjodor: Bratje Karamazovi 5/71
Sadigh, Micah R.: Eksistencialno potovanje: Viktor Frankl in Lev Tolstoj o trpljenju, smrti in iskanju smisla 6/83

PO FRANKFURTU

Cunta, Miljana: Pesem se rodi v samoti 6/75
Fridl Jarc, Ignacija: Slavojeva slava sumljivega slovesa 6/77

JUBILEJ

Kovač, Edvard: Ob devetdesetletnici Vena Tauferja 1/73
Bevc, Cvetka: Marku Kravosu ob osemdesetletnici 2/69
Kolar, Bogdan: Kapucin p. dr. Metod Benedik – osemdesetletnik 3-4/113
Hribar, Angelika: Ob devetdesetletnici dr. Katarine Bogataj Gradišnik 5/75
Valentan, Sebastijan: Pogumni Gospodov jezdec: Hommage ob 70-letnici dr. Ivana Janeza Štuheca 6/85

KNJIŽNE OCENE

Simonović, Ifigenija: Tomaž Grušovnik / Midva ne bova rešila sveta! 1/75
Simonović, Ifigenija: Marija Stanonik, ur. / Ljubezen na daljavo 1/76
Simonović, Ifigenija: Miha Pintarič / Drevesa boli, ko izgubljajo liste 2/71
Maver, Aleš: Andrea Marcolongo / Bistroumni jezik 2/72
Kovač, Edvard: Aleš Maver / Ukrajina od igre prestolov do vojne za samostojnost 2/73
Partljič, Tone: Branko Zadnik / Izpovedi samote 3-4/115
Ule, Eva: Jocelyne Sauvard / Céleste in Marcel: Proustova ljubezen 3-4/116
Simonović, Ifigenija: Janez Felc / Dopuščanje in odpuščanje ob Cedronu 3-4/118
Ošlak, Vinko: Jože Hlebš / Estetika in modrost umetnosti 5/78
Simonović, Ifigenija: Martin Sušnik / Realizem, ki osvobaja 5/81
Simonović, Ifigenija: Mirjana Šernek / Svetloba življenja je močnejša od teme 5/82
Koželj, Kristian: Ambrož Kvartič / Od imena do spomina 6/87
Kregar, Tone: Nataša Konc Lorenzutti / Senca brez človeka 6/88
Job Fridl Jarc: Miklavž Komelj / Hierarhija in drugi spisi 6/90

KULTURNI ODMEVI

Simonović, Ifigenija: Ponovno: nasvidenje naslednjič 1/78
Simonović, Ifigenija: Moram brati, četudi nerada 2/75
Ocvirk, Saška: Osmi mednarodni logoterapevtski simpozij v Celju (17. in 18. marca 2023) 2/79
Simonović, Ifigenija: Petje, pesniki in strahovi 3-4/120
Simonović, Ifigenija: Harmonična tihožitja Zorke L-Weiss 3-4/123
Koželj, Kristian: Pol stoletja v vzvratnem ogledalu 3-4/124
Simonović, Ifigenija: Ožarjene prispodobe 5/84
Koželj, Kristian: Poezija lahko šteje sekunde med bliskom in gromom … pa kaj ji to pomaga? 5/87
Simonović, Ifigenija: Ob Rožančevem tednu 6/92